

45481 PF 34/7CT

Redakčná rada

Predseda a zostavovateľ

prof. JUDr. Ján Lazar, DrSc.

Členovia

prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

prof. JUDr. Peter Blaho, CSc.

prof. JUDr. Alexandra Krsková, CSc.

prof. JUDr. Jozef Prusák, CSc.

prof. JUDr. Ján Švidroň, CSc.

Tajomníčka

Mgr. Darina Macková

Recenzenti

prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

prof. JUDr. Ján Lazar, DrSc.

prof. JUDr. Alexandra Krsková, CSc.

JUDr. Matúš Nemeč, PhD.

doc. JUDr. Marek Šmíd, PhD.

TRNAVSKÁ UNIVERZITA

Právnická fakulta

Hornopotočná 23

918 43 TRNAVA

© Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2005

ISBN 80-8078-055-2

OBSAH

Úvodné slovo	5
prof. JUDr. Jozef Prusák, CSc., dekan PF Trnavskej univerzity v Trnave	
Étos spoločnosti a rešpekt k normám	7
prof. JUDr. Alexandra Krsková, CSc.	
Protirečivé hodnoty našej spoločnosti a nový obraz človeka a sveta	27
Mgr. Katarína Králiková	
Ochrana ľudských práv v Európskej únii	99
JUDr. Jana Martinková, PhD. LL.M	
Unilateral Acts of States	143
JUDr. Martin Bartoň	
Recepcia obyčajového práva a práva kuriálnych decízií v prvej ČSR	149
JUDr. Miriam Laclavíková	
Inštitúcia hodnoverných miest ako kvázi verejných notárov v stredoveku	169
Mgr. Adriana Švecová	
Právna stránka patronátneho práva a menovacieho práva v kontexte sporu štátnej a cirkevnej moci v 19. a 20. storočí	183
JUDr. Matúš Nemeč, PhD.	
Vkladná knižka v sústave cenných papierov	195
JUDr. Monika Jurčová, PhD.	
K možnosti derelikcie nehnuteľnej veci	215
Mgr. Ivan Petkov	
Vývoj legislatívy Európskej únie v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch 20. storočia v oblasti investičných služieb na trhu cenných papierov s dôrazom na vytvorenie jednotného trhu	227
Mgr. Martin Višňovský	
Pracovno-právne postavenie osôb vykonávajúcich duchovenskú činnosť	241
JUDr. Andrea Olšovská	

Ekonomická koncepcia daní z historického pohľadu	267
doc. JUDr. Alena Pauličková, PhD.	
Nové poňatie trestného činu v slovenskom právnom poriadku	273
JUDr. Patrik Príbelský	
Kriminologické aspekty korupcie a výskum korupcie medzi vybranou skupinou obyvateľstva	283
JUDr. Adrián Jalč	
Kriminológia a jej význam pre činnosť právnika	293
Prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc., JUDr. Miroslava Vráblová	
Die christlichen Wurzeln in der europäischen Verfassungsidee	304
o. Univ.-Prof. Dr. Dr. h. c. mult. Herbert Schambeck	

ÚVODNÉ SLOVO

Právnická fakulta Trnavskej univerzity ponúka akademickým právnikom, ako aj praktickým právnikom, čiže právnikom v právnej praxi, a to tak doma, ako aj v zahraničí druhé číslo ročenky Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave Acta Universitatis Tyrnaviensis, Juridica II.

Rovnako ako prvé číslo ročenky vydané roku 2003, aj druhé číslo je multitematické. Jednotlivé príspevky však patria do konkrétnych právnych vied, najmä do oblasti teórie štátu a práva (A. Krsková, K. Králiková, J. Martiniková), dejín štátu a práva (M. Láclaviková, A. Švecová, M. Nemeč, A. Pauličková v kombinácii s finančným právom), medzinárodného práva (M. Bartoň), občianskeho a pracovného práva (A. Olšovská, I. Petkov, M. Višňovský, M. Jurčová) a trestného práva a kriminológie (P. Príbelský, A. Jalč, G. Dianiška). Dôležité tiež je, že takmer všetky príspevky uzaviera resumé najmä v anglickom alebo nemeckom jazyku.

Ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave dokumentuje vedeckú činnosť fakulty a rast jej vedeckého potenciálu, ktorý z hľadiska budúcnosti spočíva najmä vo vedeckej práci asistentov a doktorandov fakulty. Potešiteľné pritom je, že súčasne je v tlači ďalší pravidelný dokument vedeckej činnosti Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, ktorým je zborník z VIII. Lubyho právnických dní. Ide o pravidelné medzinárodné vedecké bienále organizované Právnickou fakultou Trnavskej univerzity v Trnave spolu s Nadáciou Štefana Lubyho. Ostatné Lubyho právnické dni sa konali v septembri 2004 na tému Kodifikácia, europeizácia a harmonizácia súkromného práva, a to za početnej a významnej zahraničnej účasti.

Verím, že ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave z hľadiska programu interacionalizácie a europeizácie funkcií všetkých funkcií Právnickej fakulty Trnavskej univerzity sa stane nielen oknom do sveta fakulty, ale aj oknom fakulty do sveta práva vôbec a do európskeho práva a medzinárodného práva osobitne.

*Jozef Prusák
dekan fakulty*

prof. JUDr. Alexandra Krsková, CSc.
Katedra teórie práva
Právnická fakulta Trnavskej univerzity

ÉTOS SPOLOČNOSTI A REŠPEKT K NORMÁM

Dejiny sú ako more, na ktorom sa vzdúvajú a zasa rozpadávajú vlny rôznych civilizácií. Pri vzopätí tých najnezvyčajnejších, či už išlo o arabský kalifát, Perzskú ríšu, Indiu za čias kráľa Ašóka, alebo o karolínske impérium v Európe, vidíme, že zakladateľmi všetkých boli nositelia vyššieho duchovného impulzu. Každá z týchto civilizácií bola vytvorená a udržiavaná určitou duchovnou silou, spoločným vedomím duchovných hodnôt. Veď čo iné napríklad umožnilo nepochopiteľný rozmach islamskej kultúry v 7. a 8. storočí, ak nie ochota moslimov prijať vyšší morálny kódex, novú formu spoločenskej organizácie a prísnejší spôsob života?

História nám dáva tiež celý rad podnetov na zamyslenie nad tým, že „každá civilizácia nesie v sebe zárodok vlastnej skazy, každá vrhá svoj tieň, pozerá sa do tváre smrti, a preto by ľudia mali s maximálnou vážnosťou rozmyšľať, čo ju ohrozuje“.¹ P. Johnson vo svojich *Nepriateľoch spoločnosti* ponúka „nové Deuteronomium, desať pilierov našej civilizácie, akýchsi nových, svetských prikázaní, ktorých cieľom nie je vytlačiť staré Desatoro, ale ho aktualizovať a posilniť jeho poslanstvo“.² Najzákladnejším z nich je potvrdenie našej viery v **absolútne hodnoty** a rešpekt k normám, ktoré z nich vyplývajú. Tieto hodnoty našu kultúru v priebehu mnohých storočí formovali, dodávali jej charakteristickú atmosféru a mravnosť.

Nie je pravda, že všetky kódexy ľudského správania sú relatívne. Najmä **vláda zákona** musí byť absolútnym princípom, z ktorého nemožno upustiť, pretože už Rimania vedeli, že *omnia sunt perditia si iure discessum est*, že teda „len čo je zákon pokorený, všetky ostatné hodnoty civilizovanej spoločnosti sa zvyčajne s hrozivou rýchlosťou rozplynú“.³ Ak prestane byť rešpektovaná verejná diskusia a zákon, môže ich nadvládu obnoviť jedine rozhodné uplatňovanie zvrchovanej moci. Európa sa v priebehu svojich dejín dopustila mnohého bezprávia a za odklon od práva zaplatila vysokú cenu. Vždy však našla cestu späť k základným hodnotám ako k zdroju svojej životnej sily a vždy sa vrátila k podmanivej myšlienke práva a poriadku.

Vnímanie dobra a zla, citlivosť na vzťah medzi slobodou a zodpovednosťou, vinou a trestom, je súčasťou morálnej vízie, či étosu (z gréc. *ethos* = mravy, charakter, obyčaj) človeka a spoločnosti. Vyjadruje vieru v existenciu morálnych záko-

¹ JOHNSON, P.: *Nepřátelé společnosti*. Praha, Rozmíuvy 1999, s. 232.

² Tamže.

³ Tamže, s. 233.

nov, ktorá dáva ľudskému správaniu zmysel napriek prípadnej negatívnej životnej skúsenosti. Švajčiarsky profesor H. Kung vo svojej knihe *Svetový étos* zhrnul názory, ktoré zhromaždil štúdiom z ciest po všetkých veľkých kultúrnych a hospodárskych centrách Zeme, rovnako ako pri stretnutiach s ľuďmi najrôznejších náboženstiev, rás a tried, do tohto záveru: „*Tento jeden svet potrebuje základný étos, táto jedna svetová pospolitosť zaiste nepotrebuje jednotné náboženstvo alebo jednotnú ideológiu, no potrebuje nejaké jednotiace, spájajúce normy, hodnoty, ideály, ciele.*“⁴ Žiadna spoločnosť nemôže prosperovať bez týchto pút a žiadny štát nemôže dlhodobo fungovať bez toho, aby aspoň slovne, prostredníctvom noriem, neuznával všeobecne prijaté hodnoty.

Ak je civilizácia víťazstvom nad vonkajšou prírodou, kultúra je víťazstvom nad našou vnútornou prirodzenosťou, nad rizikami ľudskej povahy. Patologické javy sú súčasťou ľudskej existencie, preto si každá spoločnosť, v úsilí uchrániť sa pred vlastnými deštruktívnymi silami, vybudovala **mechanizmy regulácie**, ktorými sa spoločenské neduhy udržiavajú v spoločensky únosnej miere. Sú nimi predovšetkým **spoločenské normy**.

PEVNÉ BODY V ĽUDSKOM ROZHODOVANÍ: SPOLOČENSKÉ NORMY

Norma (regula, pravidlo) je pojem, ktorý pôvodne označoval nástroj umožňujúci urobiť rovnú čiaru, zaznamenať odchýlky, zmerať dĺžku. Bolo to pravítko, krokvíca, olovnica či lišta, ktoré slúžili ako etalón, model. História sa postarala o to, aby sa terminologický úzus zmenil a tento význam rozšíril aj na psychické, nehmotné nástroje, či meradlá, ktoré majú čisto myšlienkový obsah. Norma je všeobecný a pomerne prvotný výraz niečoho, čo má byť. „*Každý takýto výraz musí niečo nové konštituovať, teda povinnosť, ktorá predtým neexistovala, a každý takýto výraz toto nové nejako deklaruje.*“⁵

V pojme **povinnosti** je obsiahnutá predstava reciprocity, vzájomne výhodnej kooperácie členov spoločnosti. Pre všetky povinnosti je charakteristická určitá pevnosť, skutočnosť, že sa vzpierajú zmene, že „*na rozdiel od púhych deziderát, múdrych rád, odvolávaní sa na hmlisté ideály a podobne, sú práva a povinnosti (či už morálne alebo právne) pevnými bodmi v ľudskom rozhodovaní.*“⁶ Normy majú nadindividuálnu povahu, motivujú a regulujú ľudské správanie, sú základom očakávania, že druhí ľudia budú v obvyklých situáciách konať obvyklým spôso-

bom. Je pre ne typická relatívna stabilita umožňujúca predvídateľnosť. Cieľom prijatia noriem je teda obmedzenie správania do budúcnosti. Tieto obmedzenia zasa umožnia, aby plánovanie obsahovalo viac presných predpovedí. Existencia pevne určených pravidiel takto umožňuje istotu, a teda aj vnútorný pokoj v partnerskom vzťahu, či v sociálnej skupine, čo prispieva k ich integrite a identite. Každý ľudský vzťah toleruje určité nekonformné prejavy správania, a teda napätia či konflikty, ale ak si strany nemôžu dôverovať a sú vo svojom očakávaní permanentne sklamané, stráca sa nielen vzájomná tolerancia a rešpekt, ale vznikajú poruchy aj v mnohočlennej sociálnej konštelácii, v širších súvislostiach sociálneho konania. Dôverovať znamená konať tak, akoby sme mali istotu, že druhá strana dodrží dohodnuté pravidlá. Rešpektovanie noriem je predpokladom znesiteľného života a **spoločenského poriadku**.

Normy sú teda prostriedkom komunikácie medzi sociálnymi subjektmi, výsledkom bohatej a pestrej množiny interakcií medzi nimi. A „*ak sa v budúcnosti človeku podarí prekonať svoje vlastné schopnosti sebazničenia, bude to preto, že je schopný komunikovať a dosiahnuť porozumenie so svojimi blíznymi*“, píše L. L. Fuller vo svojej *Morálke práva* a dodáva: „*Pokiaľ by sme museli zvoliť princíp, ktorý podporuje a napĺňa ľudské aspirácie, našli by sme ho v celi udržať komunikáciu so svojimi blíznymi.*“⁷ Prostredníctvom komunikácie prijímame kryštalizáciu ľudského úsilia vo forme kultúrnych kódov, ktoré sa vžili a dávajú nám identitu. Normy vyjadrujú kompromis medzi želaním jednotlivcov robiť si to, čo im vyhovuje, a skutočnosťou, že žijú v spoločnosti a musia akceptovať určité hranice dovolenej či tolerovanej činnosti. Krotia prirodzený egoizmus, puďa a žiadosti, ktoré keby neboli obmedzované, podlamovali by poriadok, od fungovania ktorého závisíme.

FORMÁLNE A NEFORMÁLNE PRAVIDLÁ

Množstvo interakcií prebieha v prijateľne usporiadanej podobe vďaka **neformálnym pravidlám**, konvenciám, osobným štandardom čestnosti. Dodržiavanie týchto pravidiel nie je ničím, čo by prinášalo obzvláštne potešenie. Ten, kto ich rešpektuje, zvyčajne nezíska okamžitý prospech, nepíše ho na konto seba ani svojim deťom, ale podieľa sa na vytváraní siete pravidiel, ktoré urobia život znesiteľným pre množstvo anonymných príslušníkov budúcich generácií. Spoločnosť sa však nemôže spoľahnúť len na ne, pretože jednotlivec, ktorý dobrovoľne obmedzí svoju slobodu voľby, by bol vždy akýmsi objektom vykorisťovania zo strany tých, ktorí uprednostnili pred normami vlastný záujem. Preto vytvára **formalizované pravidlá a inštitúcie** na ich vynucovanie. Najmä v spoločnostiach s deravou morálkou je potrebný zvýšený počet takýchto pravidiel a ich detailné prepraco-

⁴ Cit. podľa MIEDZGOVÁ, J.: *Základy etiky*. Bratislava SPN, 1994, s. 13.

⁵ WEYR, F.: Úvod do studia právnického. Spisy Práv. fakulty Masarykovy university v Brně, sv. 32. Brno 1994, s. 74.

⁶ FULLER, L. L.: *Morálka práva*. Praha, Oikúmené 1998, s. 34.

⁷ Tamže, s. 170.

vane. Slušnosť, dôveryhodnosť, ohľaduplnosť sankcionovať nemožno. Jediný inštitút, ktorý má s nimi do činenia, je ľudské svedomie, „ten tichý hlások, ktorý nám šepká, že sa niekto pozerá“ (J. Tuwim). Za to formálne pravidlá sú inštitucionalizované, sankcionované a mali by byť postavené na princípoch transparentnosti, zodpovednosti a rovnosti.

Tie z noriem, ktoré sú pre prežitie a integráciu spoločnosti najdôležitejšie, oblieka do šiat práva a opatruje sankciou. Prináležitost právnych noriem k všeobecnej kategórii nástrojov merania, meradiel, a teda k normatívnym disciplinám, nachádza svoj výraz v symbole váh. Hodnotiace poslanie právnej normy ako referenčnej roviny umožňujúcej konfrontovať reálne správanie s etalónom a zhodnotiť odchýlku majstrovsky opísal na najlepších stránkach svojej *Čistej teórie práva* Hans Kelsen: „*Tvrdenie, že reálne správanie je také, aké má byť podľa normy, je hodnotiacim súdom, presnejšie, pozitívnym hodnotiacim súdom. Znamená, že reálne správanie je dobré. Opak znamená, že reálne správanie je zlé. Norma, ktorá vyžaduje určité správanie, zakladá pozitívnu alebo negatívnu hodnotu. Norma ... hrá rolu hodnotiaceho kritéria pre reálne správanie.*“⁸

Právo samo je civilizačnou hodnotou, kultúrnou odpoveďou na problémy a konflikty ľudského rodu, pretože vnáša do množiny volieb jednotlivca predvídateľnosť, stabilitu a istotu. Ak aj ostatní poznajú a rešpektujú právne normy, jednotlivec sa môže súkromne rozhodovať v dostatočne predvídateľnom a stabilnom sociálnom prostredí. Základy tohto spoločenského kapitálu nemožno beztrestne devastovať. Súčasťou idey fungujúceho právneho poriadku je totiž nielen precízne definovaná množina individuálnych práv a nárokov, ale aj reciprocita medzi očakávaním zákonodarcu a adresátmi práva. Právo by malo občanom poskytovať nielen dobre premyslený, spoľahlivý a pevný rámec pre ich konanie a vzájomné vzťahy, ale umožniť aj realizáciu ich práv. Opak je porušením spoločenskej zmluvy. Moc si totiž udržiava legitimitu tým, že rešpektuje podmienky právnej štruktúry, ktorá umožňuje, aby nároky jednotlivcov nevybočovali z rámcov rozumných očakávaní - spájaných s novými dohovormi - aspoň pre väčšinu spoločnosti. Keď je človek svedkom toho, že tí, čo majú v štáte ako donucujúcej ustanovizni určité poslanie, sami nezachovávajú pravidlá vymedzené v rámci *status quo*, či už kvôli rozšírovaniu osobnej moci, alebo v záujme sledovania súkromných cieľov, odcudzuje sa štátu a stráca motiváciu na ich rešpektovanie.

PRESVIEDČANIE VERSUS SILA

Kvalita, účinnosť, dodržiavanie a vynucovanie noriem sú priamo úmerné vyspelosti a stabilite spoločnosti, jej schopnosti uvedomovať si vlastné sebadeštruk-

⁸ KELSEN, H.: Ryzí nauka právná. Metoda a základní pojmy. Brno - Praha, Orbis 1993, s. 23.

tívne sily, aj zodpovednosti jej predstaviteľov za etablovanie regulatívnych mechanizmov a ich čo najširšie uplatnenie. Dôvody rešpektovania či nerešpektovania noriem zaujímajú právnu vedu, sociológiu, psychológiu i etiku. Mnohé sú známe a diskutuje sa o nich. Všeobecne sa akceptuje, že najviac ovplyvňuje konanie človeka povaha jeho osobnostného zakotvenia, preferovanie istých hodnôt. Integračnú funkciu má najmä viera. Vnútoraná interpretácia sveta však obsahuje aj reflexiu, ktorá predstavuje generalizovanú skúsenosť ľudstva. Rešpekt k normám je potvrdením viery v tie hodnoty, ktoré sú výstužou každej kultúry. Kultúra je výsledkom ochoty žiť pod vládou spoločenských noriem, ktoré sú imperatívnym vyjadrením týchto hodnôt.

PRÁVO AKO FAKT SPOLOČENSKEJ AUTORITY

Právo sa manifestuje ako fakt spoločenskej authority, **moci**, pretože ak má byť efektívne, musí v sebe niest fyzické obmedzovanie tých, ktorí ho porušujú. K rešpektovaniu právnej normy však nedochádza len v dôsledku potenciálneho donútenia (sankcie), hoci ona je významným a možno podstatným elementom regulatívneho pôsobenia. Dochádza k nemu často automaticky, v dôsledku návyku byť s normou konformný, prípadne v dôsledku oslovenia zo strany ostatných normatívnych systémov, výchovy, životnej situácie, celého **étosu spoločnosti**. Výsledné pôsobenie na adresáta je synergickým pôsobením všetkých regulatívnych systémov. Hobbesovský imperatív donútenia sa vždy snúbi s autoritou zvykového správania.

Adresát právnej normy si interpretuje deontickú situáciu, v ktorej sa pri styku s právom nachádza, a formuluje si isté modality správania vzhľadom na práva a povinnosti obsiahnuté v norme. Je to situácia vyvolaná jednak tlakom právnych noriem, jednak ďalšími vplyvmi, ktoré na neho pôsobia zvonka či zvnútra. Patrí k starým múdrosťam učebníc zo sociológie, že právo funguje v určitom spoločenskom prostredí a vplyvy z okolia systému (zo strany ostatných normatívnych systémov) môžu pôsobiť rôznym smerom. Vždy ide o akúsi kombináciu podriadenosti neformálnym pravidlám vychádzajúcim z viery, zvyku, tradície a istej podriadenosti právu, pretože požiadavky oboch koincidujú, alebo jedno-ducho preto, lebo je to právo. Tieto pohnútky sa v správaní jednotlivých osôb kombinujú v rôznom pomere, nikdy by sa však formálne a neformálne pravidlá nemali príliš vzdialiť.

Hoci sa moderná doba zriekla totálnej moralizácie práva, právo nemožno zmysluplne definovať bez akéhokoľvek vzťahu k morálnym normám. Ono absorbuje morálne princípy a tí, čo ho uvádzajú do života, by mali svoje poslanie vnímať ako mravné. V istom zmysle je právo odkázané na morálku a nepriamo spätne vplyva na mravné vedomie a žitý étos. Už Alexis de Tocqueville si všimol, že napriek tomu, že sa prikladá oveľa väčší význam zákonom ako mravom „*idea*

práva nie je nič iné než idea cností prenesená do politického života".⁹ Ešte väčšmi to platí dnes. Najnoblesnejšou alternatívou socializácie človeka je presvedčanie. Najživotiaschopnejšie civilizácie sa udržiavali vlastnou presvedčivosťou.

SPOLOČENSKÝ ÉTOS STAROVEKU

V Mezopotámii bola kedysi napríklad najvyššia životná úroveň na svete a pritom až do vzniku Chamurapiho zákonníka nemala mimoriadne vyvinutý systém formálnych pravidiel. Základom gréckeho sveta bolo presvedčenie, že univerzum, *cosmos*, je dobre usporiadaný celok, odveký, prirodzený, posvätný poriadok tradičných vzťahov riadený *Logom*. Človeku neostáva nič iné, iba ho rešpektovať a prispôbiť mu spolunažívanie v ľudskej pospolitosti. Aténska spoločnosť poznala zbierky maxím a opakované výzvy k umiernenosti a spravodlivosti, nie však idealizáciu správania ako modelu postupu a zdokonaľovania. Slovné vyjadrená kodifikácia želateľného konania, **povinnosti**, dlho chýbala, nebolo známe žiadne Desatoro, ani iné modely hodnotenia, ktoré by sa autoritatívne vnucovali svedomiu, alebo boli aspoň kolektívne uznávané. Len pomaly sa formovali spoločenské vrstvy, ktoré mohli držať ochrannú ruku nad dodržiavaním cností. Prítom idea *arété* bola dosť interiorizovaná, hoci jej realizáciu strážil len zdravý rozum, eliminujúci to, čo mohlo poškodiť život v spoločnosti.

Postupne prišiel aj okamih, keď ľudský duch, kritický a skúmovavý k vlastnej histórii, pochopil rozdiel medzi *Physis* a *Nomos*, prírodnými a ľudskými zákonmi a zbral si zodpovednosť za riadenie vecí ľudských. Podľa Protagora tým prejavil rozum a česť a povzniesol sa nad ostatných bratov a sestry v živočíšnej ríši. No vďaka veľkým učiteľom, Sokratovi, Platónovi, Aristotelovi, boli tieto konvenčné pravidlá vrátené na etický základ absolútnych a nadčasových hodnôt. *Nomos* aplikovali na materiálne fakty metafyzickým spôsobom a jediným autentickým právom bolo prirodzené právo.

Bol to Sokrates, kto sa prvý sústredil na možnosť vytvoriť model racionálneho správania a spraviť ho etalónom každodennej praxe? Systematicky nútil svojich spolubesedníkov čerňať sa za určité spôsoby konania, pociťovať ich ako smiešne a obzerať sa po princípe, ktorý by platil bez ohľadu na konkrétne okolnosti. Bol prvý, kto vpísal do spôsobu myslenia rozdiel medzi tým, čo je a tým, čo by malo byť? V každom prípade to bol on, kto bez záchvevu v tvári vypil boľhlav z čaše, ktorú mu s prívetivým úsmevom podal otrok, aby dal autentickú svojmu presvedčeniu, že aténske zákony odrážajú poriadok vlastný prírode. Ešte aj pred sebou samým dal prednosť *archein*, vláde podľa pravidiel, pretože opak (*anarchein*) by jeho spoluobčanov vrátil do doby barbarstva.

Platón rozvíjal Sokratove myšlienky vo vzťahu k pravidlám v spoločnosti, a teda aj v doméne práva. V *Ústave a Zákonoch* je už zrejmá snaha podriaadiť správanie v súkromí aj na verejnosti univerzálnemu a nadčasovému morálnemu kódexu. V *Ústave* hovorí ústami Sokrata, že životné okolnosti donútili ľudí, aby sa chránili pred stavom, „keď jediným pravidlom konania je zisk, jediným prostriedkom jeho dosiahnutia je násilie a jedinou hodnotou je úspech“.¹⁰

Jeho žiak Aristoteles v poznaní jasne vyčlenil oblasť praktickej filozofie, ktorá sa týka princípov konania. S pokorným obdivom stojí pred dielom Demiurga, skúma určenie vecí a ľudských bytostí, neuveriteľnú vyváženosť všetkých jeho súčastí. Túto úmeru, strednú cestu, *mediūm rei*, chce preniesť do ľudských vzťahov. A keďže príroda poskytuje len základné vodidlá, krehké, neisté pravidlá, jeho namáhavá intelektuálna práca, dialektické úsilie pri prekonávaní kontraverzií, sa nikdy nekončí. Ale toto hľadanie, vedené zmyslom pre dobro, česť a korektnosť, je predsa závideniahodným privilegiom človeka! Človek je dôstojným spolupracovníkom na božom diele, morálne nadradeným prírode, pretože je normotvorným elementom. Vytváranie noriem je namáhavým civilizačným úsilím, ktorým sa realizuje ľudskosť. Aristoteles nám pomohol pochopiť, že právo nie je železným obojkom zvierajúcim spoločnosť, že ponecháva dosť miesta vzťahom regulovaným morálkou, láskou, priateľstvom, citom pre krásu a čisté myslenie. Spája ľudí, dáva zmysel zmenám, je elementom vnášajúcim poriadok do chaosu udalostí. Pravda, právo musí byť totožné s tým, čo je spravodlivé: *ius quod iustum est*. V zákonoch by mali kondenzovať výsledky hľadania spravodlivého riešenia.

Pre Aristotela je ľudská prirodzenosť niečím, k čomu sa treba ustavične približovať. Je danosťou aj normatívitou. Človek sa ustavične človekom stáva. *Zoon politikon* je autonómna bytosť, ktorá robí mravnú a politickú voľbu. Výrazom ľudskosti je dosiahnutie cnosti. Inými slovami, človek musí konať eticky, aby naplnil svoje určenie. Dobrý, cnostný život, je daný súhrou medzi občianskou a mravnou cnosťou, a teda spočíva vo vzájomnom vzťahu medzi „*mravným charakterom jednotlivcov a širším združením, ktoré je zdrojom autoritatívnych mravných modelov*“.¹¹

Občianska *virtu* a náboženstvo starého Ríma nesú štafetu civilizácie ďalej. Rímania sa stávajú dedičmi idey právneho systému založeného na etických princípoch a racionalite aj súběžného pojmu vlády zákona. Keď Polybios vo svojich svetových dejinách nadšene komentuje rímske zriadenie, vidí jeho veľkosť nielen vo vojenskej technike a dobrých politických inštitúciách, ale aj v mentalite Rimanov, v občianskych cnostiach, ktoré z nich robia privilegovaný národ. Aj v rímskej tradícii bolo *ius* neoddeliteľne spojené s *iustum*. Zákon, edikt sa nechápal ako nejaký všeobecný príkaz nanútený mocou (*iussum* - rozkaz), ale ako pravidlo,

⁹ TOCQUEVILLE, A. de: *Demokracie v Americe*. I. díl. Praha, KLN 1992, s. 180.

¹⁰ PLATÓN: *Ústava*. Bratislava 1980, s. 57.

¹¹ BUCKLER, S.: *Moral Weakness and Citizenship in Aristotle*. Polis 1-2/1991, s. 65-94.

ktoré stelesňuje a vyjadruje zmysel spoločenstva pre spravodlivosť, ktoré má teda hodnotu a kvalitu spravodlivosti. Takýmto právom Rím dobyl svet.

Možno žiadny proces v dejinách nevyvolal také polemiky ako úpadok a pád Ríma. Tvrdenie, že skaza Ríma padá na účet barbarov, je pravdivé len do istej miery. Rím akoby stratil vnútornú pružinu: jeho tradičný, neopakovateľný systém hodnôt sa postupne rozplýval, keď sa stal svetovou ríšou. Pomôže konzervatívna liečba stoickými bylinkami? Titus Lucretius Carus radí pohľadať kariérou, chamtivosťou, volá po zmieri, vyzýva nehodných, aby sa stiahli z politickej scény a žiada filozofov, aby dali svoju cnosť do služieb štátu. Cicero učí svojho syna povinnosťami, ale Seneca vie, že „v Ríme je už všetko na predaj“, volebný hlas aj súdny rozsudok. A z rímskeho života sa postupne vytráca *humanitas*, zmysel pre ľudskú slušnosť a ľudomilné cítenie.

ALFOU A OMEGOU VŠETKÉHO JE BOH ...

Rímania dokázali svoju veľkosť nielen tým, že prebrali štafetu pohanskej kultúry a niesli ju ďalej, ale aj tým, že ju dokázali spochybniť a otvoriť dvere kresťanstvu. Pod vplyvom kresťanstva sa formovala štandardná etická sústava našej civilizácie. Alfou a Omegou všetkého je Boh, cez svojho Syna nás zoznamuje s prikázaniami, trestá aj odmeňuje. Boží poriadok sa stal podmienkou stability a bariérou proti násilnej zmene. Morálka je súčasťou viery, ktorá jediná ju dokáže účinne zabezpečiť. A tak to dlho ostalo.

Povaha politického života a občianstva na Západe sa hlboko zmenila. Človek je občanom dvoch štátov a má dvoch zákonodarcov, občianske a duchovné záväzky nie sú totožné. Ako sa s tým vyrovná? Už prísny Augustín Aurélius pripúšťa, že zákon božej vôle ako centrum poriadku sveta a prameň všetkého práva, môže človek slobodne prijať alebo odmietnuť. Zákon kozmickej harmónie, ktorý Mojžiš zvestoval a zapísal na kamenné dosky, sa stal zákonom ľudského srdca a svedomia.

Tolerantný Tomáš Akvinský vie, že *lex naturalis*, vydedukovaný z prírody, je len akousi škálou hodnôt, ktorú treba konkretizovať. Požehnáva tak rozkvet platného práva v laickej spoločnosti, v kráľovstvách a mestách. Ale vznešenosť jeho ducha, rozhladenosť, filozofická i biblická kultúra, boli príliš zriedkavým javom. Duch kaplnky bol obvyklejší a dostal prednosť. Škola františkánov už neverí myšlienke prirodzeného poriadku, odvracia sa od univerzálií a sociálny vesmír stavia na jedincovi.

V intelektuálnych koncepciách humanizmu a renesancie, ktorá zažiarila po occamovskom nominalizme, sa na prvé miesto dostáva človek s jeho povahou, potrebami, záujmami. Humanizmus je veľkým vyznaním viery v jeho dôstojnosť, silu, poznávacie možnosti a perspektívy. Spoločenským ideálom už nie je asketický svätec, ale šikovný, chladnokrvný, smelý, svetský človek. Je rehabilitovanou sil-

nou osobnosťou, ktorá sa spolieha na seba a chce sa presadiť vo svojom prirodzenom nadaní a individuálnych osobitostiach. Pomaly sa aj právo odpúta od svojho nadprirodzeného prameňa. Prispieva k tomu aj únava Európy z nekonečnej, tridsaťročnej vojny bez pravidiel a prahnutie po zásadách vzájomných vzťahov štátov, ktoré by už neboli sakrálné a nerozdeľovali by ju.

MORÁLKA SA STÁVA LAICKOU A SÚKROMNOU SFÉROU

Aristotelovsko-tomistická paradigma sa mení a právne myslenie nadobúda črty voluntarizmu, individualizmu, pozitivizmu. Gregoire de Rimini a po ňom kňazi v Salamanke, Vitoria, Suárez, Vasquéz, ešte ustrašene šepkajú: *Etsi daremus Deum non esse*. Ale protestant Hugo Grotius už nahlas opakuje: áno, aj keby Boha nebolo, musíme sa dohodnúť, že dvakrát dva sú štyri, ak chceme prežiť. Nijako to však neznamená zabudnutie na imperatív Boha a moderný, novoveký dôraz na ľudskú individualitu sa spája s kresťanskými základmi západnej civilizácie. Morálne normy nestrácajú svoju transcendentnú oporu, všeobecné a zrozumiteľné zdôvodnenie.

Racionalizmus 17. storočia sa ešte usiluje prevziať metafyzické a teologické ambície stredoveku, sklbiť pluralitu mravne ukotvených jedincov a ich pospolitosti s univerzom, ktoré ich bytostne presahuje. John Locke každému priznáva nárok na akúkoľvek vieru, *ak jej ovocím je spravodlivosť, láska a tichosť*, no zo svojej náuky o tolerancii vylučuje ateistov. Veď popieraním existencie Boha ničia základy morálky a občianskeho života! Ale už na konci tohto storočia P. Bayle vyhlási, že „nijako nie je nemožné, že aj ateista má svedomie“.¹² Vyvolá prudkú polemiku, ale tá nezabráni zabúdaniu na zjavené pravdy. Do štítu sa dostávajú výhradne laické hodnoty. Autori patriaci do prirodzenoprávnej školy 17. storočia verili v schopnosť nájsť základy sociálneho poriadku v ľudskom rozume, dedukovať z neho pravidlá, ktoré ho budú garantovať.

V Anglicku sa spojili do jedného prúdu morálna filozofia súcitu, náboženské obrodzenie a politická ekonómia, aby formovali nové humanitárstvo či vek dobrotivosti. Náboženská cnosť súcitu dostala svetskú podobu a osobná povinnosť sa zmenila na verejnú zodpovednosť. Kľúčovými pojmami filozofických a morálnych diskusií boli *spoločenské cnosti, morálne cítenie, šlachetnosť, súciti, spolupatričnosť*. Náboženské obrodzenie zdôrazňovalo evanjelium dobrých skutkov a meto- distickí kazatelia hlásali, že kresťanstvo je v podstate sociálnym náboženstvom. Morálna filozofia a Božie slovo získali mocného stúpenca v novej politickej ekonómii. Teda svetské a náboženské inštitúcie, občianska spoločnosť a štát, verejná podpora a súkromná charita sa navzájom dopĺňali a prispievali k *zázraku moderné-*

¹² Cit. podľa CASSIRER, E.: *La Philosophie des Lumières*. Paris, Fayard 1966, s. 181-187.

ho Anglicka. Tento zázrak spočíval v tom, že Anglicko dokázalo prežiť hospodársku revolúciu bez toho, aby podľahlo politickým revolúciám, ktoré naruby prevrátili kontinentálnu Európu.

Protináboženská ofenzíva francúzskeho osvietenstva, ktoré chcelo byť mysom vzdelanosti v oceáne barbarstva, vyústila do vytvorenia základov **laickej morálky**. Morálka sa stáva bytostne autonómnou sférou založenou na úcte k univerzálnemu zákonu.¹³ Nenastal nijaký **súmrak povinnosti**. Vo Francúzsku velebí J. J. Rousseau *impozantnú podobu cnosti* a vlastne absolútnu povinnosť v politike. Prispieva k zrodu nového občianskeho náboženstva, požadujúc obetovanie osobných záujmov všeobecnej vôli. Aj revolučné jakobínstvo sa pokúša zabezpečiť republikánske víťazstvo morálky nad osobnými záujmami. Pohnutými slovami zdôrazňuje povinnosť zomrieť za národ, veľkosť zákona a republikánskych slobôd, rovnako ako absolútnu požiadavku služby všeobecnému záujmu. Ch. L. Montesquieu vie, že občania musia sledovať nielen verejné, ale aj vlastné záujmy, republiku však drží ich cnosť. Hymnus na povinnosť spievajú historické diela, oficiálne prejavy, pamätníky mŕtvym a ich cieľom je formovať dobrých občanov a hrdinských vojakov.

Náboženstvo povinností súviselo s osvieteniskou dôverou vo vzdelanie, technický pokrok a nekonečnú zdokonaliteľnosť ľudského pokolenia, s vierou v mravný vývoj ľudstva. Etická prítomnosť nachádzala oporu v optimistickom konstruktivizme a revolučnom mesianizme. Ideálmi opojená generácia očakávala, že cnosť bude vznikať ako predvídateľný výsledok života žitého v usporiadanom štáte.

POVINNOSŤ OSTÁVA NA PIEDESTÁLE

Teda aj po tom, čo bol teologický základ nahradený laickým, povinnosť ostala na piedestále. Absolútne imperatívy sa iba premiestnili, presunuli z náboženskej oblasti do sféry individuálnych a skupinových povinností. Novovekí autori vymedzili mravnosť cez kategorickú povinnosť, ktorá bola v protiklade k osobnému záujmu a prospechu. Táto absolútna bezzáujmovosť dávala povinnosti punc rýdzosti a cnosti. Mravnosť sa stala niečím, „čo vyžaduje úplné sebazaprenie, celistvú obeť, bezpodmienečnú a bezzáujmovú poslušnosť voči imperatívu dobra, exaltované zabudnutie na vlastnú osobitosť, povinnosť oddať sa ideálu“.¹⁴ Na vrchol svojej slávy dospieva bezpodmienečná povinnosť v nesmrteľných formuláciách kráľoveckého

profesora I. Kanta. Ideál nezištnosti a odriekania, duch sebadisciplíny a sebaovládania nadobudli nebyvály lesk.

„Nezávislá morálka“ sa postupne rozšírila v západných demokraciách na spoločnosť ako celok vrátane veriacich. Moderná doba tak presadila myšlienku morálneho života oddeleného od viery. Prístup k cnosti prestal byť privilegiom kresťanov. Jediné, na čom záleží, je ľudská **zodpovednosť**. Spolu so spoločenským rozšírením autonómnej morálky bola morálna kultúra povýšená na jeden zo základných princípov demokratického univerzalistického individualizmu.

V polovici 19. storočia reagovali Anglicko a Amerika na dôsledky industrializácie, urbanizácie, prisťahovalectva a rastúceho bohatstva presadzovaním **étosu sebaovládania**, sebakontroly, sebaobmedzovania. Do popredia sa kladli veľké ciele a veci, za ktoré stojí obetovať život: *per aspera ad astra*. Bola to socializácia založená na disciplíne, pri ktorej jedinec plával v mori jednotných pravidiel a neporušiteľných tabu. Viera a dobrovoľné združenia inšpirované náboženským životom vdychovali silu étosu sebakontroly, ovládania pohnútok a vášní. V USA nebola aristokracia, ktorú by mohli členovia novej buržoázie napodobovať, a tak ju nahrádzalo evanjelické náboženstvo. Keď sa George Washington lúčil so svojím úradom, objavili sa v jeho prejave slová: „*Zo všetkých sklonov a návykov, ktoré vedú k politickej prosperite, sú nepostrádateľnými oporami náboženstvo a morálka.*“¹⁵ Proces vstevovania návykov, ktorý sa odohrával v rodine, v školách, v susedskej pospolitosti, na pracovisku, bol umocňovaný pôsobením náboženstva, ktoré prispievalo k výslednej spoločenskej kontrole. V Anglicku aj v USA všetky vrstvy postupne akceptovali výklad správneho konania, ktorý podporovali „najlepší ľudia“.

NESCUDZITEĽNÉ PRÁVA SA POSTAVILI NAD POVINNOSŤI

Liberalizmus so svojou žiarlivou ochranou slobody jedinca, ktorý je absolútnou hodnotou, vstúpil veľmi výrazne do arény povinností. Vyšiel z dôrazu na primát ľudskej sebazáchovy a fakticky ho nadradil nad mravné pravidlá prirodzeného zákona. Sociálna a politická organizácia sa už nezakladá na povinnostiach voči božskému zákonodarcovi, ale na **nescudziteľných právach** jedinca, ktorý už nepotrebuje transcendentálnu pomoc a nebeskú brzdu. Vykupiteľský jazyk hnutia za ľudské práva sa stal praktickou náhradou náboženskej viery. Zabudlo sa, že človeku nedáva dôstojnosť to, že je dvojnohým vzpriameným cicavcom, ale jeho transcendentálny rozmer. Na miskách váh prevážujú nie záväzky voči Bohu, ale výsady suverénneho jedinca, jeho práva, ktoré sa postavili nad cnosti, a

¹³ Bližšie k tejto otázke pozri DOMENECH, J.: *L'Éthique des Lumières*. Paris, Vrin 1989.

¹⁴ BROCHARD, V.: *Études de philosophie ancienne et de philosophie moderne*. Paris, Vrin 1974, s. 489-551.

¹⁵ In: ABBOT, W. W. (red.): *The Papers of George Washington*. Charlottesville, University Press of Virginia 1989. Presidential Series, sv. 3, s. 4970.

od nich odvodené povinnosti. Každý môže ísť potiaľ, pokiaľ mu protistrana dovoľí. Dôstojnosť jeho osobnej mravnosti sa oddelila od verejného poriadku.

Kým v antike, v stredoveku a hlboko do včasného novoveku napriek mnohorakosti existovala veľká homogénnosť hodnotových predstáv, teraz už nemožno racionálne spoznať, čo je pre človeka najlepšie, žiadne hodnoty nemožno kvalifikovať ako lepšie než iné, každý životný spôsob a štýl má rovnaký nárok na rešpektovanie.

Už v ranom novoveku sa lámu základné štruktúry relatívne jednotnej skladby noriem. S liberalizmom sa rodí **hodnotový relativizmus**, hlavnou tendenciou doby je nepátrať po absolútnych morálnych hodnotách a sverepo trvať na tom, že všetky mravné kódexy sú relatívne. Napriek tomu nekompromisný morálny individualizmus nie je sebeckým individualizmom a občianska cnosť neprestáva byť hodnotným cieľom. Je to **zodpovedný individualizmus**, ktorý sleduje svoje ciele legitímne, mierumilovne a otvorene, prostredníctvom slobôd, ktoré rešpektuje aj u druhých. Podporovala ho aj moderná ekonomická ideológia, ktorá „zabránila unáhlenému rozvinutiu neobmedzeného individualizmu tým, že proti egotro-pizmu práv suverénneho jedinca postavila absolútnu povinnosť“.¹⁶ Predpokladom masovej výroby priemyselíného tovaru sa stali jasné, stabilné zákony a inštitúcie na ich presadzovanie. Kapitalizmus vyžadoval disciplínu, ktorú nebol schopný sám vygenerovať. Právna istota významne prospela k prosperite Západu. Za ideálnu vládu sa považovala tá, ktorá dokázala za umiernené dane zabezpečiť ochranu vlastníckeho práva a spravodlivosti. Áno, aj spravodlivosti, veď najmä anglickí podnikatelia vedome zavádzali do riadenia svojich podnikov aj nekomerčné kritériá.

Klasická éra kapitalizmu mala takmer od začiatku až do konca náboženský a morálny rozmer. Najznámejšími predstaviteľmi tohto stanoviska boli J. S. Mill a gróf Tocqueville, ktorý vo svojej slávnej *Demokracii v Amerike* vybraným spôsobom analyzoval dvojakoť človeka: jeho záujmy sú súkromné, ale prítom jeho vzťahy k spoluobčanom nie sú motivované len hrubým egoizmom, navonok prikrášeným zdvorilosťou. Jeho kompasom je **občiansky ětos**, rýdzi rešpekt k právam a dôstojnosti spoluobčanov, puto ku komunite bytostí, z ktorých každá má právo ísť svojou cestou, pričom spoločným záujmom všetkých je brániť toto právo.¹⁷ Tu kdesi sa stretla kresťanská láska k blížnemu s laickou svornosťou občana, aby sa pokúsili vytvoriť menej náročnú, ale pre všetkých prijateľnú syntézu. Moderný kresťan sa usiluje prijať korektnosť občianskeho ětosu ako interpretáciu požiadavky lásky k blížnemu. A zasa, „liberálny demokrat nie je ani rímskym hrdinom, ani kresťanským nadšencom. Platí dane a plní občianske povinnosti, ale nežije tým ...

¹⁶ DUMONET, L.: Homo aequalis. Paris, Gallimard 1977, s. 98.

¹⁷ TOCQUEVILLE, A. de: Demokracie v Americe. II. díl. Praha, Lidové noviny 1992.

Jeho život je predovšetkým súkromným životom a občiansky ětos predovšetkým súkromnou cnosťou, puto, ktoré spája čestných ľudí. Ak sú k sebe občania navzdory politickej rôznosti úctivi, dávajú tým najavo, že politické spory nie sú také dôležité, ako úmysel ostatných spoluobčanmi“.¹⁸

ZLATÝ VEK ISTOTY

Úcta k povinnosti priniesla svoje plody v 19. storočí. Štefan Zweig vo svojom *Svete včerajška* napísal: „Ak sa pokúšam nájsť primeranú definíciu čias pred prou svetovou vojnou ..., dúfam, že budem najpresnejší, ak poviem: bol to zlatý vek istoty... všetko v našej takmer tisícročnej rakúskej monarchii akoby založili natrvalo a sám štát bol najvyšším garantom tejto stálosti ..., každá povinnosť bola prísne vymedzená... každý vedel, koľko vlastní alebo koľko mu prináleží, čo je dovolené a čo zakázané. Všetko malo svoje pravidlá...“¹⁹

V tomto dobre naprogramovanom poriadku zaiste nikto neveril, že príde vojna, revolúcie a prevraty. Všetko radikálne, všetko násilnícke považovala táto éra rozumu za nemožné. Devätnáste storočie so svojím liberalistickým idealizmom bolo úprimne presvedčené, že je na priamej a neomylnnej ceste k najlepšiemu zo všetkých možných svetov. Málokto si vedel čo aj len predstaviť hekatombu obetí a príepasť, do ktorej zostúpi človek 20. storočia. Dôsledkom traumy z dvoch svetových vojen, z totálneho výkladu sveta a „konečných riešení“ fašizmu a komunizmu bol strach pred „absolútnou pravdou“. Kritici absolútnych interpretácií sveta pripomínali, že v 20. storočí sa za podobné koncepty zaplatilo terorom. Nastal posun k pragmatizmu a tolerancii. Pravdivé je to, čo funguje, to, čo sa dá žiť.

OD KULTÚRY POVINNOSTI KU KULTÚRE SEBALÁSKY

Modernizmus bol pokračovaním procesu z konca 18. storočia, dovŕšením revolučno-demokratického procesu, ktorého výsledkom bola demokratická spoločnosť bez božských základov, pokrvej hierarchie a tradícií. Sformovala sa na základe rozumu, človek bol v nej vnímaný ako konečný cieľ, ktorému už vonkajší svet nevnučuje svoje pevné, večné zákony. Modernizmus bol individualistickou revolúciou a viedol k spoločnosti, ktorá povýšila slobodu človeka na najvyššiu hodnotu, a preto nemohla byť založená na disciplíne. V období od roku 1860 do roku 1960 došlo vo vedomí elity k obratu od obhajoby sebaovládania k podpore **sebavyjadrenia, asertivity, egocentrizmu**. „Za niekoľko desaťročí sme prešli od civi-

¹⁸ Pozri bližšie CLIFFORD, O.: Občianství a občianský ětos jako součásti liberální demokracie. In: BANFIELD, E. C. (ed.): Občianské cnosti. Praha, Victoria Publishing 1995, s. 77.

¹⁹ ZWEIG, Š.: Svet včerajška. Bratislava, Promo International 1994 s. 11.

lizácie povinnosti ... ku kultúre sebalásky. To je najzreteľnejší zlom postmoralistného cyklu," píše Gilles Lipovetsky.²⁰

Postmoderna bola pomalým, zložitým, celkovým prechodom k novému typu spoločnosti, kultúry a človeka. Ak modernizmus viac ako sto rokov otriasal tradíciou, oficiálnym poriadkom, akademizmom, ak bol vzbudou proti hodnotám a normám meštiackej spoločnosti s jej kultom peňazí, postmoderna nezdieľala jeho technologický a vedecký optimizmus a kritizovala jeho posadnutosť inovovať a prevracat' za každú cenu. Sama nemá žiadne idoly a tabu, žiadny historický projekt, ktorý by ju mohol mobilizovať. Všetky veľké hodnoty moderny sa vyčerpali: pokrok, kozmopolizmus, revolúcie, mobilita, budúcnosť. Postmoderný vek je pokračovaním a zovšeobecnením procesu individualizácie, jej novou fázou spojenou s procesom **personalizácie**, ktorá je založená „na čo najväčšej možnosti súkromnej voľby ... na čo najmenšom donucovaní a čo najväčšom pochopení“.²¹ Je výsledkom značnej redukcie **disciplinárnej** zložky socializácie a nahradenia autoritárskej výchovy **permisívnou**. Do popredia stavia osobnú realizáciu a rešpektovanie subjektívnych osobitostí. Ponúka otvorené, pluralitné pravidlá, ktoré sa majú stať novým spôsobom riadenia správania jedincov.

Proces personalizácie sa vyznačuje ďalším **rozširovaním súkromného priestoru**, snahou o kvalitný život, hedonistickým ponorením do seba, kultom seba-vyjadrenia, osobného naplnenia až do miery narcisizmu. Pestuje sa kult spontánnosti, rozdielnosť, fantázia, uvoľnenosť, nie norma, nie rovnakosť. Seba-zaprenie sa už nenosí, to, čo znamená nejaké obmedzenie a prísnu disciplínu, stráca hodnotu. Všetko a hneď, ohromná zaujatost' pre telo, posadnutosť zdravím, mladostou, vlastnou údržbou, úzkosť zo staroby, smrti. Komfort, reklama, erotika, veci a veci, to všetko má prednosť pred zásadami a hodnotami.

Tým, že súkromný priestor vtáhuje všetko na svoju obežnú dráhu, spôsobuje **spasivnenie verejného priestoru**, atomizáciu spoločnosti, rozprášenie tradičných spoločenských štruktúr, sociálnych identít. *Affluent society* – spoločnosť blahobytu a jej vlastná kultúra *carpe diem*, oslavujúca čistú prítomnosť, naplnenie bezprostredných túžob, trh zaplavený návodmi na stimulovanie ega a získanie asertivity, spolu s úpadkom tradičných inštitúcií spoločenskej kontroly (cirkev, odbory, rodina, škola) sa podpísali na rozklade pevných foriem zaradenia a seba-kontroly. Človek sa zamestnáva sám sebou, je ľahostajnejší k blížnemu aj k verejnému životu. Upadol duch pospolitosti a s ním aj úcta k mravným a právny-m normám. Komunálne ctenie, považované za primitívne, bolo nahradené individualistickým étosom sebahľadačskej podnikavosti. Znížil sa emočný náboj, ktorý ľudia vkladajú do verejného priestoru, ich väzba na verejné dobro je slabá, úcta

²⁰ LIPOVETSKY, G.: Soumrak povinnosti. Praha, Prostor 1999, s. 11.

²¹ LIPOVETSKY, G.: Éra prázdnoty. Praha, Střed 1998, s. 10.

k zákonom nikoho nemotivuje. Dezercia od vecí verejných spôsobuje, že *res publica* už nemá pevné emočné zakotvenie a stráca vitalitu.

Postmoderna sa vyznačuje aj **odklonom od veľkých názorových systémov**, spoločenských zámerov, ideológie a politiky. Hodnoty a ciele, na ktorých stáli minulé obdobia, **inštitúcie**, ktoré im zodpovedajú, sú **zbavené oprávnenosti**, obsahu: veda, moc, práca, armáda, rodina, cirkev, prestali fungovať ako absolútne a nedotknuteľné princípy. Sú pripravené o niekdajšiu slávu, nikoho už citovo ne-mobilizujú. Napríklad v školstve sa za pár rokov stratila niekdajšia prestíž a autorita učiteľa. Žiaci neskrývajú skepsu k poznaniu, sú nesústredení, apatickí. Tento stav učiteľov nesmierne mátie. Sú unavení a nedokážu škole vdýchnuť život. Podobná apatia je aj v politickej sfére. Odklon od politiky a ideológie v postmodernej spoločnosti nie je v rozpore s neurčitým, hmlistým, ale skutočným konsenzom týkajúcim sa demokratického režimu. Ale ideologické zdôvodnenie bolo nahradené existenčným a tolerantným konsenzom. Demokracia sa stala druhou prirodzenostou, životným prostredím, ovzduším.

Z filozofického hľadiska je postmoderná spoločnosť spoločnosťou bez spoločného ideálu, bez vierohodného, celistvého modelu a pokiaľ ide o perspektívy života jedincov, ktorí ju tvoria, ponecháva na každého z nich, aby si vybral hodnoty, ktoré budú riadiť jeho život a správanie.²² Pretrváva v nej neujasnenosť, pokiaľ ide o kontinuitu duchovných a mravných zdrojov západnej civilizácie, a tým aj neschopnosť prekonať mravný relativizmus a ľahostajnosť, spôsob života, ktorý jedincov vyháňa z duchovnej pospolitosti. Postmodernu charakterizuje aj zrýchľujúca sa **destabilizácia osobnosti**. Dnešný individualizmus neustále podkopáva základy náboženskej dimenzie. Človek, presýtený informáciami a možnosťami, bez ideálov a bez zmyslu pre historickú kontinuitu, prechádza svojou púšťou sám, bez transcendentnej opory, a preto je zraniteľný. Náboženstvo urobilo cnosť zo slobodného prijatia autority a autoritu podriadilo v poslednej inštancii vyššej moci, než je ona sama. Tým posilnilo aj ďalšie spoločenské putá, keď ich vybavilo nadprirodzenými sankciami. Bez týchto sankcií sa stáva životne dôležitým problémom ako zabezpečiť podriadenie más zákonu a poriadku.

Rozštípenie kultúry bez povinnosti ilustrujú aj majetkové delikty, špekuláciami ovládaná výroba, korupcia v politickom a hospodárskom živote, daňové podvody, všemocné peniaze a konkurenčná horúčka. Vzniká nová chudoba, getá, v ktorých sa množia rodiny bez otcov, analfabeti, členovia gangov, ktorí prispievajú k ústupu životnej hygieny, k šíreniu drog a násillia medzi mladistvými, nárastu počtu násillných deliktov a vražd.²³ Médiá nás denne presvedčajú, že ži-

²² SANDEL, M.: Liberalism and the Limits of Justice. In: MACINTYR: After Virtue. Notre Dame, Univ. Press 1981.

²³ Pozri bližšie analýzu týchto javov v diele WILSON, J. Q.: Oslabení občanského étosu a zločin-nosť. In: BANFIELD, E. C. (ed.): Občanské cnosti. Praha, Victoria Publishing 1995, s. 85 a n.

jeme na sude strelného prachu, sme ohrozovaní vojnami, terorizmom, lúpežnými prepadaniami. Dramatizujú ovzdušie krízy, škandály, robia srdcervúce interview, z ktorých zdanlivo objektívne informácie útočia na naše city. Tak ako ešte nikdy sme v dnešnej masovej konzumnej dobe konfrontovaní so sebestvom, cynickým sledovaním vlastných záujmov bez akejkoľvek sebaúcty, využívaním druhého. Kto hrá podľa pravidiel, presvedčí sa, že žiadne neplatia.

BEZBOLESTNÁ ETIKA NOVÝCH ČIAS

A napriek tomu by bolo nespravodlivé a naivné stotožňovať koniec epochy povinností s dezintegráciou všetkých morálnych hodnôt. V dobe vyhasínania náboženskej povinnosti nie sme svedkami len nihilizmu, všeobecného úpadku hodnôt, anarchie, absencie legitimacy, ale aj úzkeho styku dezorganizačného procesu, chaosu, s procesom etickej reorganizácie, teda entropickej a regulatívnej logiky. Mnohí neprestávajú denne bojovať za svoje ideály. Veď občas s pocitom akéhosi chromenia sledujeme, že laická morálka neviedla k vymiznutiu opačných prúdov a otvorene moralistických požiadaviek. O tom svedčia búrlivé spory okolo otázky potratov, homosexuálnych párov či eutanázie. Dozvedáme sa o veľkorysých humanitárnych akciách, naša doba objavuje charitu a láskavosť srdca. Znova sa ozývajú hlasy velebiace liturgiu povinnosti a zodpovednosti, znova sa požaduje legislatíva, ktorá niektorým pripadá „*cnostne motivovaná a prehnane represívna*“.²⁴ Hovorí sa o profesionálnych hodnotách, filantropii a dobročinnosti. Sociálna personifikácia zrejme nie je totožná s bezduchým zosúkromnením, čoraz väčšími sa kombinuje s ekologickým cítením, filantropickou prácou. Narcis sa čoraz častejšie dáva na cestu preberania zodpovednosti, hľadá hranice, poriadok, mieru. Určitý počet zákazov sa predsa len dodržiava, politický atentát či korupcia vyvolávajú odpor.

Proces personalizácie iste zasiahol aj pevné konštrukcie určujúce správanie, teda tie bariéry, neosobné pravidlá, ktoré jediné nás môžu chrániť jedného pred druhým. To však neznamená, že by bol človek ponechaný iba na seba bez akejkoľvek spoločenskej kodifikácie. Proces personalizácie ju neruší, iba zmäkčuje. A je tu dokonca nová objednávka na etiku, ba niektorí ju povyšujú do „šľachtického stavu“ a chápu ako imperatív číslo jeden našej doby, pretože „*dvadsať prvé storočie bude etické, alebo nebude vôbec*“.²⁵

Zároveň odborníci na novú sekulárnu etiku brzdia naše nadšenie a upozorňujú nás, aby sme sa nenechali pomýliť: tento nový rozkvet etiky už nikdy nepovedie k tomu, „*aby sa etika po období vyhostenosti vrátila na piedestál, ale aby naša*

epocha našla nový vzťah k tisícročným hodnotám, nové spôsoby spoločenskej regulácie“.²⁶ Ěre disciplíny odzvonilo. Spôsob socializácie zavedený v 17. a v 18. storočí bol nahradený spôsobom, ktorý je s ním v úplnom rozpore. Gilles Lipovetsky nás presvedča, že „*sme svedkami veľkého kultúrneho otrasu, ktorý v snahe o znovuprijatie otvorených ľudských hodnôt budoval, etiku tretieho typu*“.²⁷ Malo by ísť o tzv. bezbolestnú etiku nových čias, ktorá už neakcentuje trpké sebazapretie, disciplínu, nezištnosť, nešliape na päty individuálnym právam. Obeť pre bližného je pateticky antická, kult povinnosti sa beznádejne prepadá do minulosti. Nejde ani tak o to ctiť si seba, chrániť svoju dôstojnosť, ako pragmaticky sa postarať o seba. Povinnosti voči sebe samému sa premenili na subjektívne práva.

Altruizmus ako trvalý životný princíp je diskvalifikovaný a podobá sa zbytočnému mrzačeniu vlastnej osoby. Egocentrizmus nemá príchut' viny a právo na život vo vlastnom záujme je legitiimizované. Na pozíciu kardinálnej cnosti sa dostala tolerancia. Cnosť a prospech by mali ísť ruka v ruke. Osobné záujmy by nemali byť vykorenené, ale zmierené, heroická nezištnosť nahradená rozumnými kompromismi. Odráža sa tu nová logika procesu sekularizácie etiky. Dnešná spoločnosť síce cíti nostalgiu za harmonickými a pevnými pravidlami, za presnejšími limitmi, túži po vymedzenej zodpovednosti a prísnych zákonoch, ale zároveň systematicky stimuluje hmotné šťastie a súkromné vášne a je alergická na mentorovanie. Stúpenci laickej morálky *postmoralistickej spoločnosti* (to znamená spoločnosti odmietajúcej rétoriku prísnej, úplnej, manicheistickej povinnosti) stavajú na akýchsi bezbolestných etických normách, znova volajú po zodpovednom individualizme. Nespoliehajú sa na úprimnosť hnutí srdca, idealistické vyhlásenia, vznešené protesty a etické výbory ako na kompenzáciu individualistického a technicko-vedeckého sveta. Vyhlasujú, že „*nepotrebujú prírastok duše, ale nových, inteligentných a rozhodných politikov, organizácie a vzdelávacie systémy*“.²⁸ Nie dojatosť srdca, ale príslub mobilizácie ľudských schopností, pragmatickej inteligencie pri použití adekvátnych prostriedkov.

SLOVO ÚTECHY

Zdá sa, že sme svedkami paralelného úsilia dvoch protikladných foriem regulácie spoločnosti, dvoch protikladných vzťahov k hodnotám, napriek tomu, že ich spoločenský dosah je neporovnateľný. Tvár budúcnosti bude obrazom tohto zápasu medzi **dvoma logikami**: prvou, ktorá sa vzdaluje absolútnym meradlám a

26 Tamže, s. 13.

27 Tamže.

28 Tamže, s. 19.

24 LIPOVETSKY, G.: dielo cit. v pozn. 20.

25 Tamže, s. 11.

zohľadňuje pluralitné, experimentálne a personalizované hľadiská, a druhou, ktorá vyjadruje presvedčenie, že sú hodnoty, v ktorých neexistuje kompromis.

V tomto článku som sa nechcela pripojiť k večnému bedákanu nad úpadkom západnej kultúry, ani k spásonosnému ťaženiu obstarožných dobročinných dám vidiacich *zmenu a skazu ušade okolo seba*. Snažila som sa koncepcnejšie zorientovať a podeliť o svoje pochybnosti. Pochybnosti o tom, či je normatívny rozum ľubovoľný a spoločenskú (konštitučnú) zmluvu možno založiť len na konsenze o viacmenej ekonomických záujmoch. Znamenalo by to, že jej rešpektovanie by záviselo od odhadu pravdepodobnosti a tvrdosti trestu zo strany donucovacej moci.

Zaiste, formálne pravidlá sa dajú zmeniť aj za desať rokov, no zmena neformálnych môže trvať aj sto rokov. Preto nestačí používať demokratickú rétoriku a ako podmienku úspešnej transformácie krajiny ponúknuť trhové hospodárstvo. Bez hlbokej mravnej obrody spoločnosti to nepôjde. Morálny a duchovný princíp v srdciach ľudských bytostí je schopný oveľa spoľahlivejšie odradiť od zla, zabezpečiť zmier a prosperitu v spoločnosti, ako mechanizmus záujmov sám osebe. Človek môže byť meradlom spoločnosti, len ak sám seba meria niečím vyšším od seba. Obnova poriadku môže vzísť len z duše, ktorá sa sama zladila s božskou mierou. Správny rád duše poskytuje prostredníctvom filozofie normu správania poriadku spoločnosti.²⁹ Tak, ako už mnohokrát v dejinách, by sme sa mali obrátiť k zdrojom našej životnej skúsenosti a sily, k morálnemu imperatívu a viery, ktorá je trvalým stavom ľudskej duše. Znova siahnuť za pravdou Desatora, ktoré je vyjadrením presvedčenia, že by sa štáty a spoločenské formácie ako celok mali podriaďovať suverenite mravného citu, uznávať nad sebou niečo nepodmienené, čo je pre ne samé záväzné, nedotknuteľné, nenapadnuteľné.³⁰ Duchovný majetok sa vždy bude rodiť iba tam, kde sa časové dianie dotýka dokonalého, večného.

RESUMÉ

Ak je civilizácia víťazstvom nad vonkajšou prírodou, kultúra je víťazstvom nad našou vnútornou prirodzenosťou, nad rizikami ľudskej povahy. Patologické javy sú súčasťou ľudskej existencie, preto si každá spoločnosť v úsilí uchrániť sa pred vlastnými deštruktívnymi silami, vybudovala mechanizmy regulácie, ktorými sa spoločenské neduhy udržiavajú v spoločensky únosnej miere. Sú nimi predovšetkým spoločenské normy.

Norma je všeobecný a pomerne prvotný výraz niečoho, čo má byť. Konštituuje a deklaruje povinnosť.

²⁹ TELEČ, I.: Věc přirozenoprávní. Právník č. 12/2002, s. 1266.

³⁰ PATOČKA, J.: Charta 77. Bratislava, Čs. stredisko nezávislej literatúry. Scheinfeld-Schwarzenberg a Archa 1990, s. 31.

Kvalita, účinnosť, dodržiavanie a vynucovanie noriem sú priamo úmerné vyspelosti a stabilite spoločnosti, jej schopnosti uvedomovať si vlastné sebadeštruktívne sily, aj zodpovednosti jej predstaviteľov za etablovanie regulatívnych mechanizmov a ich čo najširšie uplatnenie.

Vzťah spoločnosti k normám súvisí s jej étosom, s morálnou víziou, s vierou v hodnoty, ktorých imperatívnym vyjadrením normy sú.

Autorka sleduje peripetie historického vývoja morálky a za najväčší zlom považuje obrat od kultúry povinnosti ku kultúre sebalásky. Domnieva sa, že spolu s procesom etickej dezorganizácie a chaosu v dnešnej postmodernej spoločnosti zároveň prebieha proces etickej reorganizácie, ktorý má svoju regulatívnu logiku. Tvár budúcnosti bude odrazom zápasu medzi dvomi logikami: prvou, ktorá sa vzdaluje absolútnym meradlám a zohľadňuje mäkké, pluralitné, personalizované hľadiská, a druhou, ktorá vyjadruje presvedčenie, že sú hodnoty, v ktorých nie je možný kompromis. Autorka sa prihovára za návrat k pôvodnej európskej tradícii vzťahu k povinnostiam, a tým aj za integráciu kresťanstva do verejného diskurzu.

RÉSUMÉ

Si la civilisation est une victoire sur la nature extérieure, la culture est une victoire sur notre naturel intérieur, sur les risques de la mentalité humaine. Les phénomènes pathologiques représentent le composant de l'existence humaine, c'est pourquoi chaque société, dans l'effort de sauvegarder soi-même contre les propres forces destructives, a construit ses mécanismes d'une régularisation par lesquels les infirmités de société se tiennent dans la mesure de société admissible. Il s'agit surtout de normes de société.

La norme - c'est un aspect général et relativement fondamental de quelque chose, ce que devra être. C'est cela que constitue et déclare l'obligation.

La qualité, l'efficacité, le respect et l'exigence des normes qui sont directement proportionnelles à la maturité et à la stabilité d'une société, à sa capacité de se rendre compte de ses propres forces autodestructives, mais aussi les responsabilités de ses représentants pour la fixation des mécanismes régulatifs et la mise en oeuvre la plus large de ces mécanismes.

Le rapport de la société vers les normes est en relation avec son éthos, avec sa vision morale, avec la foi en valeurs. Dans ce cas les normes représentent l'expression impérative de ces valeurs.

La femme auteur suit les péripéties du développement historique de la morale. D'après elle le tournant le plus grand est présenté par le renversement de la part de la culture de l'obligation envers la culture de l'amour-propre. Elle suppose qu'avec le processus d'une désorganisation éthique et du chaos passe aussi

dans la société d'aujourd'hui postmoderne le processus de la réorganisation éthique qui a sa logique régulative.

Le visage de l'avenir sera le reflet de la lutte entre deux logiques: la première, celle-ci s'éloigne des échelles absolues et qui estime les aspects mous, pluralistes et personnalisés et la seconde qui exprime la conviction qu'il y a des valeurs dans lesquelles le compromis n'est pas admissible. La femme auteur intervient en faveur d'un retour vers la tradition européenne originelle d'un rapport envers les obligations et par conséquent aussi pour l'intégration du christianisme dans le discours public.

Mgr. Katarína Králiková

Katedra teórie práva

Právnická fakulta Trnavskej univerzity

PROTIREČIVÉ HODNOTY NAŠEJ SPOLOČNOSTI A NOVÝ OBRAZ ČLOVEKA A SVETA

Vzývanie Múz

Ó, Otče-Bože, ó, Matka Zem, ó, Príroda, ó, Duch doby našej!

Ďakujem Vám, že ma učíte načúvať Piesni Života!

Prosím, dajte mi slová, ktoré v jasných obrazoch vynesú na svetlo,

čo mi zvnútra v tichu cez Vás spieva! Chvála Vám!

VÝCHODISKÁ, POSTUP PRÁCE A ZÁMER

Tento článok je nahliadnutím do „zákulisia“ hodnotových prameňov práva našej spoločnosti. Je pohľadom „za“ naše myslenie aj „za“ spoločenské zriadenie. Načiera do „noviniek“ vo vede, ktoré menia prevratným spôsobom hodnoty, na ktorých stojí tak doterajšia veda, ako aj náš osobný život aj celá spoločnosť. V závere načrtáva východiská pre „nové“ právne vzdelávanie. Dáva tušiť celospoločenské „nové zore na obzore“ ...

Východiská 1

V nasledujúcich úvahách a otázkach vychádzam z vlastnej životnej skúsenosti, z pohľadov na skutočnosti, ako mi ich život umožnil, a z prevratných objavov vedy, ktoré mi ich potvrdzujú.

Vychádzam z toho, že sme spoluzodpovední za dnešný stav vecí.

Vychádzam z toho, že môžeme mnohé zmeniť – alebo to nechať tak, ako to je.

Vnímam, že cestou k prijatiu zodpovednosti aj k zmene je *uvedomenie* – a jeho prirodzené vyústenie k jasným postojom a činom. Vychádzam z toho, že sme schopní tohto uvedomenia.

Východiská 2

Vychádzam z toho, že stav práva je odrazom stavu právneho vedomia ľudí v spoločnosti, ktoré pramení z často nevedomých predobrazov o práve, ktoré v sebe ľudia nosia. Nimi sa zaoberá, zjasňujúc tak ich uvedomenie, právne myslenie. *Právne myslenie* vnímam ako pokiaľ možno slobodné a nezaujaté premýšľanie o tom, čo hýbe právom, čo je „za“ ním – t. j. o tom, z akých spôsobov myslenia a z akých svetoobrazov (predobrazov o svete) právo vychádza a k akým následne vychováva ľudí.

Práve *svetoobrazy* ukryté v hĺbke našich duší, teda často nevedomé obrazy a predstavy o svete, vždy prítomné za naším konaním a myslením, považujem za určujúce tak pre vývoj práva, ako aj pre spôsob jeho uplatňovania v živote, vrátane jeho výkladu, a pre jeho miesto vo vedomí spoločnosti – teda pre právo a stav právneho myslenia vôbec. Preto sa v nasledujúcom texte budem venovať najmä priblíženiu obrazov, ktoré hýbu životom jednotlivých ľudí aj celej spoločnosti, a ktoré následne nachádzajú svoje prirodzené vyjadrenie aj v práve, vrátane spôsobu právneho vzdelávania.

Dnes je právo skôr účelovo obchádzané ako ctené; a svetoobraz za ním, na ktorom by sa zhodla celá spoločnosť alebo ktorým by sa celá spoločnosť vedela *nadchnúť*, zjavne chýba. Prejavom toho je aj hodnotový zmätok vládnuci v našej spoločnosti. Vnímam ho ako výzvu k hľadaniu „lepších svetov“, k premýšľaniu a vnáraníu sa do seba (k svojim svetoobrazom) – teda k nachádzaniu nových „nosných trávov“ pre vztýčenie novej „stavby Práva“. O to sa v nasledujúcom pokúsim.

Postup práce

Čo sa postupu práce týka, bude pravdepodobne na hrane súčasného poňatia vedeckosti. Javí sa mi totiž, že nové východiská a skutočne nové riešenia sa dnes črtajú tam, kam smerujú okrem iných aj zástancovia novej paradigmy vedy. Ide o oblasť, v ktorej sa prelína myslenie s cítením; oblasť, v ktorej to nevedomené a len matne cítené v nás (hoci často denne žité) preniká čoraz naliehavejšie z nášho vnútra na povrch, aby tam bolo rozumom (zatiaľ skusmo) uchopované a nazývateľné, chcúcej vedome vojsť do našich životov. Pokúšam sa preniknúť na toto pole a uchopiť precítené; preto ďalší text ponúkam nielen na prečítanie, ale aj na vnímanie toho, čo môže počuť srdce.

Jazykom srdca sú príbehy a obrazy; iným spôsobom je ťažko preniesť to, čo je cítené. Slovenské slová aj slovenskú reč vnímam ako plnú obrazov, ľubozvučnosti a čara. Naproti tomu vedecký jazyk, ktorý vnáša do slovenčiny veľa cudzích slov (a ako by strohosti), sa mi javí byť určený skôr pre čisto rozumové, neosobné skúmanie javov; akoby bol presne „šitý na mieru“ hmotárskej a „hodnôt zbavenej“ vedy (wertfreie Wissenschaft). Ja však vnímam život ako rýdzo osobný a na vedu by som sa tu rada pozrela aj z nadhľadu. Z týchto dôvodov je tento môj článok o „zákulisí“ spoločenského zriadenia a práva napísaný v jazyku na prvý pohľad nevedeckom: aby mohol byť bližšie širšie vnímanej skutočnosti, skutočnosti naplnenej *aj* citom.

Záver

Mojím zámerom je prispieť k uvedomeniu a k pozdvíhnutiu obrazu Človeka. Zároveň navrhujem dôstojné premietnutie tohto nového uvedomenia aj do právneho vzdelávania.

UVEDENIE: „NAŠA DOBA JE TEHOTNÁ“ – ZMÄTOK? ... A NÁDEJ

Čo sa to deje v našej spoločnosti? Všade vidno rozvrat – zákony sú účelové, dôvody konania najmä obchodné, všetko je na predaj, na nič nie sú peniaze a predsa peňažným ústavom rastú drahé budovy ako huby po daždi ... Mládež sa utieka k ničeniu okolia či k bezmyšlienkovitému „užívaniu si života“ – nemá sa čím nadchnúť. A čím sa má nadchnúť? Staré dobré hodnoty kamsi vymizli ... Kto vie, ktoré to vlastne boli. Niet sa o čo oprieť ... Možno toto je ten skutočný svet – taký, aký je.

A možno je to inak: Niečo staré sa tu rozkladá, aby sa to mohlo stať živinami pre čosi nové, čo zatiaľ nenápadne rastie a mocnie ... a spieva nám z nášho vnútra.

Čo je však to nové? Vrávi sa, že všetko tu už bolo. Všetko je tu však aj teraz; len iná miera pozornosti sa venuje rôznym javom sveta – prírode, medziludským vzťahom, hmote a veciam neviditeľným, vnútornej súladnosti, životu čo najplnšie vedomému a vnútorne prežiarčenému pokojom ... A miera pozornosti sa práve teraz začína meniť. Už teraz žijú mnohí inak, už teraz žijeme mnohí (aj) inak – a ani si to nevedomujeme. Nevidíme to, tak, ako nevidíme dieťa pred tým, než sa narodí. Len ho cítime.

O našej tehotnej dobe (obraz)

Naša doba a naša spoločnosť sú tehotné prevratom. Úplným a celkovým – prevratom vo vedomí ľudí. Prechod od socializmu ku kapitalizmu je len prvým pôrodným sťahom. Bolí to a vyzerať to tak, že to už bolieť neprestane. Hľadáme, kto by nám z tej bolesti pomohol, no nik zvonku to urobiť nemôže. Môžu nás otupiť omamným liekom „proti bolesti“, môžeme sa otupiť aj sami – beznádejou. No naozaj nám „pomôže“ len pôrod. Musíme len čakať na správny čas – a byť pripravení porodiť. Každý sám za seba, aj celá spoločnosť spolu. Všetko, čo sa deje, je prípravou na pôrod. Ak si to uvedomíme, bolesť a beznádej môžu polaviť, lebo ak človek rozumie, ak objaví ZMYSEL, je poľahšie pripravený k obeťam: k bolesti zmysluplnej, smerujúcej k zázraku zrodu.

Budúci lekári sa dnes na univerzitách učia, ako sú dnes ženy neschopné samy porodiť. A tak sa k nim potom aj v nemocniciach (ktoré majú aj názov od nemoci, t.j. choroby, nie od „liečenia“ či „zdravia“) správajú. Vstúpajú budúcim mamičkám, že bez zásahu lekára by neporodili. Vstúpajú a ženy im veria. A čomu veríme, to posilňujeme.

A tak je to aj v spoločnosti. Veríme, že bez druhých, „vyspelejších“, nezvládame žiadnu zmenu, že nič nové sami nedokážeme porodiť. Veríme tomu, a tak sa aj správame. Neposilňujeme seba, aby sme zvládli čo najviac s tým, že až keď naozaj nebudeme vládnuť, požiadame o pomoc – nie. Vopred žiadame, vopred sa vzdávame, vopred sa dávame do rúk iným. Ale iní za nás neporodia. Ženy vedia,

že pri pôrode je najlepšie veriť svojmu telu, jeho pocitom, tomu, čo sa v nich citeľne deje. Tomu načúva aj dobrý lekár. Ak žena zneistie, aj pôrod je ťažší. Výskum ukázal,¹ že ženy, ktoré si veria alebo neuvažujú nad pôrodnými ťažkosťami, rodia v priemere oveľa ľahšie ako tie, ktoré sa pôrodu boja. A ako je to s našou prípravou na pôrod nových vecí v spoločnosti? Verejne sa hlása, že sa to stane samo, aj bez nás, alebo že sa tým netreba zaoberať, lebo pôrod nebude, že nie sme tehotní, len ústia a teda nepekni; a v súkromí sa hovorí o ťažkostiach, o nemožnosti „takto žiť“, o neschopnosti „s tým niečo urobiť“ ... Akú vieru si to posilňujeme? Čo v nás čoraz väčšmi silnie v zmysle starej múdrosti „stokrát povedané sa pravdou stane“?

A je vôbec dôležité, čo si my myslíme?

1. „PRÍPRAVY NA PÔROD“ – – ÚVOD DO ZODPOVEDNOSTI (A MYSLENIA)

Vyzerá to tak, že sme sa zmierili so stavom vecí, aké sú teraz. Pozeráme na život, žijeme ho, a prístupujeme k nemu tak, ako prístupuje ku skutočnosti veda – opisne, bez uvažovania nad širšími súvislosťami. Opisujeme, že je to dnes „strašné“, že ľudia sú takí a takí ... Opisujeme a prijímame to, čo vidíme.

Ale čo ak to naozaj spoluotvoríme? – Práve my. Práve my si niečo myslíme, práve my môžeme zaujať nejaký jasný postoj, práve my môžeme začať rozmyšľať a začať vnímať SÚVISLOSTI. Alebo môžeme uveriť, že jeden nespraví nič ... Možno nájsť plno dôvodov, prečo ten jasný postoj nezaujať, prečo nezačať rozmyšľať: prišli by sme o zamestnanie, o dôveru rodiny ... To je veru možné. Možné je však aj to, že vďaka tomu rozmyšľaniu napríklad zistíme, že už nechceme pracovať tam, kde pracujeme, a že to, čo sme považovali za dôveru rodiny, bol len ich nejasný, matný, pohodlný postoj voči nám. Lebo skutočná dôvera sa nezrkadlí v nejasných vzťahoch a nie sú jej oporou nevyhranené postoje ... Preto je nebezpečné rozmyšľať. Naozaj môžeme prísť na to, že sme si len mysleli, že čosi je – a ono je to v skutočnosti inak. Napriek tomu vás pozývam do tejto „riše za zrkadlom“.

1.1 O našich svetoch (pravdách o svete) a o zodpovednosti za ne

1.1.1 Náš svetoobraz

To, čomu veríme, a obraz o svete a o človeku, ktorý v sebe nosíme – či už vedome, alebo nevedome – vo veľkej miere (ak nie v rozhodujúcej) určuje náš spôsob života, t.j. naše konanie, náš spôsob myslenia a hovorenia, spôsob prístupu

¹ Ide o výskumy, ktoré vykonal napríklad T. Verny alebo Brownova univerzita. Cit. podľa: MAREK, V.: Nová doba porodní. Přirozený porod jako cesta ke společnosti bez násilí. Praha, Eminent 2002, s. 81–87.

k sebe samým a k svojmu šťastiu; následne spôsob výchovy našich detí, výber najbližšieho človeka, povolania ... – a odôvodňovanie toho, čo, prečo a ako robíme, myslíme, hovoríme, či ako žijeme.²

Za každým článkom v novinách, za všetkými vyjadreniami verejných činiteľov, podnikateľov, veľkoobchodníkov, ale aj obyčajných ľudí, rodičov, dieťaťa, či opilca v krčme, je určitý dôvod, prečo si daný človek myslí práve to; nejaké „Niečo“, často podvedomé, vyplývajúce z jeho životnej skúsenosti o tom, „o čom je život“. Každý človek pozerá na život skrze svoje zážitky a skúsenosti. Skúsenosti života a ich spracúvanie vedomím sú vždy osobné a „overené životom“. Zároveň však vždy trochu skreslené. Svoje zážitky človek totiž hodnotí podľa toho, ako bol vychovaný, čo zažil pred tým, a t.j., teda podľa toho, aký má predbežný, predpokladaný a zároveň sebou zažitý obraz o svete, o živote, o ľuďoch. Tieto naše predpoklady, viery a predsudky tvoria teda akési „okuliare“, cez ktoré sa dívame na svet.³ Tu ich nazývam aj svetoobrazom.

Čím nevedomejšie sú naše „okuliare“, tým JASNEJŠIE sú nám niektoré „pravdy“, ktoré sme si počas života vytvorili ako predobraz sveta a jeho zmyslu. Teda čím nevedomejšie pozeráme na svet, tým viac vidíme iba to, čo (podvedomé) vidieť chceme, a všetko, čo by nám naše predstavy o svete mohlo vyvrátiť (podvedome?), prehládame. A tým viac máme pocit, akoby nám tú našu „pravdu“ život – v tom danom čase – jednoznačne potvrdzoval.

Na svete je nás však veľa a „každý má svoju pravdu“ – takže tých „právd“ („okuliarov“) je naozaj dosť. A všetky sú PRAVÉ. Pravé, lebo ich nositelia a tvorcovia ich práve takto cítia a vnímajú – a život im ich ustavične potvrdzuje. Nik nekoná úplne bezdôvodne a nik nežije bez vzťahu k svojmu vlastnému životu. A kým nepoznáme tie dôvody a to vnútorné prežívanie človeka, posudzujeme ho len podľa svojej čiastkovej „pravdy“.

Dôležité je uvedomiť si, že sme schopní nahliadnuť do nášho podvedomia a spýtať sa PREČO vnímame ľudí a svet práve tým naším, celkom určitým spôsobom – a že sme schopní zmeniť to. Táto schopnosť nás robí zodpovednými (ale-

² Porovnaj napríklad: „... na jistě úrovni jsme všichni mistři. Jsme mistři, protože máme schopnost tvořit a řídit svůj život. Všichni si vytváříme neuvěřitelné mytologie, právě tak, jako to dělají společnosti a náboženství na celém světě. ... Vymýšlíme si různé postavy včetně svých vlastních osobností. Pak si vytvoříme představu o sobě samých a začneme ji používat v určitých situacích. Jsme umělci předstírání a stáváme se tím, co si o sobě myslíme. Když se setkáme s druhým člověkem, okamžitě ho zaradíme do nějaké kategorie a přiřepíme mu určitou roli ve svém životě. Vytvoříme si o něm představu, která odráží to, co si o něm myslíme. A totéž děláme ve vztahu ke všem a ke všemu kolem nás. ... Celá naše realita, všechno, čemu věříte, je vašim vlastním vytvořením.“ RUIZ, M. Don: Láska, vztahy a přátelství. Praha, Pragma 1999, s. 15–16.

³ Příklad zo života: Ak niekto verí, že sú ľudia zlí, tak aj v tom najlepšom človeku onžie nájsť vlohu či zárodok čohosi nekalého. „Vidíte? Vedel som to! Ja viem, akí sú ľudia! ...“ mohol by znieť víťazoslávny výkrik objaviteľa, ktorému sa práve potvrdila jeho „pravda“ – jeho vopred jasný predpoklad o svete.

bo aspoň spoluzodpovednými) za to, aké obrazy o svete a jeho zmysle v sebe živíme, posilňujeme, alebo aké jednoducho v sebe „nechávame“, nerozmyšľajúc o nich; a teda zodpovednými napríklad za to, či sa skôr tešíme zo života alebo sa trápime, za to, či si vyberáme skôr „povolanie“ alebo „prácu“, za to, ako sa správame k deťom, k sebe, k iným ľuďom, blízkym aj vzdialeným, k prírode ... robí nás zodpovednými za náš život.

Pocit zodpovednosti je však predurčený *vedomím* o schopnosti niečo ovplyvniť, niečo zmeniť. Aby sme vôbec pripustili, že náš obraz o svete nie je ten jediný správny, a teda nie je nemenný, museli by sme *chcieť* byť otvorení zmene, otvorení aj iným zážitkom života, než máme my. Taký stav sa dá nazvať „otvorená myseľ“. Bežne na takú zmenu buď dozreje čas (napríklad vekom), alebo sa môže stať niečo, čo nami „otrasie“, a takto nás to „otvorí“. Avšak až *vedome chcieť* znamená brať vážne našu zodpovednosť za život.

Mať stále otvorenú myseľ znamená dokázať v každej chvíli pripustiť rozbitie našich doterajších obrazov o svete – ktoré síce máme „overené“, no možno len preto, lebo sme doteraz niečo prehliadali. A to je dosť náročné. Vzhľadom na to, že tieto naše viery či svetoobrazy určujú celý náš život, museli by sme byť zároveň stále pripravení zmeniť celý náš doterajší život.

A k ničomu menšiemu nás naša „tehotná doba“ nevyzýva.

1.1.2 Náš svetoobraz tvaruje svet

Často sa ľudia prispôbujú okolnostiam, teda tomu, čo vnímajú ako „chod sveta“. Otázkou ale je, či si tvoríme obraz o svete podľa toho, aký svet je alebo sa nám svet JAVÍ podľa toho, aký máme o ňom predobraz ...

Svet je taký, aký je. A my ho každodenne dotvárame⁴ tým, že sme takí, akí sme, že nejakým spôsobom rozmyšľame, že čosi robíme a čosi hovoríme a že máme svoje dôvody, prečo tak robíme. Počas života sa naše dôvody menia a mení sa aj obraz o svete, teda predstava toho, „o čom je život“, akí sú ľudia, prečo jestvujeme a aký to má celé zmysel (alebo nezmysel). A spolu s nami sa mení aj svet, ktorého sme súčasťou.

Tým, že nejakým spôsobom žijeme, spolutvoríme určitý spôsob života spoločnosti. Ako sme spolutvoriteľmi svojho života, tak spoluvytvárame zároveň aj spoločenské zriadenie, v ktorom žijeme. A ako sme zodpovední za to, čo si vytvárame vo svojom vlastnom živote, tak sme zodpovední aj za to, ako tým pôsobíme „do sveta“.

Pokiaľ netvoríme vedome, tvoríme *nevedome* – tým, že sa, nerozmyšľajúc, podriadiame obrazom a predstavám iných o svete – a tie potom určujú aj náš život: po-

⁴ Pozri v ďalšom texte o novej paradigme vedy, napríklad D. Bohm, E. Laszlo (všetko súvisí so všetkým a všetko sa navzájom ovplyvňuje).

užívame ich na zdôvodnenie alebo ospravedlnenie toho, čo robíme, hovoríme, myslíme ..., akoby boli naše vlastné. Avšak aj za to sme zodpovední.⁵

V spoločnosti vždy niekto hrá rolu tvorca takýchto „spoločných“ obrazov, ku ktorým sa pridajú tí, čo im veria, alebo tí, ktorí „o tom nerozmyšľajú“. Dlhो boli tvorcami takýchto obrazov, ktoré určovali základné hodnoty v spoločnosti, náboženstvá. V 19. storočí prebrala toto žezlo VEDA (pozri aj v ďalšom texte o hmotárstve.)

Nahliadnime teda, kde sme, aké obrazy sveta tvoríme alebo nevedome podporujeme a uvážme, či stojí za pokus ich zmeniť. Lebo len my sami, a to každý sám za seba, sa môže rozhodnúť, či a do akej miery je ochotný meniť svoj svet. Toto nikto iný za neho nemôže urobiť. Skúsenosť pôrodu je totiž neprenosná – a nepredajná.

1.2 Potlačená túžba po šťastí

Spoločnosť tvoria ľudia. Preto za každým spoločenským zriadením je ako prázaklad a prapredpoklad určitý obraz o človeku – o tom, kým je, čo robí na Zemi, kam smeruje, aké má schopnosti ... Na základe tohto obrazu spoločnosť buduje ustanovizne, ktoré majú byť nástrojmi pre naplnenie ľudského poslania. Ak je v spoločnosti jasný predobraz človeka a spoločenské zriadenie mu zodpovedá, spoločnosť je pokojná a spokojná. Ak nie je jasný tento obraz, nastáva hľadanie, teda rozladenie a zmätok. Takže ak hľadáme „najlepšie spoločenské zriadenie“, tak hľadáme obraz, ktorý by viedol ľudí k naplneniu, ku šťastiu. Lebo šťastná spoločnosť je spoločnosťou šťastných ľudí.

Túžba po šťastí sa ukrýva v každej ľudskej duši. Túžime po šťastí nenásytnom alebo odriekavom, po šťastí pre svoje deti, po šťastí plne zažitom, po šťastí vo vzťahu, po rastúcom či uchopujúcom zmysle sveta – po akomkoľvek, ale po šťastí. Tá túžba sa nedá zahatať, je silnejšia ako hlad a smäd. Jej pravosť sa teda overuje sama sebou. V jej sile však zároveň spočíva veľký „háčik“, ak žijeme vo svete čeliacom túžbam po moci.

Túžba po šťastí je najsilnejšou hnacou silou človeka. Preto ju aj každé spoločenské zriadenie využíva ... a zneužíva. Všetky spoločenské zriadenia sú ustanovené v mene šťastia ľudí. Či už vedome alebo v zaslepení svojej viery v to, čo hlása, vyhlasuje každé spoločenské zriadenie svoj spôsob usporiadania spoločnosti za

⁵ Svet akoby poznal starodávne právne pravidlo „neznalosť (práva) neospravedlňuje“. V týchto „neviditeľných rovinách“ je to úplne zreteľné, hoci si to nemusíme uvedomovať či pripustiť. No ak sme napríklad v napätí a sme výbušní, a niekto to od nás „chytí“, veľmi rýchlo nám môže vrátiť späť to, čo sme spôsobili, a teda za čo sme zodpovední ... To je, samozrejme, príklad, ktorý pôsobí nevedecky, lebo je v rôznych okolnostiach vždy trochu iný. Preto aj odporúčam overenie životnou skúsenosťou: pripustiť v sebe platnosť tohto pravidla a pozorovať, či to život overí skrze naše skúsenosti.

najlepšiu cestu za ľahším, lepším či zodpovednejším životom, za pokrokom, za hojnosťou, teda za čímkoľvek, čo sa v danej dobe môže prekrývať s vidinou šťastia alebo čo možno za vidinu šťastia zameniť. Buď s cieľom ovládnuť a podmaniť si ľudí, alebo v snahe ospravedlniť a zdôvodniť svoje konanie (alebo oboje), mocenský vodcovia spoločností ustavične vysvetľovali ľuďom, čo ich urobí šťastnými a ako za tým ísť. A ľudia načúvali o šťastí a verili svojej túžbe aj zriadeniu, ktoré ju malo naplniť. Uverili, a tým podporovali zriadenie aj hodnoty, na ktorých skutočne stálo. Často to boli hodnoty opačné, ako dúfali. A tak niektorí prestali veriť svojmu vnútru a uverili, že šťastie nejestvuje ...

Aký obraz o človeku, o svete a o ľudskom šťastí máme dnes? Zdá sa, že pračudesný. Náboženstvá hlásajú obraz šťastného života až po smrť, a určujú pravidlá pre tých, ktorí potom raz chcú byť šťastní, nepripúšťajúc, že by bolo overiteľné, či to tak naozaj bude. Spoločnosť zase stotožnila šťastie s hmotným zabezpečením. Keďže však „mat“ možno vždy viac a viac a „istoty nikdy nie je dost“, šťastie sa aj v spoločenskej rovine stalo nedosiahnuteľným. Doba akoby chcela ľuďom nahovoriť, že nemajú právo nárokať si na šťastie (ešte počas života na Zemi), že je to sebecké. Na druhej strane sa však so silami sebeckta zároveň počíta – v trhovom hospodárstve je hybnou silou – a tak sú ľudia podnecovaní, aby boli čoraz priebornejší, čoraz lepší – a čoraz lepšie zabezpečení. A oni sa ženú vpred, napätí, náhliaci sa – a akoby sa z toho nedalo vyjsť von. Treba, treba, treba ... A už aj zabudli, že pôvodne tou hnacou silou bola túžba po šťastí. Už sa len ženú ... MY sa už len ženieme ...

Ale kam?

Čo takto zastaviť sa a pokúsiť sa preveriť ten smer?

Prečo nepreskúmať, ktoré naše viery a svetoobrazy nám bránia byť šťastnými?

1.3 Pohodlná rozporupnosť

Ak niekto fajčí a pritom tvrdí, že si chce vyliečiť pľúcnu chorobu, alebo ak niekto tvrdí, že chce schudnúť, a pritom sa napcháva zákuskami a celé dni je bez pohybu, tak je nám jasné, že tu čosi nehrá. Je tam rozpor. A ten trvá, bez ohľadu na dobré dôvody dotýčnej osoby k jej konaniu, či bez ohľadu na jej neschopnosť pochopiť súvislosť chudnutia a pohybu. Otázkou tu je, do akej miery je chcenie pravdivé, ak na druhej strane nie je naozaj poctivá snaha niečo s tým urobiť. Ak človek pripustí, že medzi jeho „chcením“ a jeho „skutočnou snahou“ je rozpor, je to *uvedomenie* – a po ňom sa môže už len buď priznať, že sa v skutočnosti NECHCE MENIŤ, alebo môže ČOSI spraviť. Kým však zotrúva v (nevedomej?) rozporupnosti, je to vlastne „duševne pohodlné“. Vidí, že by mal niečo zmeniť, ale má plno podložených dôvodov, prečo nemôže, a teda je „nevinný“ ...

Preto ľudia často nechcú uvažovať o svojom živote, lebo by ich to nútilo sa buď meniť, alebo si priznať neveselú pravdu o sebe.

Takto je to aj s našou spoločnosťou. Spoločnosť – to sme my. Ak chceme niečo zmeniť, musíme sa pokúsiť najprv si uvedomiť, ako sa veci naozaj majú – a či si protirečíme a v čom. Po uvedomení môže nasledovať už len priznanie si toho, či sme ochotní sa zmeniť alebo pohodlne zotrúvať v nejasnosti. Lebo zaujať jasné miesto, to chce odvalu. A človek je veľkým majstrom vo vynachádzaní dôvodov, prečo je vopred jasné, že sa veci NEDAJÚ spraviť, prečo sa o nich „ani hovoriť neoplatí“ ..., najmä ak ide o zmenu jeho samého alebo o jeho jasný postoj. Niekedy to zdôvodňovanie zaberie viac síl, ako pokus to „niečo“ skúsiť zmeniť. Ale „majstrami“ sme tak či tak.

Čo takto skúsiť tými majstrovskými silami čosi pekné vytvoriť? Lebo majster – to je TVORCA. (Čo tvoríme dnes?)

1.4. Nadradenosť Západu a boľavé protirečenia

Sme súčasťou časti sveta, ktorý sám seba nazýva „civilizácia“, presnejšie „západná civilizácia“.⁶ Sebavedomie tejto časti sveta je také veľké, že ostatné časti sveta označuje ako „menej vyspelé“, a teda sa nad ne vyvyšuje. Zároveň hlása vyspelosť hodnôt, na ktorých je položená a snaží sa ich „vyvážať“ do celého sveta. Ten buď pochopí, že má tie hodnoty prijať, alebo ešte „nie je zrelý“ pochopiť. Niekedy je dokonca nevyhnutné tieto hodnoty iným vnútiť vojensky. Podobne sa hodnoty našej časti sveta stavajú k prírode – nadradenosť „kultúry“ je taká silná, že môže preválcovať aj to, z čoho je živá. Nik sa nezaobera otázkou, z čoho bude živá potom – to určite vyrieši nejaká vyspelá „technológia“. Na nadradenosť Západu poukazujú tak predstavitelia viacerých iných kultúr (okrem iného aj tí, ktorí sa zo zúfalstva utiekajú k násiliu), ako aj predstavitelia jej samej – napríklad právni antropológovia.⁷

Tí uvádzajú, že Západ sa môže mnohému učiť od prírodných národov, najmä čo sa týka vzťahu k prírode.

Západ však vyváža hodnoty, ktoré samy v sebe ukrývajú rozpor. On sám akoby tie protirečenia nevidel či prehliadal, zaslepený vierou v seba, vierou vo vedu či vierou v pokrok. Alebo možno len zotrúva v „pohodlnej rozporupnosti“(?).

Rada by som v nasledujúcom texte poukázala na niekoľko protirečení v hodnotových základoch západnej spoločnosti, ktoré sa však zároveň v mnohom prelínajú, pretože v živote navzájom súvisia. Pre prehľadnosť ich však rozdelím na štyri časti, ktoré opisujú protirečivosť svetoobrazov, ktoré sú

1. za civilizáciou a prirodzenosťou: **protiprírodnosť a prírodnosť;**

⁶ Čo sa týka Slovenska, dá sa pokladať za rozporuplné, či patrí k západnej alebo slovanskej civilizácii, ako sú opísané napríklad v knihách PUCHOVSKÝ, M.: Zrážka civilizácií. Bratislava, Ladon 2001 alebo HUNTINGTON, S. P.: Stret civilizácií. Praha, Rybka Publishers 2001.

⁷ Pozri bližšie napríklad Michel Eliot, francúzsky antropológ (Právo a právo z príručiek, Paríž, neautorizovaný preklad), alebo P. Colotka: Prednášky z právnej filozofie 20. storočia, Právna antropológia. (Prednášky na PF TU v Trnave 2000-2004, podľa poznámok autorky.)

2. za hmotárstvom (materializmom) a novou paradigmou vedy: **telesnosť a celistvosť**; a za rozumkárstvom (racionalizmom) a vyciňovaním, vhladom (intuíciou): **rozum a cit**;
3. za trhovým hospodárstvom a ľudskými právami: **trhovnícky obchod a dôstojnosť**;
4. za mocenským zriadením a sebestačnou zodpovednou samosprávou: **spútanosť a sloboda**; za vnútornou podriadenosťou a vnútornou samosprávou: **vnútorná spútanosť a sloboda**.

Keďže všetky tieto svetoobrazy a hodnoty z nich vyplývajúce pôsobia a vyskytujú sa v našej spoločnosti naraz, spôsobuje to v spoločnosti nerovnováhu. Tá sa prejavuje buď navonok – nezdravými krajinostami, prehmane zdôrazňujúcimi raz tú, raz onú hodnotu, alebo vo vnútri človeka – tým, že (nevedome alebo z „donútenia“ okolnosťami) jedno myslí a druhé koná. Tento stav možno obrazne nazvať „boľavým“.

2. „PÔRODNÉ BOLESTI“ – PROTIREČENIA NAŠEJ DOBY

2.1. Človek protiprírodný a človek prírodný

Obraz 1

Krásna Zem pomaly tančuje Vesmírom, nesúc na sebe zázrak samoobnovujúceho a navzájom prepojeného života. Nesie aj nás ... Dáva nám telo, ktoré zrkadlí prepojenosť a súhru jej častí. Volá nás k spolupráci. Verí v našu tvorivosť: dáva nám samú seba a dúfa v spoločné tvorenie. Nie je nič zdravšie, radostnejšie a prirodzenejšie pre človeka ako tvoriť zo živého živé – s láskou zasadiť a nechať vyrásť kúsok živéj, zelenej, osobne vypestovanej vlasti. Čaká, že to pochopíme ... skôr, než ju úplne zničíme.

Obraz 2

Drevená chalúпка. Vŕzganie drevenej podlahy. Klepkanie konára o strechu. Praskot ohňa v pecku ... Ak chcem variť, treba doniesť drevo z hory ..., napíliť ho ..., ísť po vodu do studničky ... na jar ju vyčistíme ... a na strán zbehnúť po bylinky na čaj aj na korenie. Všetko je tu. Pohyb pre telo, pokoj pre dušu, potrava, práca, rozjímanie ... Všetko pospájané v prirodzených súvislostiach. Nasadím – vyrastie. Nenasadím – vyrastie čosi iné. Sadí sa na jar, zbiera na jeseň. Kolobeh roka je jasný. Hojné roky strieda neúroda a hlad – prirodzený pôst. Vzájomná prepojenosť je hmatateľná. A všetko zelené akoby volalo k človeku, akoby tu bolo preňho – na jadenie, na sadenie, na posedenie a pozorovanie zázraku života, na zažitie pokoja, na prekonanie prekážok posilňujúcich telo aj ducha ... Ladnosť a pokoj striedajúce sa s búrkami a ťernou silou ... Všetko prirodzene budí úctu, chuť načúvať to, učí sa, ale aj pokoru a vedomie závislosti človeka od prírody ... a údiv, čaro a radosť.

Je prirodzenejšej školy života?

Mesto. Stály hluk. Nepretržité zvuky od susedov alebo z ulice. Doma buchot práčky a hučanie chladničky, v obchodoch hlasná hudba. Dráždenie zmyslov – kriklavé farby, podmanivé pohľady žien z nástenných reklám, podsúvanie šialených sexuálnych a obchodných obrazov do vedomia aj podvedomia: kúpi!, maj!, daj! ..., silné chute, hlučné zvuky,

ušade šum a ruch. (Čo nemáme počuť? Čo nemáme vidieť?) Stály prisun tovarov a služieb. Hromadenie odpadov. Knižky o pôste. Zabetónované námestia – Zem nemôže dýchať. Ničenie, ničotnosť. Žijúc životy iných v TV ... Rýchlosť, strhané tváre, neprítomné pohľady ... Strach z civilizačných chorôb. Nepohyb a drahé posilovne. Svet vydelený zo súvislosti: neosobné stretnutia ľudí, potrava z obchodu, odpadky do koša a potom do smetáka, WC spláchneme a už tam nič nie je, voda sa dá kúpiť alebo tečie z kohútika, kravy v TV sú fialové a mlieko je v modrých sáčkoch v obchode. Zvieratá hromadne vykrmované, rýchlo rastené a hromadne zabíjané na bitúnkoch. Rastliny posypávané tonami chémie. Všetko sterilne zabalené v sáčkoch s peknými nálepkami ...

Možno človeka viac odrezat od života? (... a od seba?)

Vytvorili sme si svet, ktorý je odtrhnutý od života na Zemi. Napriek ustavičnému využívaniu zdrojov tohto života ho zároveň akoby prehliadame – a tak si pod sebou odrezávame konár. Život na Zemi chradne. No napriek hraničnému stavu znečistenia prírody a Zeme sa v spoločnosti akoby nič nedeje. Ľudský („kultúrny“) svet sa „vyvíja“ ďalej – a naďalej ničí podmienky, od ktorých je závislý. Akoby nás civilizácia úplne vo vedomí odtrhla od skutočnosti – od prírody, od prirodzenosti aj od seba. A predsa žijeme na Zemi a súvisíme s ňou. Živí nás, šatí nás, osviežuje nás, stará sa o nás a my sme jej súčasťou. Je to také samozrejmé, že sme to až vypustili z mysle ...

2.1.1 Príroda a dejiny moci: spútaná sebestačnosť

Zamrazilo ma, keď som si uvedomila, že dejiny civilizácie tak, ako sú dnes opisované v učebniciach a náučných slovníkoch, sú v istom zmysle najmä dejinami moci.⁸

Plno bitiek, víťazstiev, prehier, kráľov, cisárov, vazalov, šľachty a poddaných – raz bol jeden najvplyvnejší a najsilnejší, inokedy iný. A kto vládol, určoval pravidlá – a viedol vojny. Prípadne sa snažil o mier a „vládol dobre“ ... Moc, vláda, boj, víťazstvá a prehry. Okrajovo sa v škole preberajú aj črty jednotlivých kultúrnych období (barok, renesancia, rokoko, atď.), no väčšina časových určení a vymedzení, ktoré sme sa učili naspamäť, súviseli s vojnami a vládou niekoho. A ak aj nešlo priamo o moc, bola aspoň v pozadí. A dodnes sa to nezmenilo: kedysi sa merali sily vo vojnách, dnes sa merajú v hospodárstve,⁹ no stále je to o nerovnosti, o podmaňovaní, o vyvyšovaní sa jedného nad druhých. Neuznanie inakosti, rôznorodosti. A teda popretie toho, čoho je príroda plná.

8 Prvotný podnet k uvažovaniu o tejto skutočnosti: MEGRE, V.: Rodová kniha. Praha, Valentýna Lymarenko-Novodarská vl. nákl. 2004, s. 85-184.

9 Dnes pripisujú dejepisci dejinám a ich toku čisto hospodárske príčiny – tak vzrast kultúry, ako aj jej zánik je zdôvodňovaný raz hospodárskym blahom (napríklad vzrast renesancie v Taliansku a prehnatý luxus až úpadok mravov v Španielsku); inokedy hospodárskym úpadkom ... Bližšie pozri PÁLEŠ, E.: O duchovnom pozadí dejín. Vzostup a pád civilizácií. In: Sophia č. 16, zima 1997/jar 1998, s. 31-42, alebo PÁLEŠ, E.: Angelológia dejín. Paralelné a periodické javy v dejinách. In: Sophia 2001, s. 21-24.

Čo však bolo pred tým, než sa stal prvý knieža „kniežatom“?

Dovoľte mi jednu úvahu: Ak je človek stvorený na obraz Boží a Boh sa prejavuje aj skrze prírodu,¹⁰ dokonca ak tvorivosť človeka má s prírodou súvisieť, ako to naznačuje Biblia,¹¹ ako prirodzená následnosť mi z toho vyplýva, že človek bol stvorený pre súlad s prírodou aj so sebou samým. Teda kedysi na počiatku v tom súlade musel aspoň chvíľu žiť. Preto kdesi v jeho podstate je ukrytá potreba tohto súladu aj túžba po ňom ... Ak je to tak a ak by sa aj učebnice dejepisu začínali opisom šťastného života ľudí, „zlatého veku ľudstva“,¹² ako by sme vysvetlili deťom, prečo dnes žijeme uponáhľane, nezdravo, či bez súladu s prírodou?

Dejiny „spred dejín moci“ akoby boli zároveň „utajené“. ¹³ Akoby ich nik neškúmal,¹⁴ nikde sa o nich nič jasné nehovorí. Zopár riadkov v učebniciach sa stroho zmieňuje o „pohanských časoch“, kedy ľudia celé dni lovili alebo zbierali potravu ... Boli ste už niekedy v ozajstnom, „divom“ lese? Škúmali ste, čo všetko v prírode je jedlé? Potravu v prírode netreba celé dni hľadať. Je všade okolo. Nepriateľnosť prírody voči človeku nenájdeme v povestiach ani v rozprávkach,¹⁵ tú

¹⁰ Takéto nahliadanie možno nájsť aj v dejinách právneho myslenia: bližšie pozri napríklad Aristoteles, Tomáš Akvinský a ich prirodzené právo odčítavané z prírody (in: KRŠKOVÁ, A.: Štát a právo v európskom myslení. Bratislava, Iura Edition 2002, s. 42, 123).

¹¹ Človek mal na počiatku pomenúvať všetky rastliny a zvieratá, a teda určovať ich poslanie (skúmali ste už, čo znamená vaše meno - najčastejšie používané slovo, ktoré v živote počujete?).

¹² Opisy zlatého veku ľudstva sa zachovali v mnohých národoch ako opis stavu, z ktorého človek vzišiel (podobne ako povesti a mýty o potope); aj v Biblii je človek umiestnený najprv do „raja“. Prečo sme takí presvedčení, že ten raj nebol na tejto Zemi?

¹³ Zaujímavé postrehy a podnety na premýšľanie o tejto možnosti či skutočnosti bližšie pozri: MEGRE, V.: Rodová kniha. Praha, Valentýna Lymarenko-Novodarská vl. nákl. 2004, s. 85-184.

¹⁴ Málokto napríklad vie, že na Slovensku sa „dejinami slobody prírodného vedomia (duchovna)“ zaoberá - hoci okrajovo, popri inej osvetovej a tvorivej činnosti - Miro Žiarislav Švický, ktorý uprednostňuje tzv. vycitovací (empatický) prístup pri skúmaní tak písomných dejepisných prameňov, ako aj piesní, zvykosloví, rozprávok a povestí našich predkov. S týmto prístupom sa mu odhaľujú súvislosti a nahliadnutia o podobnom spôsobe života, ako je spomínaný v už uvedenej Rodovej knihe, a ktorý jemne načrtávam v tom, čo píšem. Je to život vo vzácnnej a silnej spätosti človeka s prírodou (aj skrze jej cítenie); vzhľadom na to, že mu to je prirodzené, prejavuje sa to vonkajším zdravím a vnútorným mierom a vyrovnanosťou; táto rovnováha zároveň znemožňuje nadvládu neprirodzených, prehnaných mocenských obrazov nad vnútorom človeka, a teda aj nad svetom (vnímanie autorky). Zároveň je to život obyčajný - tak, ako je to aj dnes. A na bežný život „obyčajných ľudí“ nemajú a ani nemali dejinno-mocenské pohyby nikdy (?) výrazný vplyv (pozri napríklad: KUSÁ, Z.: Viditeľnosť štátu v životopisných rozprávaniach chudobných ľudí. In: Právny obzor č. 3, 1997, ročník 80, s. 285-290).

¹⁵ Vo väčšine rozprávok je hrdina či hrdinka odkázaná na spoluprácu s prírodou - mravčekom, jablonkou, lavičkou ... , ktorým najprv nezištne pomôže. Samozrejme, niektoré rozprávky sú ovplyvnené „dobou“. Od čias, kedy sa vyrubovali svätoháje - lesíky, ktoré približovali ľuďom posvätnosť celej prírody - sa možno už aj v ľudových piesňach a rozprávkach stretnúť s „vyrúbaním celej hory“ ako „hrdinského činu“ ... Rozlišovanie naladenia jednotlivých rozprávok je však opäť skôr vecou vycitenia ako čisto rozumového prístupu.

sme si vydobyli len nedávno tým, že sme žili tak ďaleko od prírody, až sme v túto nepriateľnosť uveriť mohli, a aj uverili.¹⁶

Tisíce rokov, o ktorých píšete naše učebnice, ľudstvo žije a buduje civilizácie, tie mocnejšie, padajú, no stále je to o tom istom - o moci, o ovládaní - a o pokroku.¹⁷ Škúmal však naozaj niekto s plnou vážnosťou, kam nás ten pokrok dovedie? A od čoho nás odvedie? Otázka o smerovaní vývoja ľudstva akoby bola „zakázaná“ - nik ju nekladie. Akoby sme vôbec nechceli vedieť, kam spějeme. Kreslí sa obraz šťastnej budúcnosti v pretechnologizovanom svete, kde technika vyrieši za človeka všetko - aj jeho život. Bude to však potom ešte náš život? A kto bude „za“ tou technikou?

Vždy, keď sa nastoľuje úplne nový spôsob vlády, pália sa knihy a prepisujú učebnice. Píše sa o tom, že tento nový spôsob vládnutia je ten najlepší, a páli sa to, čo by mohlo svedčiť o opaku.

V týchto súvislostiach vo mne vyvstávajú „špekulatívne otázky“, pravdepodobne dosť „nevedecké“, podnietené „sedliackym rozumom a vycitovaním“. Uvediem ich tu len ako rozcvičku pre našu myseľ, zvyknutú na „jasné východiská“ - aby mohla precítiť, aké to je, dotýkať sa základných východísk „jestvovania rozumného ľudstva“ (civilizácie): *Žeby „nepriateľská príroda“, „nemožnosť sebestačnosti“ a „nutnosť mocenského spoločenského zriadenia“ boli len účelovými obrazmi ... a stokrát opakované sa pravdou stalo? Žeby v počiatkoch „dejin moci“ zohreli aj správy o iných časoch - spred dejín moci? Žeby bolo možné žiť sebestačne a v súlade s prírodou?*

Vráťme sa k dnešku: Uvedenie si závislosti človeka od prírody v zmysle prirodzenej súvislosti s ňou môže spôsobiť čiastočné alebo úplné oslobodenie sa spod pocitu závislosti na (protiprírodnom)¹⁸ spoločenskom zriadení. Uvedenie, že ten, kto nás naozaj živí (dáva nám, čo pre život potrebujeme), je PRÍRODA, ZEM, a nie štát, zamestnávateľ, a pod., môže viesť k túžbe po vymánaní sa z týchto mocenských pomerov založených na sile, ovládaní a závislosti - teda k túžbe po sebestačnosti. Sebestačnosť v súlade s prírodou vedie prirodzene k zážitku priamej zodpovednosti za následky spôsobu vlastného života - tak medziľudského, ako aj „ľudsko-prírodného“. A zodpovednosť, zodpovedné občianstvo - zodpovedný vzťah k vlasti, teda k Zemi (k jej časti), k spoluobčanom a k miestnym pomeroch - to je vyhlasovaný cieľ našej spoločnosti.

Prečo teda nepodporuje štát sebestačnosť svojich obyvateľov? Alebo aspoň spoločné povedomie prirodzenej súvislosti človeka a prírody?

¹⁷ Pozri napríklad aj ďalej o paradigme vedy a jej dejinnom zdôvodňovaní. Celé dejiny sú opísané ako jednoznačné smerovanie od „zaostalosti“ k „vyspelosti“; no skutočnosť nie je taká jednoznačná. (GROF, S.: Za hranice mozku. Praha 1992, s. 9-21).

¹⁸ Pozri bližšie ŠMAJS, J.: Ohrozená kultúra. Od evolučnej ontológie k ekologickému politice. Praha, Hynek 1997.

2.1.2 Prírodné práva a prírodné povinnosti¹⁸

Človek dostal od Zeme do vienkia TELO. Je zložený z jej prvkov a zrkadlí vše-prepojenosť, ako ju môžeme vidieť v prírode. Je nielen dokonalým celkom samo z seba, je prepojené aj s okolím – so Zemou, s prírodou. Po smrti vraciame telo Zemi – buď ako popol alebo ako prvky, z ktorých vzišlo, sa v nej rozptýli. Kým je však naplnené životom, je od Zeme závislé: potrebuje pre svoj chod dýchať čistý a čerstvý vzduch, piť čistú vodu, jesť „čistú“ potravu (predtým žijúcu v pre ňu zdravých podmienkach; nechemickú), mať styk s divou, pôvodnou prírodou,¹⁹ a miesto (kus Zeme), kde môže byť a rozvíjať sa.

Z týchto prírodných potrieb každého človeka (potreba čistého vzduchu, čistej vody, čistej stravy, čistej – divjej prírody a miesta na bytie a rozvoj) sa dajú odvodiť jeho prírodné práva. Sú to však trochu iné prírodné práva, ako tie už spomínané v dejinách myslenia.²⁰ Keďže vychádzajú z prírody a z prírodnej prirodzenosti človeka, dali by sa nazvať aj „prírodnými“ či „prírodno-prírodnými“. Zároveň sú však prirodzené v tom zmysle, že len čakajú na uznanie štátom a právom, pretože jestvujú od nepamäti: odkedy Zem živí a necháva dýchať a po sebe kráčať všetkých ľudí na nej žijúcich.

Prírodné práva však nie sú len záležitosťou ľudskou. Ak človek nahliadne, že život je účelom sám osebe, teda že tu nie sú všetky prejavy života len ako sprievod-

spomínané v dejinách myslenia.²¹ Keďže vychádzajú z prírody a z prírodnej prirodzenosti človeka, dali by sa nazvať aj „prírodnými“ či „prírodno-prírodnými“. Zároveň sú však prirodzené v tom zmysle, že len čakajú na uznanie štátom a právom, pretože jestvujú od nepamäti: odkedy Zem živí a necháva dýchať a po sebe kráčať všetkých ľudí na nej žijúcich.

Prírodné práva však nie sú len záležitosťou ľudskou. Ak človek nahliadne, že život je účelom sám osebe, teda že tu nie sú všetky prejavy života len ako sprievodný jav jestvovania človeka (J. Šmajš hovorí o prekonaní antropocentrizmu²²), môže si uvedomiť, že „neschopnosť hovoriť ľudskou rečou“ ešte neznamená neschopnosť cítiť, vnímať a chcieť žiť. Zaradenie sa človeka do prírody nie ako nadradeného, ale ako jedného z mnohých prejavov života²³ by malo prirodzene za následok uznanie prírodných práv životu v každom jeho prejave – a z toho vyplývajúce prírodné povinnosti človeka voči týmto životným prejavom a ich právam.

Život má právo žiť²⁴ – a rozvíjať sa vo svojej prirodzenej rôznorodosti, na mieste, ktoré mu je prirodzené, a v podmienkach, ktoré sú mu prirodzené. Takže Zem, príroda a všetko živé sa stáva skrze svoju súčasť – človeka – subjektom práva, pričom ich životný rod a ich práva určujú hranicu ľudskému právu aj ľudskému konaniu.

18 Úvahy o novom poňatí prírodných práv, o ich nových nositeľoch, o vplyve na vlastníctvo, na ľudské právo aj na súvis s ľudskými právami sú viac rozvedené v článku autorky *Udivujúce (?) postrehy úplne prehliadané našou spoločnosťou. Zamyslenia a otázky nad našou súvislosťou so Zemou, novým prírodným právom, nad rozporuplnými hodnotami našej spoločnosti a novou paradigmou vedy* uverejnenom v Ročenke Právnickej fakulty MU v Olomouci 2003 (v tlači).

19 Potreba divjej prírody je zatiaľ výrazne nevedomou potrebou, lebo príroda je takmer všade. No tam, kde jej je málo, alebo kde je nedostatok tej „divjej“, často lekári vypisujú človeka či jeho telo na liečenie do hôr, teda do divjej prírody. Ďalšou potrebou divjej prírody je netelesná potreba duševného pokoja, ktorá môže byť naplnená „tichom hôr“, či pohľadom do zelenej doliny ... a čím divšia, pôvodnejšia zeleň, a čím dlhší čas v nej, tým oddychutejší a silnejší sa vraciame do miest. Čo sa „čistej“ potravy týka, už je preukázané, že chemicky ošetrovaná, hnojená či umelo vyrábaná strava má na zdravie človeka nepriaznivý vplyv. Objavujú sa aj dôkazy o súvislosti hyperaktivity a predčasnej zrelosti mladých ľudí s prídavnými látkami v potravinách, prípadne vo výkrmných zmesiach pre zvieratá, ktoré ľudia potom jedia.

20 V dejinách sa prírodné právo spomína už u sofistov (KRSKOVÁ, A.: Štát a právo v európskom myslení. Bratislava, Iura Edition 2002, s. 16), premieňa sa alebo si hľadá vzťah k Božskému právu u kresťanských mysliteľov (tamtiež, s. 99-127), v osvietenstve sa mení na prírodné práva a v belgickej ústave už len na práva (P. Colotka: Prednášky z Politickej a právnej filozofie 20. storočia, na Právnickej fakulte TU, 2000-2004, podľa poznámok autorky). Dnes hovoríme o právach základných, politických, atď., ale jednoznačne iba ľudských, čo jasne vychádza z obrazu hlboko zapusteného v základoch európskeho myslenia: z antropocentrizmu – myšlienky o ústrednej úlohe človeka vo svete. Ten je však, ako uvádzam v ďalšom texte, už dnes prekonaný.

21 V dejinách sa prírodné právo spomína už u sofistov (KRSKOVÁ, A.: Štát a právo v európskom myslení. Bratislava, Iura Edition 2002, s. 16), premieňa sa alebo si hľadá vzťah k Božskému právu u kresťanských mysliteľov (tamtiež, s. 99-127), v osvietenstve sa mení na prírodné práva a v belgickej ústave už len na práva (P. Colotka: Prednášky z Politickej a právnej filozofie 20. storočia, na Právnickej fakulte TU, 2000-2004, podľa poznámok autorky). Dnes hovoríme o právach základných, politických, atď., ale jednoznačne iba ľudských, čo jasne vychádza z obrazu hlboko zapusteného v základoch európskeho myslenia: z antropocentrizmu – myšlienky o ústrednej úlohe človeka vo svete. Ten je však, ako uvádzam v ďalšom texte, už dnes prekonaný.

22 Porovnaj: „... práve novoveký dôraz na človeka, at' již jeho na ohnisko a východisko filozofie, či jako na konečný cíl ovládnutí přírody, nepřímou podporoval živelný civilizizační rozmach. Tato fáze kulturního vývoje ... vytvořením globální kultury končí“ (s. 32). Totiž až teraz „si tuári v tuári ekologické krizi konečne aj filozofie uviedomuje, že ... práve její nejdůležitější, zamlčený předpoklad byl chybný. Vztah člověka ke světu zkoumala totiž na pozadí jistoty, že na rozdíl od smyslu lidský rozum skutečnosti odpovídá a že člověk jeho užíváním svou vlastní existenci neohrozí. Ale pravda je jiná“ (s. 33). „Základ pravdy je dnes třeba znovu hledat ve skutečnosti samé. Doba antropocentrických ontologií skončila ...“ (s. 71). ŠMAJS, J.: Ohrozená kultura. Od evoluční ontologie k ekologické politice. Praha, Hynek 1997.

23 Porovnaj: Tamže. *Ohrozená kultura* predstavuje „evolučné ontologické myslenie“, ktoré „vražuje človeka do prírody, vychádza z uznání její hodnoty o sobě, její systémové převahy nad kulturou. Uznává převahu přirozeného nad umělým, pokorně přijímá princip adaptivního vývoje kultury v rámci biosféry“ (Tamže, s. 38.)

24 V dnešnej Ústave SR je uvedené, že každý má právo na život (čl. 15 Ústavy SR, zákon č. 460/1992 Zb.). V súlade so súčasným vnímaním života je za „každého“ považovaný len človek. To, čo uvádzam, je v určitom zmysle len rozšírením tohto práva na ďalšie prejavy života ako prirodzený dôsledok prekonania myšlienky antropocentrizmu.

Takýto prístup k prírode je veľkou výzvou pre naše myslenie a pre právo ako také; a obzvlášť je výzvou pre vieru civilizácie vo vlastníctvo. Totiž podľa práva všetko neživé, či právne vymedzené ako „vec“, možno vlastníť. Ak v tejto veci vôbec vznikala otázka, tak len o tom, „kto“ vlastní – či štát alebo súkromná osoba; ale k podstate vlastníctva sa právnici nedostali. Život však nemožno vlastníť. Príroda a Zem by vzhľadom na už uvedené mali rozhodne byť vyňaté z právneho pojmu „veci“ a nanovo vymedzené v právnickom slovníku uvedomelej spoločnosti.

2.1.3 Prírodná pozornosť a protiprírodná nepozornosť (... a právo)

Život cíti a potrebuje pozornosť.²⁵ V západnej civilizácii akoby sme za naozaj živých považovali len ľudí. Ako som už uviedla, aj z hľadiska práva je všetko ostatné (čiže všetko okrem ľudí) vymedzené len ako „vec“ – a tú možno vlastníť (... samozrejme ľuďmi). A čo možno vlastníť, s tým možno ľubovoľne nakladať, ak to nie je obmedzené zákonom. A zákonom sa city a skutočná pozornosť prikázal nedajú.²⁶

Príroda a Zem sú živé, a teda vnímajú pozornosť, ktorá sa im dostáva alebo nedostáva od človeka.²⁷ Vzhliadajú k nej, čakajú na ňu. A často sa im jej nedostáva. Skôr naopak. Človek – aj vďaka svojmu hmotárskemu presvedčeniu – uveril v prírodu – látku, v prírodu nevnímajúcu, v prírodu, ktorá tu len „prežíva“ a je tu len preňho ... A čo ak je tu naozaj len preňho, ale z lásky? Čo sú to za deti, ktorým matka obetuje všetko, čo má – lebo to tak chce, a oni sa na ňu ani neobzrú? A ako sa môže cítiť ona?

To, čo cítime, sa úplne jasne zrkadlí aj v práve, alebo aspoň v jeho bežnom uplatňovaní. Hospodárske dôvody dnes často prevažujú nad ochranou či zachovaním kúska prírody a ľudí, ktorí sa ho zastanú, sú považovaní za vyznavačov

²⁵ Pokusy s izbovými rastlinami dokázali, že rastliny reagujú na myšlienky a pocity človeka. Ak človek vysielal zlosť, kvetom sa nedarilo, ak radosť a lásku, kvetom sa darilo nadpriemerne. Podobné – a ešte prekvapivejšie výsledky až na mikroskopické úrovni dosiahol C. Backster, ktorý meral detektorom galvanického odporu reakciu rastlín, častí rastlín aj buniek na nevyslovené myšlienky a pocity človeka. Podľa: Rastliny reagujú. Rozhovor s Clevem Backsterem. In: Baraka 4, jaro 1998, s. 12–15.

²⁶ Malá úvaha: Ak je niekto pánom psa, väčšinou sa mu pravidelne venuje: prejavuje mu svoje city, venuje mu aspoň trochu pozornosti denne a dáva mu jesť aj piť to, čo považuje preň za neškodné – stará sa oň. Ak je niekto pánom domu, venuje sa mu tiež: zariaďuje ho, opravuje ho, ak treba, trávi tam čas, kochá sa ním – venuje mu pozornosť, stará sa oň. Príčom od psa ani od domu nie sme tak priamo – až životne – závislí, ako sme od celej živej prírody (od vzduchu, vody, od toho, že vôbec rastú rastliny ...). Ak „byť pánom“ znamená „staráť sa“, „venovať pozornosť“, čo by v týchto súvislostiach znamenalo byť ozajstným „pánom (celej) prírody“?

²⁷ V tejto súvislosti je zaujímavé, že tu naozaj ide o potrebu pozornosti ČLOVEKA. Porovnaj napríklad: skutočnosť že domáce zvieratá väčšmi túžia po pozornosti človeka, ako po strave a ochotne slúžia človeku, podriaďujú sa mu; alebo už spomínaný pokus s izbovými rastlinami, ktoré boli závislé od dobroprajnej pozornosti človeka tak, že im až bralo silu (vädli, umierali), ak sa im jej nedostávalo a naopak: akoby sa „podriadili jeho vôli“ ...

krajností; zákony o ochrane prírody sú porušované necitlivým správaním ľudí (v národných parkoch sa ťaží drevo napriek zákazom ...); ľudia v mestách akoby si nevedeli vážiť ani ten kúsok zelene, čo im tam ešte zostal a zabetónovávajú si námestia; ľudia na dedinách vozia smeti do lesa ...

Človek akoby nevnímал svoju prirodzenú závislosť od prírody, ktorá sa dá prirovnáť aj k pocitu „súvisu“ či „súnaležitosti“, a tak sa k prírode – aj právne – správa. Podľa J. Šmajsa to už dnes nie je len vina jednotlivcov: naša súčasná, protiprírodná kultúra človeku protiprírodné správanie vnucuje.²⁸ Akoby sme od malička boli vychovávaní k vedomiu oddelenosti človeka od prírody – či už tým, že v obchodoch je „stály dostatok“, alebo tým, že čas strávený naozaj v prírode je čoraz kratší. A ak nie je v človeku zážitok, ale len náuka (teória) o tom, čo „by sa malo“, tak aj zákony vychádzajúce z takejto náuky sú len „teóriou“: niečím, čomu ľudská duša vychovaná za múrmi „dostatku bez prírody“ – vlastne nerozumie ...

V spoločnosti sú síce aj ľudia s citlivým, vnímavým prístupom k prírode, otázkou však zostáva, či im právny poriadok takého správanie súladné s prírodou aspoň umožňuje (keď ho už nezvýhodňuje).

2.2. Človek pudovo-telesný a človek celistvý

2.2.1. Hmotárstvo a svet, ktorý vytvorilo

Hmotárstvo (materializmus) ako základný prístup k svetu (vo svojej dnešnej sile) nie je až také staré. Ľudia žili dlhé roky pred ním a vnímali svet úplne inak, ako my dnes. A ich vnímanie a ich pravda boli pravé – aspoň tak, ako sú tie naše.²⁹

To, čo žijeme dnes, sa začalo prevratom, a to prevratom vedeckým (vedecko-technická revolúcia). Zrazu ľudia začali vnímať svet inak.³⁰ Bolo to pred vyše sto rokmi.

Vtedy sme začali veriť – spolu s vedou – len v hmotný svet. A ani sme nezbadali, kedy sme vede uverili, že aj my sme len hmota – že sme len telom. Duša, city

²⁸ Bližšie pozri: ŠMAJS, J.: Ohrozená kultúra. Od evolučnej ontologie k ekologickej politice. Praha, Hymek 1997, s. 39-44 a naśl.

²⁹ K tomu pozri napríklad: FEYERABEND, P. K.: Realizmus a historicita poznania. In: Za zrkadlom moderny. Filozofia posledného dvadsaťročia. Bratislava, Archa 1991, s. 167-188.

³⁰ Premeny myslenia nie sú postupne sa vyvíjajúce – a dejiny vedy nie sú priamočiare, postupne sa vyvíjajúce k čoraz jasnejšiemu obrazu skutočnosti, tak ako nám to vysvetľujú učebnice. T. Kuhn, S. Grof, aj Emil Páľeš vo svojich dielach uvádzajú, že revolúcie v myslení prichádzajú náhle – a od základu menia východiská predchádzajúcich svetoobrazov. Tak to bolo aj s vedeckou revolúciou. Príčom predchádzajúce vnímanie sveta nie sú nepravdivé, len sa buď spresní rámec, v ktorom sú pravdivé, alebo sa ich východiská prehládajú. Pozri bližšie napríklad PÁLEŠ, E.: Duchovný dejepis 4: Archanjel Gabriel a renesančná prírodovedecká revolúcia. Sophia 18, jeseň 1998, s. 39-44 alebo PÁLEŠ, E.: Angelológia dejín. Paralelné a periodické javy v dejinách. Sophia, 2001, alebo GROF, S.: Za hranice mozku. Narodení, smrť, transcendence. Praha, Perla 1992, s. 9-21.

a cnosti neboli vedou nájdené ani dokázané, nuž sa stali čímisi nevypočítateľným, neistým – a teda zanedbateľným. Pudy, naopak dokázané boli, nuž sme uverili ich sile – a tá sa (poslušná našej viere) čoraz zväčšovala. Príroda sa stala „látkou“ (materiálom) slúžiacou na spracúvanie, a „prostredím“, v ktorom kvitne ČLOVEK – „najdokonalejší stroj“ či „najvyššie zviera“.³¹

Všetko bolo treba zrazu merať, vážiť, prepočítavať a čo sa nezmestilo do matematických tabuliek, stratilo skutočný vplyv na spoločenský (a často aj súkromný) život.

Uverili sme v samoúčelnosť hmoty a aj v to, že všetko je vo svojej podstate stroj (mechanizmus), takže keď budeme dostatočne technicky zdatní, všetko poľahky vyriešime.

... a svet zošedol. Všetko sa dalo vopred vypočítať a predpovedať a čo sa nedalo, to sa určite čoskoro bude dať.³² Samospád, spontaneita, nevypočítateľná prírodnosť a čaro sa vytratil z vedomia. Čoraz viac vecí všednelo, a teda šedlo.³³ Pocit šťastia sa zmenšil na chvíľkový, alebo na „vypočítaný“ (rozumom). Napríklad: „mám dosť peňazí, mám čo jesť ... – čo mi chýba?“

Mnohí z nás popierajú, že by boli hmotársky (materialisticky) zameraní, a predsa bez ťažkostí žijú vo svete, v ktorom všetko z hmotárstva (materializmu) vychádza.

2.2.2 Právo a spoločnosť v hmotárskom svete

Obraz „len hmotného sveta“ zasiahol duše. Prisúdil im čisto hmotný zmysel bytia: Sme živí, len kým žije telo so svojimi pudmi, nič nie je pred tým a nič potom, a ak, tak je to neisté. Treba teda žiť to, čo je isté. A isté je len to, čo je vedecky dokázané. Teda pudy a telo a hmota. Následkom takéhoto vnímania sa hmotné zabezpečenie telesných potrieb povýšilo na zmysel života a hromadenie hmoty a „užívanie

³¹ Porovnaj: „Karteziánsko-newtonovská veda vytvorila veľmi negatívny obraz ľudských bytostí, když je popsala jako biologické stroje hnané instinktivními impulsy zvířecí povahy. Není v ní místo pro opravdové uznání vyšších hodnot, jako jsou spiritualita, pocity lásky, estetické potřeby nebo smysl pro spravedlnost. To všechno je považováno za deriváty základních instinktů, nebo za kompromisy v podstatě cizí lidské povaze. Tento obraz podporuje individualismus, důraz na sobectví, soutěž a princip „přežítí nejschopnějších“ jako přirozené a v podstatě zdravé tendence. Materialistická věda, zaslepená svým modelem světa jako konglomerátu mechanicky interagujících oddělených jednotek, nebyla schopna rozpoznat hodnotu a životní důležitost spolupráce, vzájemného propojení a závislosti a ekologických hledisek.“ In: Grof, S.: Za hranice mozku. Narození, smrt, transcendence. Praha, Perla 1992.

³² Tento druh myslenia nazýva Z. Kratochvíl v knihe *Filosofie živé přírody zvečňujícím myšlením*. Pre našu lepšiu orientáciu vo svete zjednodušujeme prirodzené plynutie sveta, ktoré je nevyspytateľné a stále nové vo svojom prežívaní človekom. Zvecnené veci vníname ako mŕtve, „známe“, nemenné. (KRATOCHVÍL, Z.: *Filosofie živé přírody*. Praha, Henmann a synové 1994, s. 22-39.)

³³ V našej čarovnej slovenčine sa dá zo slov veľa vyčítať (pozri aj v ďalšom texte). Tu: Slová „šednúť“ a „všednúť“ majú rovnaký koreňoslovný (etymologický) základ – aj pocity náladie majú podobnú. Pocity a slová v slovenčine vôbec veľmi súvisia. Z preciteneho koreňoslovnia možno takto odvodiť priam „vedu o živote“ (čo s čím súvisí a ako).

si“, teda uspokojovanie pudov – či už dobrým jedlom, prežívaním napínavých príbehov (hoci len v televízii), súťažením, mocou či pohlavným životom – sa považovalo za „prírodnú úchylku“, alebo dokonca zdravú prirodzenosť človeka.

Spoločenské zriadenie vychádzalo z tohto „verejného“ obrazu človeka a snažilo sa mu vyjsť v ústrety. Hospodárstvo povýšilo na najdôležitejšiu a hybnú časť spoločenského života, pretože práve ono zabezpečuje hmotné zabezpečenie. Rozvíjal sa priemysel smerujúci k pohodliu a k plnému užívaniu si života. Potravinový priemysel vyrába príchute čoraz silnejšej chuti, televízne vysielanie je naplnené zmyslovo aj pocity čoraz silnejšími a prenikajúcejšími obrazmi násillia, sladkosti či zmyslovosti, reklamy pripomínajú, o čo v živote ide ...

Školy vedú deti – na základe právom predpísaných osnov – k vedomiu o šedosti sveta a o možnosti zjednodušené ho uchopiť a ovládnuť. Dejiny hovoria len o bojoch, vojnách a presunoch moci. Vedy o prírode sú čisto opisné. Etika či náboženstvo nesúvisia s ostatným učivom, ktoré je neosobné, bez hodnotového zaradenia. Vyžaduje sa poslušnosť a dobrá pamäť. Tvorivosť je často na prekážku – najmä keď treba cíťovať z učebnice. Nevyužitá pohyblivosť a sebaujadrenie sa prejavuje hlučne cez prestávky alebo na popísaných laviciach či záchodoch – oboje sa trestá. A ak sa aj netrestá, budí to u učiteľov bezmocnosť – nevedia, čo s tým. Ani ich neučili, čo robiť s pohybom, tvorivosťou a nevypočítateľnosťou ..., čo robiť s vnútrom, aby bolo pokojné.

Svet je plný šumov, ruchov, blikotajúcich reklám, vrčaní elektrických spotrebičov, umelej hudby a umelých hlasov z rozhlasu a nosičov hudby, plný vln z prenosných telefónov, rozhlasového vysielania či mikrovlnných trúb ...; vzduch je plný výparov z tovární, výfukov áut, cigariet, umelých vôní, popolčeka; magnetické pole je narušené elektrickým vedením, električkami a trolejbusmi, a o myšlienkovom poli ani nehovorím. To všetko nie je popri naháňaní sa za hmotným zabezpečením tela podstatné. A to, že to vplyva na zdravie, je prehliadané. Lebo v zdravotníctve je mnoho odborníkov na každú aj najmenšiu čiastočku nášho tela, a tým čiastočkám všetok tento ruch škodí len okrajovo. Človeka nelieči nik. Len v správach možno počuť, že každý štvrtý Európan má ťažkosti so sluchom ...³⁴ (a že sa „mení štruktúra pľujanov“ – narastá počet mladých produktívnych ľudí, ktorí pijú; ... a že sa deti boja chodiť do školy³⁵).

Niektoré neduhy sa stali takými bežnými, že sa nad nimi už ani nezamýšľame – proste je to tak. Je bežné, že ľudia už aj v mladom veku trpia na civilizačné choroby, že v staršom veku sa bez chemických piluliek nezaobídeme, že s vekom nám slabne zrak aj sluch; je bežné nebyť nadchnutý životom – naopak, byť nie celkom šťastný, nemať doriešené medziludské vzťahy, žiť uprostred zničenej príro-

³⁴ Televízne správy (Markíza alebo JOJ), jún/júl 2004.

³⁵ Televízne správy STV 31. 8. 2004.

dy, nemať vo vedomí nič, čo by bolo jasným zmyslom života ... Je to proste „normálne“, je to proste tak. Zaujímavé, že nikoho ani nenapadne zamyslieť sa nad príčinami tohto nezdravého stavu.

Mne sa to javí tak, že naše telo, príroda aj život sám sa už začínajú búriť celou svojou silou proti našej viere v „len-hmotu“, lebo je už čas na nový „prevrat mysle“. Dokonca aj vedci, ktorí otvorili svoju myseľ, objavili zrazu úplne nové východiská aj súvislosti a „novú vedu“ zahŕňajúcu v sebe aj hodnoty a zmysel: vedu živo prepojenú s človekom.

2.2.3 Nová paradigma vedy

Za všetkým je svetoobraz. Toto tvrdenie platí aj pre vedu, pričom to, čo v už uvedenom texte nazývam svetoobraz, sa vo vede nazýva „paradigma“.³⁶ Tak, ako je pre naše základné vyznanie sa vo svete potrebné určité zjednodušenie,³⁷ tak sa ani veda nezaobíde bez zjednodušujúceho východiska, ktoré tvorí presne určitý svetoobraz.³⁸

Ťažkosti nastávajú, keď určitý hraničný počet pozorovaní preukáže rozpor so základnými východiskami vedy či vedného odboru. Vtedy nastáva nutnosť prehodnotiť základné východiská – celý svetoobraz, na ktorom bolo dovtedajšie vedecké skúmanie postavené. To môže polahky vzbudiť odpor tých, ktorí si zamenili paradigmu – svetoobraz za skutočnosť samú³⁹ (je dosť náročné si ich nezameniť).

³⁶ Slovo paradigma vošlo do filozofie vedy a dejín vedy skrze viacerých mysliteľov, napríklad Thomasa Kuhna, Karla Poppera, Paula Feyerabenda. „Paradigma“ znamená v najširšom význame súbor názorov, hodnôt a postupov, ktoré sú zdieľané členmi danej vedeckej spoločnosti. (Podľa: GROF, S.: Za hranice mozku.) Podľa Slovníka cudzích slov znamená paradigma „model, vzor (vo vede)“. (Podľa: IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.: Slovník cudzích slov pre školu a prax. Bratislava, SPN 1982.)

³⁷ Porovnaj: „Žiadne nové slovo alebo dilo nemôžeme pochopiť jen z dosavadného obsahu nášho vedomí. Právě tím je nové, je novým setkáním s nárokem ukazovat a vykládat, staví naše vedomí před nový úkol. Tím úkolem není nic menšího než ochota k proměně všech dosavadních obsahů nášho vedomí a jejich obvyklých vzájemných vztahů ... Často jsme v pokušení si pomoci k poznání aj jinak ... Např. něco pevně chytit, „fixovat“, abychom to mohli pořádně zkoumat ...“, „... Zvěčňujícího uchopení přirozenosti se dopouštíme z důvodů vědních a praktických. Neděláme to ale také pro útluzi pevného poznání?“ KRATOCHVÍL, Z.: Filosofie živé přírody. Praha, Hermann a synové 1994, s. 24-25 a 30.

³⁸ S. Grof k tomu uvádza: „Paradigma je pro vědu stejně důležité jako pozorování a experimenty ... Skutečnost je extrémně složitá a zabývat se jí v celé její komplexnosti je nemožné. Věda nepozoruje a nemůže pozorovat a brát v úvahu všechny proměnné, podílející se na určitém jevu. ... Je tedy nemožné praktikovat vědu bez nějaké soustavy apriorních přesvědčení, bez základních metafyzických předpokladů a odpovědí týkajících se podstaty skutečnosti a lidských znalostí.“ GROF, S.: Za hranice mozku. Narození, smrt, transcendence. Praha, Perla 1992, s. 11-12.

³⁹ Porovnaj: „Avšak bez ohledu na to, jak moderně nebo přesvědčivě je to které paradigma formulováno, je třeba jasně rozeznávat jeho relativní povahu a vědec by je neměl zaměřovat s pravdou o realitě.“ GROF, S.: Za hranice mozku. Narození, smrt, transcendence. Praha, Perla 1992, s. 12.

Zmena paradigmy je zmenou sveta: vedci aj ľudia zrazu vidia iný svet. Akoby z iného uhla pohľadu, cez iné „okuliare“. Zrazu je dôležité skúmať niečo iné, dávať dôraz na iné úrovne vedomia, na iné súvislosti, iné javy. A začínajú sa prepisovať učebnice ...

No ešte pred tým, než sa to stane, nastáva zmätok: rozvrat starých predpokladov a vier; neistota. Strach z budúcnosti prináša odpor voči novému, pud sebazachovy vzrastá. „Útočníci“ na starý obraz sveta sú označovaní ako „šarlatáni“ či „blázni“ a ich ukotvenie vo vede je ohrozené. Často odchádzajú z pôvodných miest a venujú sa výskumu bez povinnosti podriať sa povinným predpokladom – uznávanej paradigme.

Ťažko nájsť spoločnú reč medzi „novým“ a „starým“, lebo základné východiská – a teda aj reč – sa rôznia. Vedecké časopisy odmietajú uverejniť údaje s „nevedeckými výsledkami“, vedecké spoločnosti vylučujú svojich členov, ktorí sa dali na „pochybné cesty“. Skutočnosti a výsledky pokusov sa odmietajú šmahom ruky s jednoduchým odôvodnením, že „toto predsa nemôže byť predmetom vedeckého skúmania“.⁴⁰ Ajhľa, novodobé „upaľovanie bosoriek“ ... V takejto vzácnej dobe žijeme. A máme možnosť neupaľovať.

2.2.3.1 Náčrt obrazu novej paradigmy

Od objavenia Einsteinovej teórie relativity a následne kvantovej fyziky je čisto hmotný svet – založený na zjednodušenej⁴¹ Descartovej (karteziánskej) filozofii a Newtonovej fyzike – „ohrozený“.

Spomeniem tu len v poznámkach, aké objavy boli učinené na poli fyziky a neskôr premietnuté do roviny filozofickej, ale aj roviny ľudského vedomia či vedomia vôbec. Upozorňujem však, že tieto objavy a nové prístupy k nim sú natoľko nové, natoľko rozvracajúce najhlbšie a základné presvedčenia našej doby, že môže byť náročné prijať ich do svojho vnútra. Najnovšie poznatky vedy pôsobia takmer mysticky a poukazujú na možnosť premostenia východných duchovných náuk a západnej vedy. Je nemožné o nich vedieť a zotrvať bez otázok voči tomu, čo žijeme.⁴²

⁴⁰ Pozri napríklad PÁLEŠ, E.: Existuje vedecká astrológia? Alebo sa veda chce stať iracionálnou sektou? In: Sophia 19, zima 1998, s. 4-12. Autor je zároveň zakladateľom novej paradigmy vedy v oblasti dejín (Angelológia dejín. Paralelné a periodické javy v dejinách, Sophia 2001) a popredným predstaviteľom sofiológie na Slovensku (Sophia – Celistvá Múdrost!).

⁴¹ Obaja myslitelia hovorili vo svojich dielach o Bohu ako o súčasťi či dokonca predpoklade ich teórií – o tom sa však v učebniciach nedočítame. (Aj podľa: GROF, S.: Za hranice mozku. Narození, smrt, transcendence. Praha, Perla 1992.)

⁴² Moja stružnosť má za následok určitú oklieštenosť uvedených údajov, a tak odkazujem na pramene uvádzané v poznámkach pod čiarou. Zo všeobecnejších prameňov odporúčam napríklad KRÁL, M.: Změna paradigmatu vědy. Praha, AV ČR 1994; CAPRA, F.: Bod obratu. Věda, společnost a nová kultura. Praha, DharmaGaia 2002; CAPRA, F.: Tao fyziky. Bratislava, Gardenia 1992; časopisy Baraka (najmä preklady príspevkov z vedeckých podujatí alebo rozhovory s vedcami).

a) Hmota nehnota

Obraz o hmotnej podstate sveta podopretý vierou v jestvovanie viac či menej pevných guľičiek – atómov bol prekonaný zistením, že častice v atómoch sa správajú raz ako častice a inokedy ako vlny; a že to platí aj pre svetlo, pričom je možné premieňať častice (hmotu) na energiu, prípadne svetlo a naopak – energiu či svetlo na hmotu.⁴³ Hmota teda nie je vlastne hmotná – je prejavom zhustenia vln-častíc – energie. Žeby svet bol predsa len stvorený zo Svetla (z Ducha)?

Jestvovanie hmoty ďalej predpokladá jasné oddelenie hmoty od „nehmoty“ – vákua. Avšak Einsteinova teória gravitácie a kvantová teória poľa ukazujú, že častice nemožno oddeliť od priestoru, ktorý ich obklopuje – ony samy sú len zhustením spojitého poľa, ktoré je prítomné všade v priestore. Častice môžu vznikáť z prázdna a zanikať opäť do prázdna – „fyzikálne vákuum“ má pohyblivú akosť (kvalitu) a hoci je v stave ničoty, obsahuje v sebe (potenciálne) všetky formy sveta častíc.⁴⁴ Svet teda zároveň je aj nie je. Je prejavový, no ustavične vzniká a zaniká z neprejavového ...⁴⁵

b) Čas a priestor

Z teórie relativity vyplynulo, že priestor nie je trojrozmerný a čas priamočiary (lineárny).⁴⁶ Vo vesmíre nejestvuje jednotný čas. Vyplynulo to z poznania, že rýchlosť svetla nie je stále tá istá.⁴⁷ Vďaka kvantovej mechanike vstúpila do mikrosvetu neurčitost: konštanty prestali byť konštantné; hmota vykazuje na subatómnej úrovni len „sklon jestvovať“ a deje tam „majú sklon prihodiť sa“.⁴⁸

Zdeněk Kratochvíl približuje vo svojom diele *Filosofie živé prírody*, že v zážitku „prirodzenej skúsenosti“ vykazujú hmota, priestor a čas znaky priebehovosti (pohyblivosti, dynamiky), relatívnosti a neuchopiteľnosti jednoduchým vymedzením.⁴⁹ Ďalšie prekonania „starého“ vnímania priestoru a času súvisia s objavmi týkajúcimi sa ľudského vedomia.

c) Časti a celok: všetko so všetkým súvisí

Svet je celistvý, je jeden. Všetky jeho časti sú prepojené s celkom a zároveň ho zrkadlia.⁵⁰ Každá čiastočka obsahuje v sebe celý celok a celok sám je viac než len súhrn všetkých svojich častí. Toto vyjadril David Bohm vo svojej teórii celopohybu (holo-pohyb; holo-movement): „Celok univerza je zvinutý holo-pohybom do každej časti aktívne ..., každá časť teda môže rozvinúť iné časti v rôznych stupňoch a spôsoboch. Preto aj javy, ktoré vnímame priamo našimi zmyslami a pomocou vedeckých prístrojov, predstavujú len zlomok celej skutočnosti v podobe explicitného (odvinutého) usporiadania. Jeho zdrojom a jeho tvorivou maticou je však implicitné (zavlnuté) usporiadanie ...“⁵¹

Nositel Nobelovej ceny Ilya Prigogine dospel k nasledovným záverom: „Tatáž energie a týchž princípy ... nesou vývoj na všetkých úrovniach, ať se to týká hmoty, životních síl, informace nebo duševních procesů. Mikrokosmos aj makrokosmos jsou dva aspekty téže jednotné a jednotící evoluce. Život už není považován za jev, který se odehrává v neživém vesmíru, vesmír sám se stále více oživuje ...“⁵²

Obraz živého a poprepájaného vesmíru, ktorý vyplýva z týchto objavov, predpokladá celostný (holonomný, holistický) prístup.⁵³ Ten je príznačný aj pre staré indické a čínske duchovno („filozofiu“?), aj pre Leibnizovu monádológiu. Dnes sa znovuobjavuje v holografii (vytvárajúcej trojrozmerné obrazy, pričom z každej časti obrazu sa dá poskladať obraz celý), v technológii holofónneho zvuku (vyvinutá H. Zucarellim na základe objavu, že ľudské akustické vnímanie používa holografické princípy⁵⁴), aj v Pribramovom modeli mozgu založenom na holografických princípoch.⁵⁵ Holistický, celostný alebo systémový prístup ku skutočnosti vytvára svet, ktorý sa javí „ako zosietený, plynúci, nedeliteľný celok, v ktorom všetko navzájom súvisí“.⁵⁶

⁴³ GROF, S.: Za hranice mozku. Narození, smrt, transcendence. Praha, Perla 1992, s. 49-50; VINCÍKOVÁ, S.: Environmentální výchova a umění. Banská Bystrica, UMB 2001, s. 55; MATULÁ: Hmota a její proměny. Praha 1940.

⁴⁴ GROF, S.: Za hranice mozku. Narození, smrt, transcendence. Praha, Perla 1992, s. 50.

⁴⁵ To, že ľudské vedomie je schopné precítiť túto vlastnosť sveta, ukazujú mystické zážitky týkajúce sa zjednotenia sa s Univerzálnou myslou či Suprakozmickým Prázdnom, potvrdené vedeckým spôsobom o. i. aj výskumom S. Grofa o mimoriadnych stavoch vedomia (tamže, s. 58).

⁴⁶ Tamže, s. 48.

⁴⁷ KRÁL, M.: Změna paradigmatu vědy (s. 50) podľa VINCÍKOVÁ, S.: Environmentální výchova a umění. Banská Bystrica, UMB 2001, s. 54-55.

⁴⁸ GROF, S.: Za hranice mozku. Narození, smrt, transcendence. Praha, Perla 1992, s. 49; Vincíková 55/Král 50.

⁴⁹ Pozri bližšie: KRATOCHVÍL, Z.: Filosofie živé přírody. Praha, Hermann a synové 1994, s. 69-123.

⁵⁰ David Bohm, Einsteinov žiak a zakladateľ teórie celopohybu, sa vyjadril, že moderná fyzika predpokladá, že určitým spôsobom a do určitej miery všetko vnútorne súvisí s celkom, a teda aj so všetkým ostatným. Zároveň, že každá skutočnosť je skrytá v každej zo svojich častí. Pozri bližšie CAPRA, F.: Bod obratu. Věda, společnost a nová kultura. Praha, DharmaGaia, 2002.

⁵¹ David Bohm podľa VINCÍKOVÁ, S.: Environmentální výchova a umění. Banská Bystrica, UMB 2001, s. 56.

⁵² S. Grof podľa Ilyu Prigogina. In: GROF, S.: Za hranice mozku. Praha 1992, s. 54-55. Autor ďalej pokračuje: „Z tohto hľadiska nejsou lidé postaveni výše než ostatní živé organismy, žijí pouze současně na více úrovních než ty životní formy, které se ve vývoji objevily dříve ... vývoj lidstva tvoří integrální a smysluplnou část evoluce vesmíru.“

⁵³ Tento prístup je príznačný pre predstaviteľov novej paradigmy vedy. Prekonaním hmotárstva tiež vzniká prirodzená vzájomná prepojenosť pôvodne oddelených vedných odvetví.

⁵⁴ Pozri bližšie napríklad GROF, S.: Za hranice mozku. Narození, smrt, transcendence. Praha, Perla 1992, s. 70-71.

⁵⁵ Tamže, s. 73-75, alebo: VINCÍKOVÁ, S.: Environmentální výchova a umění. Banská Bystrica, UMB 2001, s. 56-57.

⁵⁶ VINCÍKOVÁ, S.: Environmentální výchova a umění. Banská Bystrica, UMB 2001, s. 22.

Podľa výskumu R. Sheldraka vykazujú zaujímavý druh prepojenosti aj živočíšne a rastlinné druhy – dokonca aj kryštály: „Vytvorí-li se jisté organismické vlastnosti u kritického počtu členů druhu, nebo naučí-li se kritický počet členů druhu jisté formě chování, získají tyto vlastnosti automaticky aj ostatní členové téhož druhu, aj když mezi nimi neexistuje žádná konvenční forma kontaktu. ... Jev morfické rezonance ... se neomezuje na živé organismy a je možné ho předvést aj na tak elementárních jevech jako je růst kryštálů.“^{57, 58} (Takže asi neplatí, že „pár ľudí nič nezmože“: ak zmení myslenie určitý „hraničný počet“ ľudí, môže to spôsobiť celospoločenskú zmenu myslenia!)

d) Neohraničené ľudské vedomie

Čoraz viac odborníkov je ochotných previesť nový obraz sveta aj do východisk pri skúmaní ľudského vedomia. Významný krok k tomu spravil David Bohm, Einsteinov žiak, tým, že do svojho vnímania skutočnosti zahrnul aj vedomie ako neoddeliteľnú časť svojej teórie celo-pohybu (holo-movement). V tej súvislosti uviedol: „Kľúčové je, že moderní fyzika predpokladá, že určitým spôsobom a do určité míry všetchno vnútrne súvisí s celkom, a proto aj se vším ostatním – vše souvisí se vším. Další příklad této vnitřní souvztáznosti lze nalézt ve vědomí. Do svého vědomí pojímáme všechno, vše je v nás, a celkový obsah vědomí určuje, jací jsme a jak reagujeme. ... Z toho plyne, že něco jako implikátní řád je běžné jak pro vědomí, tak pro hmotu vůbec.“⁵⁹

M. Král v svojej knihe *Změna paradigmatu vědy* uvádza, že príroda vrátane človeka v sebe obsahuje údaje o celom svojom vývoji, pričom medzi našou vedomou a nevedomou pamäťou nejestvuje žiadna neprekročiteľná hranica.⁶⁰

E. Laszlo vystúpil v roku 1996 v Prahe s prednáškou o prevratnom objave „fyzikálneho vákuu“. Z jeho prednášky vyplynulo, že ľudské vedomie je prepojené nielen s ostatnými ľudskými mysľami, ale s celým životom na Zemi. Vedomie vníma všetko a všetko, čo sa odohráva v našej mysli, má vplyv na okolie. Dôsledkom tohto objavu je, že naše myslenie a pocity nie sú súkromnou záležitosťou –

ovplyvňujú všetkých a všetko, s čím sa stretávame. A všetko, čo sa nám deje v mysli, si môže prečítať ktokoľvek, kto sa vie správne „naladiť“.⁶¹

To potvrdzujú aj transpersonálne zážitky skúmané vyše 30 rokov S. Grofom,⁶² ktoré môžu podľa neho sprostredkovať „přístup k přesným informacím o různých aspektech světa, které byli dříve subjektu neznámé“; ale aj prelínanie v čase, v priestore, stotožnenie sa s inou osobou, s bunkou či celým vesmírom, a dokonca aj s „nebytím“.⁶³

Neurochirurg Karl Pribram učinil významné objavy týkajúce sa mozgu a holografických princípov, na ktorých sú založené dôležité aspekty mozgových funkcií.⁶⁴ Tým sa tiež spochybňuje, že by bolo vedomie vytvárané mozgom, ako to predpokladala veda predtým. V rámci transpersonálnych zážitkov skúmaných S. Grofom bolo zaznamenané aj vnímanie vedomia ako samostatnej a neskôr ako jedinej skutočnosti, rozhodne netvorenej ústrednou nervovou sústavou.⁶⁵

61 „Fyzikálne vákuum“ je „skutočným fyzikálnym polom prestupujúcim celý vesmír: prijíma aj vysielajúce stopy všetkých častíc a objektov“. Z tohto hľadiska, prenesené do oblasti vedomia a mysle, „nás jemné interakcie mysle a vedomia s kvantovým vákuom spájajú s ostatnými mysľami okolo nás, rovnako ako s biosférou našej planéty. Dnes je jasné, že okrem toho, čo sme schopní svojimi zmyslami v spektre viditeľných elektromagnetických vln vnímať, náš mozog nepretržite registruje aj iné úrovne aj v oblasti vln nulového poľa vákuu. Všetko, čo sa odohráva v našej mysli, zanecháva svoje stopy v kvantovom vákuu a môže tiež byť zachytené a dekodované tými, ktorí vedú, ako sa „naladiť“ ... Dôsledky objavu tohto prepojenia naznačujú, že naše myslenie a pocity nie sú len našou privátnou záležitosťou. Naše myslenie a vedomie vzájomne reagujú a sú ovplyvnené všetkými ostatnými ľuďmi, s ktorými sa stretáme, každým slovom, ktoré vyslovíme, každým pocitom, ktorý vyjadříme“. LASZLO, E.: Evoluce a vzájemně propojený vesmír. In: Baraka č. 1, jar 1997, s. 4-5 (prekl. S. Vincíková).

62 MUDr. Stanislav Grof, narodený v Prahe, toho času v USA, psychiater a psychoterapeut, sa celoživotne venuje skúmaniu ľudského vedomia, a najmä jeho mimoriadnych stavov (vedecky skúmal aj účinky LSD). Hľadá hlbšie uchopenie ľudskej bytosti a uvedomuje si, že nová psychológia musí zahŕňať všetky kultúry a celé spektrum ľudských zážitkov vrátane mimoriadnych stavov vedomia. V tomto vedomí a vo vedomí nedocenenia dôležitosti duchovných úrovní ľudskej psychiky založil spolu s A. Maslowom, A. Sutichom a J. Fadimanom nové hnutie v psychológii – transpersonálnu psychológiu.

63 Pozri bližšie: GROF, S.: Za hranice mozku. Narodení, smrť, transcendence. Praha, Perla 1992 (napríklad kapitola Konceptní podněty z moderního výzkumu vědomí), s. 28 a nasl.

64 Pozri bližšie napríklad PRIBRAM, K.: Mozek, mýtus: do 21. století. In: Na vinách změn. Přednášky z 12. mezinárodní transpersonální konference. Radost, 1992, s. 125-130; alebo GROF, S.: Za hranice mozku. Narodení, smrť, transcendence. Praha, Perla 1992, s. 73-74.

65 „... mnozí jedinci nezávisle na sobě vypovídali o svém hlubokém pochopení toho, že vědomí není produktem centrální nervové soustavy a jako takové není omezeno pouze na člověka a vyšší obratlovce. Chápali vědomí jako primární charakteristiku existence, která nemůže být na nic jiného redukována, nebo z něho jiného odvozena, popisovali epizody vědomé identifikace s rostlinami nebo jejich částmi ... stejně běžný je pocit identifikace s vědomím anorganické hmoty nebo procesu ... nebo dokonce jednotlivých atomů a molekul. Tyto zážitky mohou být spojeny s překvapivě přesnými postřehy.“ GROF, S.: Za hranice mozku. Narodení, smrť, transcendence. Praha, Perla 1992, s. 40.

57 Jav tzv. „morfickej rezonancie“ opísal a experimentálne zdôvodnil R. Sheldrake vo svojej knihe *A New Science of Life* (Nová veda o živote). Rupert Sheldrake podľa GROF, S.: Za hranice mozku. Narodení, smrť, transcendence. Praha, Perla 1992, s. 55; pozri aj: *Sedm experimentů, které mohou změnit svět*. Prednáška R. Sheldraka na 13. mezinárodnej konferencii transperonálnej psychológie v Killarney, Írsko. In: Sophia 3, 1994.

58 Tento objav pripomína tiež tvrdenia tzv. „realistov“ v stredovekom „spore o univerzálie“. V tomto spore išlo o to, či majú skutočnú, „reálnu“ podstatu len jednotlivé veci, alebo aj „univerzálie“, ako „strom“, „medveď“. Podľa objavu R. Sheldraka tieto „morfogenetické polia“ (informačné polia nad jednotlivými druhmi) vykazujú samostatné jestvovanie.

59 BOHM, D.: Věda, duchovnost a současá krize světa. In: Na vlnách změn. Přednášky z 12. mezinárodní transpersonální konference. Radost 1992, s. 116. Pozri aj o Bohmovej teórii celopohybu (v časti „Časti a celok ...“).

60 Pozri bližšie KRÁL, M.: Změna paradigmatu vědy. Praha, AV ČR 1994, s. 50 (alebo VINCÍKOVÁ, S.: cit. d., s. 54-55).

e) Rozum a cit

Zdeněk Neubauer nadviazal na D. Bohma pri uvažovaní o vzťahu rozumového (racionálneho) a vhladového (intuitívneho) myslenia. Podľa neho najkratšou cestou zo zavinutého (implicitného) do rozvinutého (explicitného) usporiadania či úrovne je práve intuitívne myslenie. Schopnosť spracovať a pomenovať obrazy našich vhladov závisí od úrovne nášho rozumového myslenia. *„Jednota zavinutej a rozvinutej sústavy ukazuje cestu k chápaniu zmyslovo skúsenostného a intuitívneho nazerania. Intuíciu možno ... považovať za priamy vhlad, ktorým sa rozbalí informácia z implicitnej sústavy.“*⁶⁶

Rozdielne úlohy pravej a ľavej hemisféry mozgu boli objavené až roku 1981 R. W. Sperry: Ľavá mozgová hemisféra je sídlom logicko-analytického myslenia a hylotropného vedomia (vedomie orientované na hmotu, obmedzené zmyslami); jej vnímanie je každodenné – s trojrozmerným priestorom a priamočiarym časom. Pravá mozgová hemisféra naproti tomu je podriadená pocitom, myslí v obrazoch a pozoruje celistvo – je sídlom holotropného vedomia (celistvého, vnútorného vedomia človeka); pracuje intuitívnym jazykom a súvisí s tvorivosťou.⁶⁷ Pre každú z hemisfér je následne príznačný iný spôsob poznávania. Keďže z psychologického hľadiska sú v živote najúspešnejší ľudia, ktorí sú najpružnejší v používaní rôznych spôsobov poznávania, je vhodné zapaľovať obe hemisféry rovnomerne, a to aj v rámci vzdelávania.⁶⁸ *„Ľudia, ktorí sú jednostranne racionálne orientovaní, majú nedostatočne rozvinutú emočnú inteligenciu, predstavivosť a schopnosť tvorivej imaginácie, nedokážu vidieť širšie súvislosti prejavenej skutočnosti, nevedia vytvárať strategické vízie, robia častokrát nesprávne rozhodnutia vo vzťahu k životnému prostrediu.“*⁶⁹ Viacerí predstavitelia nového vedeckého pohľadu na svet a človeka (novej paradigmy vedy) zrejme preto upozorňujú na priamu súvislosť uprednostňovania ľavej mozgovej hemisféry v spôsobe myslenia a vnímania skutočnosti s celosvetovou ekologickou krízou.

f) Sebaspoznávanie a sebauskutočnenie človeka

Podľa súčasného poňatia psychológie osobnosti (Nakonečný) platí, že duševný život človeka tvorí celok. Podľa A. Maslowa možno plný potenciál človeka rozvinúť, ak je schopný počúvať signály – hlasy z vnútorného jadra, impulzy vo

66 Pozri VINCÍKOVÁ, S.: Environmentálna výchova a umenie. Banská Bystrica, UMB 2001, s. 57.

67 Tamže, s. 66.

68 *„... Pravá hemisféra vidí kontext, a teda zmysel, ale nie je schopná vyjadriť ho slovami. Symboly, obrazy a metafory musí ľavá hemisféra preformulovať do jazyka pojmov, čo však zákonite zjednodušuje ich obsah a výrazovosť.“* Záver autorky spočíva okrem iného v zdôraznení dôležitosti potreby holistického výchovného pôsobenia. Pozri bližšie VINCÍKOVÁ, S.: Environmentálna výchova a umenie. Banská Bystrica, UMB 2001, s. 64-66, kapitola Stavba a funkčný systém mozgu.

69 Tamže, s. 66.

svojom vnútri.⁷⁰ V súvislostiach transpersonálneho prístupu to znamená načúvať v sebe aj to, čo nás presahuje. Keďže *„každý z nás jakýmsi záhadným a dosud nevyšvetlilým spôsobom obsahuje informácie o celom Univerzu a o všetom existujúcim ...“*⁷¹ toto vnútorné načúvanie môže nadobudnúť predtým nepredstaviteľné rozmery. Podľa Maslowovej postupnosti (hierarchie) potrieb človeka je potreba sebauskutočnenia na vrchole jeho pyramídy.⁷² Sebauskutočnenie ľudia podľa A. Maslowa napríklad vnímajú dobre skutočnosť a znášajú neistotu; prijímajú seba aj iných takí, akí sú; sú spontánni, tvoria, majú zmysel pre humor, nesústredia sa len na seba, zdravo odolávajú spoločenským tlakom, záleží im na prospechu ľudstva, majú uspokojujúce medziľudské vzťahy,⁷³ takže sú vnútorne vyrovnaní, spokojní popri súčasnej spoločenskej zodpovednosti či uvedomelosti. Aj S. Grof naznačuje význam sebaspoznávania pre zlepšenie stavu v spoločnosti vrátane celospoločenskej krízy.⁷⁴

Tu sa začína črtat nový obraz šťastia osobného aj spoločenského, za ktorým možno ísť s vedomím, že je zmysluplný a zároveň naplňajúci pokojom, pretože posielala človeka až tam, kde jeho túžba po pokoji a šťastí pramení: do jeho vnútra.

2.2.4 Zrhadlenie novej paradigmy vedy v práve:

Právo na iný než hmotársky a rozumkársky prístup

Nová paradigma vedy sa dotýka všetkých protirečení, ktoré tu uvádzam, a preto právne dôsledky jej uplatňovania sa môžu v budúcnosti premietnuť do

70 Tamže, s. 24.

71 GROF, S.: Teoretické a empirické základy transpersonálnej psychológie. In: Na vlnách zmien. Prednášky z 12. mezinárodnej transpersonálnej konferencie. Radost 1992, s. 18.

72 S. Vincíková v tejto súvislosti uvádza, že Maslowova hierarchia potrieb *„naznačuje, že je nevyhnutné uspokojiť nižšie úrovne fyziologických a sociálnych potrieb, aby sme mohli očakávať uvedomelejšie konanie aj na vyššej úrovni uvedenej hierarchie“*. Vzhľadom na nižšie uvedené vlastnosti sebauskutočnených ľudí nadobúda naplnenie „nižších potrieb“ ľudí vlastnosti úctyhodného cieľa spoločnosti a jej zriadenia: je tvorbou podmienok pre smerovanie ľudí k ich sebauskutočneniu.

73 A. Maslow podľa VINCÍKOVÁ, S.: Environmentálna výchova a umenie. Banská Bystrica, UMB 2001, s. 24-25.

74 *„... Extrémní případy násilí ... nelze vysvětlit traumatickými zážitky z dětství a dospívání. Z transpersonální úrovně vyvěrají ... významné příčiny násilí ... Hluboké sebespoznání může mít pozitivní vliv a vést k vědomé existenci a k pozitivní transformaci destruktivních a sebe-destruktivních vlastností lidské psychiky ... Zkušenosti a poznatky tohoto druhu naznačují, že teorie a praxe transpersonální psychologie by mohly výrazně přispět ke zmírnění globální krize. Systematické sebespoznávání a práce na sobě samých by nám měly pomoci ve snaze o zlepšení kritické světové situace. To je aj cesta, ktorou doporučuje C. G. Jung; patrí k ni neustále dynamické vzájomné pôsobení medzi vedomým egom a Vyšším Já. Tento postup se jeví jako optimální cesta k naplněnému individuálnímu životu a je tím nejvhodnějším přispěvkem k naší společné šťastné existenci na této planetě.“* GROF, S.: Teoretické a empirické základy transpersonálnej psychológie. In: Na vlnách zmien. Prednášky z 12. mezinárodnej transpersonálnej konferencie. Radost 1992, s. 24-25.

všetkých oblastí týkajúcich sa jednak prírody a Zeme, jednak ľudskej dôstojnosti (ktorá je hmotársky nezdôvodniteľná) a jednak priestoru na celistvé sebauskutočnenie každého človeka. Tieto by mali byť jednoznačne uprednostnené pred sebeckým, vytrhnutosťou z celku, nadradenosťou človeka nad prírodu a Zem alebo iných ľudí, či pred zjednodušujúcim bezcitným hmotárskym videním. Predpokladom takéhoto premietnutia je však pravdepodobne široká osveta spojená so zásadnou zmenou aj v právnom vzdelávaní.

Základy súčasného právneho poriadku totiž pramenia prevažne v „starom“ obraze človeka a sveta, takže premietnuť do práva ten „nový“ obraz by znamenalo rozšíriť tieto základy o mnoho hodnôt, ako aj zmeniť ich rebríček. To je dlhodobý proces. Nasledujúce príklady sú aj z tohto dôvodu len rámcové. Možno k nim však určite zahrnúť tzv. „tretiu generáciu ľudských práv“ (Africká charta⁷⁵) a v rámci slovenských podmienok *Výzvu na záchranu našej duše* uverejnenú v časopise *Diva*.⁷⁶

Ako príklad možno teda uviesť niekoľko prístupov premietajúcich nové videnie človeka a sveta v práve:

a) zrovnoprávnenie človeka s inými prejavmi života (pozri napríklad S. Grofa a všeprenikajúce vedomie vlastné všetkému prejavnému; vedomie a vzájomné čítanie je vlastné všetkému prejavnému) a z toho vyplývajúce:

- nové určenie pojmu „právny subjekt“ v právnej vede,
- uznanie práva všetkého prejavného na úctu, na život, a na zdravý vývoj,
- uznanie práva Zeme a života na zachovanie ich rôznorodosti a prirodzených podmienok ich bytia,
- obmedzenie ľudských práv právami všetkého živého a vedomého (vrátane prírody a Zeme),
- zavedenie povinností človeka odvodených z práv prírody, Zeme a všetkého živého a vedomého,
- uznanie práva prírody na zodpovedné spravovanie človekom a pod.;

b) uprednostnenie celistvého človeka (ľudská dôstojnosť, cit pre súňaležitosť) a jeho smerovania k vnútornému naplneniu pred spoločenským zriadením vnímaným „strojovo“ (v „mechanistickom“ videní sveta je človek len „ozubeným kolieskom spoločenského stroja – mechanizmu“, či už právneho alebo hospodárskeho); a pred zaužívaným svetoobrazom v spoločnosti, ak svojou inakosťou neohrozuje iných, vrátane zaužívaného správania sa k človeku ako k telu či rozumnému stroju; a to napríklad uznaním nasledovných práv:

- právo na inú (celistvejšiu; alternatívnu) zdravotnú starostlivosť, vrátane práva na výber, a vrátane práva žien rodiť podľa ich predstáv,⁷⁷
- právo na iné (alternatívne) vzdelávanie, vrátane práva na výchovu k vnútornej slobode (na školách), a práva na výchovu k vnímaniu prirodzenej súvislosti človeka a prírody,
- právo na ochranu pred novými technológiami; právo na ochranu pred vplyvom hluku a vlnení a na ochranu pred podvedomými útokmi na pudovosť človeka,
- právo na smerovanie k sebauskutočneniu,
- právo rozvíjať svoje duševné a duchovné schopnosti a nachádzanie ich užitočnosti pre celok,
- právo hľadať zamestnanie precítené ako svoje poslanie a právo na výroby od ľudí precitujúcich svoje zamestnanie ako svoje poslanie (robené s radosťou),
- právo na „svoj kúsok prírody“, ku ktorému možno vyvíjať osobný vzťah,
- podpora zodpovedného spravovania prírody,
- podpora podnikov s účelovo viazaným ziskom v prospech napríklad školstva, kultúry, celistvého prístupu k človeku, atď. (príp. aspoň v prospech riešenia otázky ubytovania, vzdelávania a umeleckého vyžitia pracovníkov podniku),
- podpora výskumu zameraného na trvalo udržateľný rozvoj, prírode neškodiacie získavanie energií,
- právo na sebestačnosť a jej podpora vrátane podpory výskumu a skúmania schopností človeka žiť v súlade s prírodou (a byť vnútorne slobodný),
- právo nebyť podceňovaný mocou – právo rozhodovať o sebe aj o veciach spoločných,
- právo na inakosť, na iný svetonázor a právo žiť na jeho základe a pod.

⁷⁷ Zaujímavý postreh v súvislosti spôsobu privádzania detí na svet a celkového naladenia spoločnosti uvádza Vlastimil Marek vo svojej knihe *Nová doba porodní. Prirozený porod jako cesta ke společnosti bez násilí*. (Eminent 2002). Celá kniha, uvádzajúc mnohé príklady zo života súčasného aj starodávneho, vedecké objavy, prístup „inak zmyslajúcich“ odborníkov, a oslovujúc obyčajnú, jednoduchú logiku poukazuje na to, že ak sa k novorodencovi správame od prvých chvíľ jeho oddelenia sa od matky s násilím a necitlivosťou, znečistíme tohto budúceho človeka na celý život. Donedávna panoval aj v odborných kruhoch názor, že malé dieťa nevníma, je necitlivé – a podľa toho sa k nemu lekári aj správali – hluk, odtrhnutie od toho, čo mu je najbližšie – matkinho tela, veľké svetlá, chladné váhy, necitlivé zaobchádzanie – to všetko je pre jemné, práve narodené, panenské zmysly dieťaťa horšie ako bitka. Ak sa všetci (mnohí) po prvýkrát stretávame so svetom takto, prirodzene v našich podvedomiach zostáva nedôvera voči svetu a bojové naladenie. To sa prejavuje dnes v spoločnosti už tak jasno, že je na čase hľadať príčiny. Autor tejto knihy ich vidí najmä v spôsobe, ktorým sa deti rodia na tento svet.

⁷⁵ 3. generácia ľudských práv a *Africká charta ľudských práv a práv národov*. Pozri bližšie napríklad: PRUSÁK, J.: Teória práva. Bratislava 1997, s. 173; SVÁK, J.: Základy európskeho systému ochrany ľudských práv (Úvod). Banská Bystrica, UMB 2001; ROBERTSON, D.: A Dictionary of Human Rights. Europa Publications Limited 1997, s. 8-10.

⁷⁶ DIVA. Časopis pre pôvodné prírodné duchovno, č. 4/2002, s. 10.

Mnohé z týchto práv sú v určitom zmysle len rozšírením výkladu – či „domyslením do dôsledkov“ – dnes už známych a právom zabezpečovaných ľudských práv.⁷⁸

2.3 Človek obchodný-trhovnícky a človek dôstojný

Súčasná západná spoločnosť vzyva hodnoty úcty, ľudskosti, demokracie, tolerancie, ...a trhového hospodárstva. V rovine svetoobrazov sa však tieto hodnoty navzájom vylučujú (ľudskosť a demokracia vychádzajú z ľudskej dôstojnosti a úcty; trhové hospodárstvo predpokladá sebeckosť, bojovnosť a prirodzenú prevahu „silnejších“)⁷⁹ – takže ich nemožno uplatňovať naraz. To znamená, že v bežnom živote, v bežnom uplatňovaní práva, v bežnom prístupe štátnych aj súkromných ustanovizní k jednotlivcom, k človeku, musí niečo prevážiť. Buď ľudskosť, alebo dravosť. Buď boj, alebo úcta.

Uvediem tu niekoľko príkladov presvedčení vychádzajúcich zo „starého“ obrazu o svete, ktoré tvoria a denne dotvárajú správanie ľudí v bežnom živote, a tým zároveň ovplyvňujú konečný prejav usporiadania západnej spoločnosti aj jej práva.⁸⁰ Doplnia ich vyvažujúce obrazy alebo otázky k týmto presvedčeniam,⁸¹ ktoré

⁷⁸ Napríklad rozšírený výklad a) práva na život (by obsahol aj ostatné prejavy života); b) práva žiť podľa vlastného vnútorného presvedčenia (by obsahol rôzne obmeny práva na inakosť); c) práva na zachovanie telesnej integrity (by do seba pojal aj právo na zdravie a teda aj právo na osobné spojenie sa s prírodou, príp. na uplatnenie „prírodných prirodzených práv“).

⁷⁹ J. Pinz k tomu uvádza: „... směřování klasického právního státu k právnímu státu modernismu je směřování k lidské civilizaci. A civitas humana je vzdálena kapitalismu laissez-faire.“ Odvoláva sa tu aj na medzinárodného peňažníka Georga Sorosa, ktorý uviedol, že „kapitalismus laissez-faire a tržní hodnoty ohrožují otevřené a demokratické společnosti. Je chybou, když se z přetížení nejspolečnejší činí princip civilizovaného společenství“. PINZ, J.: Právní stát v postmoderní situaci. Právní obzor č. 3/1997, ročník 80, s. 271.

⁸⁰ Podrobnejší výklad príkladov spoločenských svetoobrazov, ktoré v mene obchodného prístupu potláčajú ľudskú dôstojnosť – a príslušné protiobrazy a protitvrdenia k nim – je podaný v článku autorky *Udivujúce(?) postrehy úplne prehliadané našou spoločnosťou. Zamyslenia a otázky nad našou súvislosťou so Zemou, novým prirodzeným právom, nad rozporuplnými hodnotami našej spoločnosti a novou paradigmatom vedy* (Ročenka PF MU, Olomouc 2003 – v tlači).

⁸¹ Poznámka k „socializmu“: Vnímam, že v rámci zjednodušeného vnímania si možno každé spochybnenie liberalizmu či poukázanie na súdržnosť a spolupatričnosť vysvetliť ako zastávanie socialistických názorov, ktoré sú dnes považované za prekonané. Socializmus vnímam ako súputníka liberalizmu. Jednak vznikol ako vzbura voči nemu a jednak poukazuje na tú stránku človeka, na ktorú liberalizmus nekladie až taký dôraz alebo ju považuje za druhoradú: napríklad spolupatričnosť, spoločnú zodpovednosť za veci spoločenské, potreba spolupráce a zdieľania v spoločenstve ... Socializmus sa zároveň vysporadúva s otázkami dodnes filozoficky nedoriešenými, ako napríklad otázkou vlastníctva, otázkou rovnosti a ľudskej dôstojnosti v oblasti práce a zamestnania. Pre mňa je doplnkom a „vyvažovateľom“ liberalizmu tak svojimi východiskami, ako aj krajnosťami, ktoré v jeho rámci možno nájsť. Človeka vnímam ako bytosť celistvú, a tak, ako vnímam rovnocennosť jeho tela a duše, tak vnímam aj rovnocennosť jeho jedinečnosti a náležitosti k celku. Preto ak chcem vo svojich obrazoch

sa budú opierať okrem iného aj o to, čo som už uviedla o novej paradigmatom vedy. Do práva možno premietnuť oba prístupy; do jeho uplatňovania tiež. Čo preváži?

2.3.1 Obrazy za hospodárskym zriadením (ekonomikou)

a) Na Zemi majú miesto len tí silnejší a schopnejší – a najsebeckejší

Hospodárske zriadenie jednoznačne vychádza zo zásady „silnejší vyhráva“; na túto zásadu sa ako na základnú odvolávajú mnohé ekonomické teórie.⁸² Táto zásada predpokladá obraz človeka, ktorého základnou hybnou silou je sebeckosť. Keďže na tomto obraze stavia (kto je dravejší, ziskuchtivejší, sebeckejší, ten „vyhráva“), tak k nemu zároveň vychováva. Spoločnosť tak smeruje k zoskupeniu jednotlivcov, ktorí bojujú každý sám za seba a zároveň proti všetkým ostatným – „homo homini lupus“ (človek človeku vlkom).⁸³

Iným obrazom je Matka Zem nesúca a živiaca všetkých, ktorí po nej chodia. Aj Slnko svieti na všetkých. Už spomínané poňatie prirodzeno-prírodných práv všetkého na žitie, bytie a rozvoj v prirodzených podmienkach zahŕňa aj všetkých ľudí. Vo svojich prírodných potrebách sme si rovní. Taktiež obraz človeka s všeobšiahlym vedomím stavia všetkých ľudí na priečku rovnosti; rozdiel je len v miere uvedomenia si toho „všetkého“. Ak precítime v sebe všetko, precítime aj nesúlad nášho konania voči iným ľuďom. V sebeckých „víťazstvách nad inými“ totiž v tomto zmysle porážame zároveň aj seba samých.

V hospodárskom myslení postavil Smithovmu zákonu slepej ruky trhu postavenej na sebecke protiváhu R. Steiner, keď poukázal na to, že v hospodárskej oblasti sa (vlastne už aj dnes) združujeme s inými, aby sme boli činní pre ostatných.

podporiť človeka celistvého, a zároveň vnímam, že dnes prevážuje nahliadanie liberalistické, teda zdôrazňujúce len jedinečnosť (i keď nie celkom do dôsledkov), môže moje vyvažovanie pôsobiť – zjednodušené – ako smerujúce k „socialistickosti“. Ja sama sa necítim v tomto zmysle vyhranene a verím v schopnosť čitateľa vnímať uvádzané náhľady v súvislostiach všetkého, čo uvádzam v celom článku.

⁸² Východiskom týchto teórií je učenie A. Smitha (A. Smith hovorí o neviditeľnej ruke trhu: zjednodušené ide o predpoklad, že ak sa každý bude správať sebecky, podľa osobného záujmu, trh sa prirodzene vyváži a spoločnosť dospeje k blahobytu). Zaujímavé je, avšak je to nad rámec tohto článku, ako vyznieva Smithovo učenie v Anglicku, kde vzniklo v naladení „morálnej filozofie“, ktorej je aj on sám spolutvorcom, a akú pôsobnosť získalo na „pevnine“ presiaknutej osvietenským „náboženstvom rozumu“. (Rozdiel anglického a francúzskeho osvietenstva pozri bližšie HIMMELFARB, G.: Idea soucitu: Osvícenství britské a francouzské. Bulletin OI č. 130, občanský institut, červen 2002.)

⁸³ S. Grof k tomu však uvádza: „Hypotéza o tzv. nahé opici, která vysvětluje lidskou krutost budem sebezáchovny, není příliš přesvědčivá. Ve zvířecí říši neexistuje jediná paralela k bestialitě lidských bytostí (Frommova tzv. zhoubná agrese).“ GROF, S.: Teoretické a empirické základy transpersonální psychologie. In: Na vlnách změn. Přednášky z 12. mezinárodní transpersonální konference. Radost 1992, s. 24.

Ešte jasnejšie sa vyjadruje vo svojom „hlavnom sociálnom zákone“, ⁸⁴ podľa ktorého je šťastie spoločnosti závislé od spolupatričnosti viac ako od sebestvta.

b) Hospodársky rozmach a hmotný blahobyť sú najdôležitejšími hodnotami

Vzhľadom na vieru našej spoločnosti v hmotný základ sveta je len prirodzené, že za najvyššie blaho a šťastie považuje hmotný blahobyť. Spoločnosť, možno v snahe vyjsť v ústrety tejto „prirrodzenej túžbe človeka“, povýšilo hospodárstvo a jeho záujmy nad všetko ostatné – nad štát, právo, kultúru aj ľudí (v mene ich dobra, samozrejme) – a aj nad prírodu a jej zachovanie. Veď z hľadiska hmotárstva niet iného zmyslu života – len hromadiť hmotu.

(*Iný obraz*) Ak však vnímame človeka ako bytosť viacúrovňovú, nie len telesno-pudovú, a ak pripustíme, že v každom z nás prebýva túžba stať sa naplneným, celistvým vo svojom vedomí, a že je zmysluplné ju nasledovať; a ak zároveň nahliadneme spoločnosť takýchto ľudí túžiacich po celosnom naplnení ako celok, hospodárstvo stráca zmysel ako sebestačná a samoúčelná jednotka. Zrazu dostáva vyšší zmysel: zabezpečiť základy, na ktorých možno postaviť stavbu Človeka: Človeka vedomého, Človeka – Tvorcu, človeka, ktorý má čas rozmyšľať a následne tvoriť svet, v ktorom môže byť naozaj šťastný – teda vnútorne naplnený. Ak je človek šťastný, už len tým, že je, pomáha aj ostatným dosiahnuť to isté. A ak niečo takto vyrába pre ostatných, je to naplnené radosťou. Takýto výsledok práce sa od neosobnej, neradostnej práce líši asi tak, ako chuť staršieho, z polotovaru vyrobeného langosa zo stánku na ulici od kuchyne starej mamy. V takom hospodárstve je človek činný tým, čo ho baví, čo vníma ako svoje poslanie, a nestráca sa ako „malá súčiastka v stroji hospodárskeho veľkostroja“.

c) Človek je spoločnosti užitočný len ako pracovná sila

Práca je dnes vnímaná ako jediná možnosť zabezpečenia základných telesných potrieb človeka. Je teda nutnosťou, nevyhnutnosťou. Dôvodom pracovať sú najmä peniaze. Človek sa sklonil pred týmto obrazom životnej nutnosti a predáva časť seba – svoju prácu – na trhu práce. Je to vnímané ako jediné možné uplatnenie sa v spoločnosti; dokonca hodnota jednotlivca pre spoločnosť je závislá od jeho „schopnosti predsať sa“ na trhu práce. Vzťah zamestnanca a zamestnávateľa je vzťahom nadriadenosti a podriadenosti. To všetko je vnímané ako neodporujúce ľudskej dôstojnosti. Javí sa to byť prirodzeným – tak, ako sa kedysi javilo ľuďom prirodzené poddanstvo, nevoľníctvo či otrokárstvo.

⁸⁴ „Společnost určitého součtu spolupracujících lidí je o to zdravější, čím méně si jednotlivci činí nárok na vžitky svých výkonů, t.j. čím více z těchto vžitků odevzdává svým spolupracovníkům a čím více jsou jeho vlastní potřeby uspokojovány náklady z jeho vlastních výkonů, nýbrž z výkonů druhých.“ Preklad podľa MUSIL, R.: Sociální trojčlennost. Leták pre oznam prednášky o sociálnej trojčlennosti v apríli 2001 v Olomouci; pozri aj: STEINER, R.: Idea sociální trojčlennosti. Michael 2000.

(*Iný obraz*) Ľudská dôstojnosť pramení hlboko v našom vnútri. Až tam, kam sa pozeráme, keď chceme uchopiť zmysel bytia. Zmysel (zmysluplnosť) je protiobrazom bohyně Náhody. Pochopenie zmyslu prináša radosť – a prijatie. ⁸⁵ Keď ľudia nahliadnu, že to, čo ich baví, je ich poslaním pre ostatných, budú prichádzať k tým, čo nahliadli podobné poslanie už nie ako podriadení, ale ako tí, ktorí chcú spolupracovať. Hospodárske zriadenie, tvorené takto vedomými ľuďmi, by sa skladalo zo slobodných združení spolupracujúcich ľudí. Nerovnosť by jestvovala len v zmysle rôzneho stupňa odbornosti, a teda aj zodpovednosti za celkový výsledok práce. Takýto vzťah, nepopierajúci rovnosť v ľudskej dôstojnosti, možno nazvať *bratstvom* (doteraz prehliadané a nepochopené tretie heslo francúzskej revolúcie). ⁸⁶ Ak cieľom nie je zarábať, ale byť vnútorne naplnený, súc zmysluplne zaradený do celku – do sveta prírody aj ľudí, tak cieľom hospodárstva prestáva byť blahobyť; a prestáva mať zmysel samo v sebe. Je len časťou pravdy, časťou spoločnosti, časťou celku, ktorému prispieva LEN hmotným zabezpečením. (Kedy zvýhodní právo takýto prístup?)

d) Človek môže VLASTNIŤ Zem, prírodu, vodu, Slnko, vietor?

O viere našej spoločnosti, že všetko okrem ľudí možno vlastniť, som už písala.

(*Iný obraz*) Vlastníctvo, ako je vnímané dnes, vychováva k ľpeniu; k závislosti na vlastnení. Pri vlastnení, uchopení vecí do svojej moci, je pocítované akési čudesné „uspokojenie“, ktoré sa pri strate vlastneného mení na „nešťastie“, pocit „straty“. „Mať“ je dnes – na rozdiel od „stať sa“ (napríklad nezávislým na vlastnení) naozaj cenené spoločnosťou. Kto „má“, je považovaný za šťastnejšieho. Životné príbehy rozpadajúcich sa rodín miliónárov však poukazujú na čosi iné.

Ďalší „háčik“ vlastnenia je v tom, že je platné len voči ľuďom. Nezakážeme mravcom, aby prišli na „náš“ pozemok; neprikážeme rastlinám, aby tam nerástli. Okrem toho všetko – okrem divej prírody, ktorá sa samoobnovuje – postupne „ničí čas“ (opotrebuje sa to); ani času neprikážeme, aby sa zastavil. A ešte je tu Náhoda, bohynja to silná nášho sveta. Prietrž mračien, záplava, zloději, nevypnutá žehlička ... Životu či Náhode nerozkážeme tiež. Kde je teda sila – a skutočná istota – nášho vlastnenia? V skutočnosti sme len dočasnými správcami. A môžeme si vybrať, či budeme spravovať s úctou a pokorou, vedomí si chvílkovosti tohto stavu, alebo závislo či mocichtivo. Ak by sme život začali vnímať ako plynúci, možno by sme pocítili potrebu dať nášmu „vlastneniu“ zmysel, účel (teda okrem

⁸⁵ Niektoré psychologicko-duchovné prístupy poukazujú na to, že zmyslom života – či dokonca našou najdôležitejšou (príp. jedinou) úlohou v živote – je byť šťastný. (Pozri napríklad RUIZ, Don M.: Lásky, vzťahy a priateľstvá. Pragma 2001.) Pociť šťastia je smerovkou k zmysluplnosti. Skutočne šťastný – v zmysle nového obrazu vedy o človeku a svete – však nemožno byť bez dobrých vzťahov, bez zmysluplného zaradenia sa do celku.

⁸⁶ Pozri bližšie napríklad STEINER, R.: Idea sociální trojčlennosti. Michael 2000.

„samoučelu“: mať pre samo „mať“). A ak by sme nahliadli prírodu ako žijúcu, a nie len od nás závislú, možno by sme – najmä voči nej – prijali do svojich srdc a následne aj do právneho jazyka jasnejšie a pokornejšie rozlišovanie pojmov „vlastníctvo“ a (zodpovedné) „spravovanie“ zahŕňajúce aj povinnosti vyplývajúce z jej práv.

e) Peniaze sú hodnotou samy osebe

Dnes je veľmi výhodné byť sprostredkovateľom. Neoplatí sa tvoriť hodnoty, ktoré pretrvávajú – samo zriadenie (systém) od toho odvádza. OBEŽIVO, pôvodne náhrada skutočnej hodnoty, sa oplatí mať ULOŽENÉ, aby tam „pracovalo“. Úrokové hospodárstvo vytvorilo z peňazí hodnotu samu osebe. Dôsledkom je, že peniaze „nie sú“ a zároveň sú kdesi nahromadené; že požičať si možno len za vysoký úrok a zároveň sa všade stavajú miliardové budovy peňažných ústavov ...

(Iný obraz) Vedomie o „zlyhaní peňazí“ ako obeživa či náhrady za hodnotu sa prejavuje v spoločnosti aj v živote rôznym spôsobom, najmä hľadaním nových riešení alebo ich žitím. Napríklad: 1. Viacerí autori opísali prednosti bezúročného hospodárstva⁸⁷ (jeho možnosti však zatiaľ vážne neskúma žiaden vedný odbor). 2. Rôzne spoločenstvá skúšajú žiť svojpomocným spôsobom s čo najužším využitím štátnych peňazí – vytvárajú si svoje vlastné obeživo, ktoré samo osebe hodnotu nemá – len výmennú.⁸⁸ 3. Na našom území je pomerne široko zaužívané „hospodárenie darom“, hoci sa tak bežne nenazýva. Na dedinách sa však mnohé pomocné práce obídu bez peňazí. 4. A napokon – tí, ktorí vnímajú štedrosť života, môžu si dovoliť žiť ako v rozprávke – dať nezištne z posledného, a byť otvorení tomu, „čo život prinesie“. A život vždy prinesie NIEČO.

2.3.2 Obrazy za vecami verejnými (politikou) a právom

a) Nedôvera v človeka (Nutnosť človeka viesť 1)

Obyčajný človek je spoločensky nesvojprávny: nevie totiž, čo je preňho dobré. Bežne má len úzky prehľad o skutočnosti. Ľuďom treba vysvetliť, čo je pre nich najlepšie a niekedy im to treba aj vnútiť, lebo inak by to nepochopili. Okrem toho rozhodovanie v zmysle všeobecného dobra nejestvuje, pretože nejestvuje všeobecné dobro. Základný popud v človeku je vždy sebeckosť a pud sebazáchovy. Aj toto sú dôvody, prečo obyčajný človek potrebuje vedenie „zhora“.

(Iný obraz) Človek je tvor nedokonalý, ale jedinečný. Žije, trápí sa, raduje sa, pomáha aj chýba. A všetky radosti aj strasti mu spievajú o jeho jedinečnosti aj

⁸⁷ R. Steiner a nasledovatelia myšlienky sociálnej trojčlennosti; R. Vaský (pozri bližšie časopis Sophia 8, jar 1995), ale aj nasledovníci systému LETS a i.

⁸⁸ Napríklad Spoločenstvo pre harmonický život v Zaježovej a ich jednotky „ježe“; prípadne rôzne LETS-systémy.

jedinečnosti jeho cesty. Sám sa učí alebo aj neučí zo svojich chýb a len on vie, prečo práve teraz kráča práve tou (svojou) cestou. Nik iný to nevie a preto nik iný za neho nemôže určovať, kadiaľ má ísť. Samozrejme, kráčajúci je zodpovedný za svoje kroky a musí znášať za ne následky. Avšak ak má dospieť k sebauvedomeniu, sebauskutočneniu, sebaspoznaniu, musí o spôsobe svojho života rozhodovať výhradne sám. V tomto zmysle je svojprávny každý. Podobným poukazom na svojprávnosť je jestvovanie ľudskej dôstojnosti (Božská iskra v nás), ktorej súčasťou je tvorivosť a schopnosť jedinečného sebauvedomenia – teda schopnosť ísť svojou vlastnou cestou a spolutvoriť ju.

b) Štát a právo sú nad človekom (Nutnosť človeka viesť 2)

Silnú a rozhodnú ruku nad človekom zabezpečuje štát. Štát aj právo musia teda byť ľuďom nadradené. Právo je zároveň nástrojom ovládania nás. Bez podriadenosti človeka štátu by sa nedal zabezpečiť poriadok. Človek totiž ľahko podlieha nevypočítateľným citovým vzplanutiam. (Kto však tvorí právo? A kto je to „štát“? A pre koho sú?)

(Iný obraz) Štát je zložený z ľudí a je tu pre ľudí. Úradníci sú služobníkmi, poskytujú verejnosti služby, ktoré by si jednotlivci nevedeli navzájom poskytnúť, lebo ich v mnohom presahujú. Avšak sú to opäť ľudia, ktorí sa dohodnú, čo je úlohou štátu a sami sa podieľajú na tom, aby tú úlohu mohol aj plniť ... Právo určuje základný rámec, v ktorom sa uskutočňuje hospodárstvo, kultúra aj spoločenský život. Ľudia majú možnosť podieľať sa na tvorbe práva, ako aj čiastočne sa ním neriadiť – no len v rámci „zákona o práve na nesúhlas“ ...

c) Tvorba práva je „právom vyhradeným“

Ľudia nemajú záujem rozhodovať o veciach verejných, a ak by mali, nemožno im dôverovať, že by rozhodli dobre. Hrozia vášne, viera v klamstvá a neodborný prístup. Ľudia by teda nemali mať prístup k tvorbe práva či jeho zmenám. Demokraciu zabezpečuje už to, že ľudia volia úzku skupinu ľudí, ktorá potom (bez nich) tvorí pravidlá – právo. (A ktorá je zrejme úplne oslobodená od akýchkoľvek vášní, klamstiev či neodborného prístupu.)

(Iný obraz) Demokracia je cestou k naplneniu svojho mena – k ľudovláde. Ľudia majú záujem vyjadriť sa ku každému pravidlu, lebo každé sa ich týka. To im umožňuje aj právo, ktoré dáva občanom možnosť tak zákonodarného podnetu (iniciatívy), ako aj možnosť predložiť návrh – po odmietnutí národnou radou – na všeľudové hlasovanie. Tomuto predchádza dostatočne dlhá všeľudová rozprava, počas ktorej sú hromadné oznamovacie prostriedky viazané právom šíriť správy rovnomerne v prospech aj v neprospech dotknutého návrhu. Rozhodnúť, ktorí budú cítiť, že sa ich to týka – teda tí, ktorí prídu hlasovať. Tým je podne-

covaný každý, kto sa návrhom cíti byť dotknutý, vyjadriť svoj postoj.⁸⁹ Právo je vecou verejnou a týka sa len otázok, ku ktorým sa vie vyjadriť každý. Odborné (technické) otázky riešia odborníci.

d) Hospodárske myslenie je politike a právu prirodzené

Peniaze, hospodárstvo a trh sú v spoločnosti také dôležité, že je v poriadku, ak vo veľkej miere určujú pravidlá hry. Aj hospodárske myslenie postavené na rýchlosti a účinnosti je vo svete práva užitočné. Účinnosť je dnes dôležitejšia ako prihliadanie na hlbšie hodnoty, ktoré sú dnes také nejasné. Keďže v trojdelení moci má účinnosť (zákonov) na starosti vláda, je len prirodzené, že v týchto podmienkach jej právomoci rastú. Myšlienka, že právo má zachovávať (konzervovať) isté hodnoty blízke celospoločenskému cíteniu, a teda má právo na pomalosť (konzervatívnosť), čo sa zmien týka, je dnešným vývojom zrejme prekonaná. (Žeby už nebolo čo zachovávať?)

(Iný obraz) Podľa Ústavy SR môžu štátne orgány konať len to, čo im právne predpisy prikazujú.⁹⁰ Vláda SR je zodpovedná Národnej rade SR a na vykonanie zákonov a v ich medziach môže vydávať nariadenia.⁹¹ Účinná, vykonávací zložka moci, je teda podľa nášho právneho poriadku podriadená moci zákonodarnej. Účinnosť a rýchlosť je teda v oblasti práva podriadená rozvážnosti až pomalosti, spiatocníckosti. Totiž čím je právo stálejšie a čím viac je prijímané ľuďmi, tým je cennejšie, pravejšie – lepšie. Preto v rozhodovaní o práve nejde o rýchlosť. Právo môže byť stále len ak zodpovedá súčasnému uvedomeniu ľudí. Na to, aby si ľudia uvedomili, o čom rozhodujú a ako chcú rozhodnúť, na to treba čas. Teda ak vôbec majú možnosť spolurozhodovať. (Avšak aj poslanci sú „len ľudia“ – či nie?) Potreba priestoru na rozmýšľanie, uvažovanie, sebaspytovanie sa pretvára v právo na pomalosť. Vtedy má právo možnosť obsiahnuť v sebe zmysluplnosť a ďalekozraké uváženie. Účinnosť má svoje miesto v peňažných a trhových

⁸⁹ Tzv. trojstupňový model priamej demokracie predložilo verejnosti hnutie „mehr demokracie“ v SRN (pôvodne bola táto myšlienka vypracovaná nadšencami pre myšlienku tzv. „sociálnej trojčlennosti“ v kultúrnom stredisku v Achbergu). Podľa tohto návrhu občania po zozbieraní určitého nevelkého počtu podpisov majú právo podať zastupiteľskému zboru návrh zákona (ľudový podnet či iniciatíva – 1. krok); ak to zbor neschváli, majú možnosť zbierať podpisy (čo sa počtu týka, je vyšší prah ako ten prvý, avšak nie príliš vysoký) na uskutočnenie referenda o danom návrhu (ľudová vôľa – 2. krok). Ak je požadovaný počet podpisov zozbieraný, začína sa všeľudová rozprava, trvajúca najmenej 3-4 mesiace, počas ktorých sú hromadné oznamovacie prostriedky povinné šíriť rovnomerne správy pre aj proti návrhu predloženému na všeľudové hlasovanie. Nakoniec sa uskutoční samo hlasovanie (referendum), v ktorom rozhodnú tí, ktorí prídu (žiadne kvórum). Švajčiarska demokracia zodpovedá tejto predstave už dnes.

⁹⁰ Čl. 2 ods. 2 Ústavy SR, zák. č. 460/1992 Zb. v platnom znení.

⁹¹ Čl. 120 ods. 1 Ústavy SR, zák. č. 460/1992 Zb. v platnom znení.

rozhodnutiach a úvahách. Tam je dôležitejšia rýchlosť, ktorá by v práve mohla pôsobiť ako krátkozrakosť.⁹²

e) Politika, štát a spoločnosť nie sú ničomu vyššiemu podriadené

Vláda je vrcholný orgán štátu a štát je nezávislý a svojprávny – čo by malo stáť nad ním?

...teda OKREM Zeme a prírody, od ktorých sme závislí; dôstojnosti človeka, kvôli ktorému sú všetky zriadenia ustanovené; Vesmíru, Súhvezdí a striedania ročných období, ...a Toho, ktorý sa spoza toho všetkého usmieva ...?

2.3.3 Svetoobrazy bežného života (kultúra)

(Pozn.: V nasledujúcom sa obmedzím len na stručné uvedenie „obchodných“ obrazov; ich vyváženie obrazom človeka dôstojného nechávam na tvorivosti čitateľa.)

a) Človek je najmä telom; je podriadený svojim pudom.

b) Človeka robí šťastným hmota; duševné a duchovné potreby sú druhoradé.

Človek musí predovšetkým naplniť potreby svojho tela – je od nich závislý a je im podriadený. Duševné a duchovné potreby človeka nie sú jednoznačné ani dokázané, a preto im spoločnosť ako celok nemôže vychádzať v ústrety – na rozdiel od potrieb hmotných a pudov. Takže napríklad pre potrebu vybitia útočnosti poskytuje spoločnosť mnoho rôznych možností – počíta s ňou; zatiaľčo pred požiadavkou čistého vzduchu – a nielen pre seba, či potrebou prostredia bez podvedomých útokov je bezradná – najmä ak ju riešim ešte pred tým, než sa „poriadne hmotne zabezpečím“. Potreby človeka – telesné, duševné aj duchovné, ktoré odporujú obchodu, sa neskúmajú – a teda nie sú dokázané – a teda sú nepotvrdené – a teda sa im nemožno venovať celospoločensky. (Načo mi však budú peniaze, ak nebude čo dýchať alebo čím myslieť? A prečo milionári páchajú samovraždy a Slováci sú podľa výskumu verejnej mienky nešťastnejší než iné, chudobnejšie národy?)

c) Poriadok sveta nejestvuje.

⁹² Širšie súvislosti pozri napríklad: STEINER, R.: Idea sociálnej trojčlennosti. Michael 2000. Tzv. „myšlienka sociálnej trojčlennosti“ spočíva v nahliadnutí spoločnosti ako živého organizmu, ktorý sa skladá z troch navzájom prepojených, podporujúcich sa a predsa oddelených častí spravujúcich sa (najzdravšie by bolo) samosprávne. Ide o oblasť hospodársku, politicko-právnu a kultúrno-duchovnú. Zároveň sa tu odhaľuje význam posolstva Francúzskej revolúcie a jej troch hesiel (sloboda-rovnosť-bratstvo), ktoré – dovedené do krajnosti – môžu spieť až k odstrašujúcim vyjadreniam toho, čo nesú, avšak ak každá z týchto hodnôt bude uplatnená na pravom mieste, môžu až ako prepojený trojcelok vydať svoje pravé uplatnenie. Na mnohých súvislostiach aj príkladoch autor ukazuje, ako je v duchovnej oblasti „doma“ sloboda; v právnej oblasti rovnosť a v oblasti hospodárstva (kde sa vlastne združujeme s inými, aby sme boli činní pre iných) – bratstvo.

Hmotárske vnímanie sveta vníma chod sveta ako postavený na náhode a neistoty. Jediná istota je v hmotnom zabezpečení. To je však nepredvídane vystavené náhodám. (Kde hľadať ozajstnú istotu? A prečo sú zhody náhod častokrát také múdre?)

d) Svet nie je prepojený, nesúvisí.

Na svete je to proste tak, že jedni sú chudobní a iní bohatí; nik za to nemôže – tak, ako nik nemôže za záporné javy v spoločnosti či za zničenú prírodu v celozemskom rozsahu. V zápale súťaže, boja s ostatnými o miesto na svete si vlastne človek ani nestíha uvedomiť, že také čosi vo svete jestvuje, nie to ešte o tom rozmýšľať a hľadať v tom SEBA ... (Nezrkadlí nám svet naše vnútorné prázdno či vzdor? Netvoríme my sami naším vnútorným prázdnom a vzdorom svet zakúšajúci beznádej a boj?)

e) Západná civilizácia je najvyspelejšia.

Nech už ide vývoj kamkoľvek, isté je, že sa vyvíjame. Viera v zmysluplnosť tohoto „kamkoľvek“ je hlboko vstopená západným mysliam. Našu pýchu ani len nenapadne postaviť otázku za slovíčkom „vývoj“ či „pokrok“. Je to také rozšírené, také jednoznačné – až to hraničí so stratou kritického myslenia. Pretože – čo ak ideme opačným smerom?? (Cítite v sebe tú nechutť voči tejto otázke? Alebo až opovrhnutie?)

2.3.4 EÚ a Slovensko – svetoobrazové nahliadnutie⁹³

Európska únia je predovšetkým zoskupením obchodným. Preto je prirodzené, že napriek tomu, že jej predstavitelia hlásajú aj myšlienky všeľudské, v zmluvách aj v konaniach prevažujú spôsoby obchodné. Vzhľadom na to, že EÚ sa medzičasom z obchodného zoskupenia stáva aj zoskupením politickým, jej obchodný prístup je rozporuplný najmä v oblastiach zákonodarstva,⁹⁴ posudzovania a prijímania nových členov a správania sa k ľuďom z nečlenských krajín,⁹⁵ prednosti práva EÚ (vrátane záväzného výkladu európskeho práva Európskym súdnym dvorom!) pred národným právom vrátane ich ústav.⁹⁶

⁹³ Bližšie rozobratie tohto nahliadnutia – pozri už spomínaný článok autorky *Udivujúce? postrehy*

⁹⁴ Najvyšší zákonodarný orgán EÚ – Európsku radu – tvoria predstavitelia národných vlád (vláda je zložka moci zodpovedná za účinné uplatňovanie práva, ktoré vzišlo od ľudí alebo ich zástupcov a zároveň je ním obmedzená); obraz za vydávaním predpisov v EÚ je skôr rýchlosť a účinnosť ako spoločná zhoda ľudí na nejakých hodnotách vyjadrených pravidlom: obchod predčí demokraciu.

⁹⁵ Prístupové rokovania sú skôr kladením si obchodno-mocenských podmienok zo strany EÚ; samotné delenie na členov a nečlenov, pri výrazne znevýhodňujúcom prístupe k „nečlenom“ postavenom zjavne na kapitalistickom „silnejší vyhráva“ protirečí zásadám ľudskosti (pozri aj ďalej).

⁹⁶ Vzhľadom na to, že voči pravidlám EÚ nemajú právo veta ani občania napríklad skrze všeľudové hlasovanie, ide vlastne o prednosť účinnosti práva EÚ pred demokraciou.

Spôsob presadzovania myšlienky EÚ vychádza (ako potvrdila aj kampaň predvstupových referend po celej Európe) z obrazu človeka nesvojprávneho, pudového, hlúpučkého a zameraného výhradne na telesné uspokojenie základných potrieb, ktorému treba vysvetliť, čo je preňho dobré. Spôsob rozhodovania v ustanovizniach tohto zoskupenia štátov (hoci sa dá povedať aj „štátu“, keďže jeho znaky z hľadiska teórie práva vykazuje⁹⁷) je zjavne nedemokratický, čo sa týka možnosti obyčajného človeka zasiahnuť do rozhodovacieho procesu. Vzhľadom na to, že národné práva sú podriadené právu európskemu, dá sa povedať, že demokracia je v Európe podriadená akémusi „aristokratickému“ zriadeniu.

Črty EÚ, na ktoré je dnes verejnosť nie príliš často upozorňovaná, by som zhrnula nasledovne (vyberám z už spomínaného článku autorky *Udivujúce(?) postrehy* ..., ktorý bol písaný v októbri 2003):

a) Vstupom do EÚ stráca Slovenská republika, aj ostatné vstupujúce krajiny, veľkú časť svojej bytnosti (suverenity), t. j. práva rozhodovať o svojich veciach sama, a to bez možnosti návratu. Nezachovaním práva na vystúpenie - či práva na akúkoľvek výnimku - sa podporuje náhľad, že SR či iné štáty sa nevedia samostatne „dobro“ rozhodnúť o svojich veciach. Jasné nepriznanie práva určovať si v konečnom dôsledku samostatne svoju ďalšiu cestu potvrdzujú aj predpisy EÚ, v ktorých nie je ani zmienka o spôsoboch vystúpenia z nej. (Pozn.: v ústave EÚ už má tá zmienka byť.)

b) V EÚ sa zatiaľ rozhoduje na zásadách hospodárskej účinnosti (ekonomickej efektivity): množstvo predčí akosť. Zároveň spolu s globalizáciou hospodárstva preniká do únie prístup zo všeobecňujúci, zjednodušujúci, zjednocujúci (nivelizácia) ... a napriek snahám vznešených európskych myšlienok – prístup jednoducho peňažný.

c) EÚ vydáva predpisy, ktoré sú bez ďalšieho schvaľovania platné v členských štátoch a majú dokonca prednosť pred právom jednotlivých členských krajín vrátane ich ústav. V ústave sú zakotvené základné hodnoty, na ktorých je tá-ktorá spoločnosť postavená. Tu sa zrazu nad ňu vyvýšilo „čosi európske“, čo sa však neskláňa pred inakosťou a rôznorodosťou tejto krajiny, ale sa nadraduje bez toho, aby to „obyčajný človek“ mohol ovplyvniť.

d) O európskom práve rozhoduje úzka skupina ľudí a bežný občan nemá na jeho tvorbu takmer žiadny vplyv. Občan je – podľa prístupu k ľudu pred všeľudovým hlasovaním (referendom) o vstupe do EÚ vo všetkých krajinách terajšej aj budúcej EÚ – niekto, komu treba „vysvetliť, že vstúpiť do EÚ je správne a vhodné“. Myšlienka EÚ bola a je predkladaná a presadzovaná „zhora“, a tak to zostáva aj pri ostatných verejných veciach v EÚ ...

e) Zákonodarcom EÚ je Európska rada – zoskupenie predstaviteľov vlád členských krajín, t. j. výkonných zložiek moci, pre ktoré je v rámci práva určená úloha zabezpečovať účinnosť a uskutočnenie zákonov. Hodnoty rýchlosti a účinnosti sa takto prenášajú na pole tvorby zákonov a pravidiel, kde vnášajú účelovosť a odvodzovanie pravidiel zo „vzletných myšlienok“, ktorým potom treba „prispôbiť ľudí“. Z toho prirodzene vzniká odtrhnutosť myšlienky spojenej Európy od ľudí a ich nezáujem ovplyvňovať veci verejné – európske.

⁹⁷ Pozri bližšie znaky štátu podľa PRUSÁK, J.: Teória práva. Bratislava, Vyd. oddelenie PF UK 1997, s. 58 (pozri aj v ďalšom texte).

f) Európsky súdny dvor má výhradné právo vykladať tzv. „prvotné (primárne) právo EÚ“ (zakladajúce zmluvy), pričom jeho výklad je priamo právne záväzný pre členské krajiny. Rozširujúci výklad niektoré ustanovenia zmlúv doplnil či pozmenil; tento spôsob „úpravy zákonodarstva“ obchádza občana najúčinnejšie.

g) EÚ má už dnes vlastné hranice – teda územie, vlastnú menu, vlastné obyvateľstvo a vlastný právny systém, čo ju núti mať vlastnú zahraničnú, cudzineckú aj vnútornú politiku, vlastné obranné jednotky, colnú politiku, políciu, menovú politiku, finančnú politiku a vlastný zákonodarný, výkonný aj súdny systém, nezávislý od členských štátov; v týchto veciach sa teda musí rozhodovať na európskej úrovni a keďže základnou zásadou je účinnosť, účelnosť a hospodárska výhodnosť, často je to v neprospech menších štátov či jednotlivca. Všetko toto sa popri tom deje bez náležitého upovedomenia občanov o tom, aké následky to bude mať pre ich krajinu. Popri tom sa upravuje a neustále rozširuje na čoraz viac oblastí tzv. „väčšinové hlasovanie“ v európskej Rade, ktoré umožňuje schváliť pravidlo platné v celej EÚ bez súhlasu niektorých štátov – ktorého výsledok však bude platiť aj pre ne.

h) EÚ podporuje myšlienku rozdelenia sveta na „členov a nečlenov“, „našich a cudzích“, pričom akékoľvek výhody či ľudský prístup spája len s jednou skupinou takto rozdelených ľudí. Lacnú pracovnú silu východu či hosťujúcich pracujúcich využíva bezostyšne. Aj pravidlá týkajúce sa ochrany životného prostredia a prírody platia len na území EÚ. Z hľadiska dnešného práva to inak ani nejde; avšak morálne je zamysleniahodné, ak je blahobyť EÚ postavený na tom, čo mimo EÚ neplatí... Myšlienky mieru zatiaľ tiež platia len „pre členov“.

i) Spôsob rokovania s prístupovými krajinami nie je partnerský – ako rovný s rovným: vyjednáva sa často z polohy sily (z hľadiska hospodárskeho možno oprávnené) tak, že EÚ si určuje požiadavky a „prosiaci o vstup“ ich musia plniť, čím je už pri pristupovaní potlačená akákoľvek hrdosť či dôstojnosť pristupujúcich krajín. Východnejšie krajiny si neboli veľmi vedomé cností, ktoré prinášajú do spoločenstva EÚ a samotná EÚ, hoci niektoré z tých cností hlása, sama je zrejme tak hodnotovo vyprázdnená, že ich nedokáže rozoznať, a už vôbec vyzdvihnúť u iných...

j) Čo sa presadzovania myšlienky EÚ týka, nevedomie predčí vedomie: zmluvy o EÚ aj európske právo sú prijímané predstaviteľmi pristupujúcich štátov často bez prečítania (napríklad podľa svedectva predstaviteľky občianskej spoločnosti rokujúcej s vládou vo Fínsku), bezmyšlienkovito... Naše právo má byť zladené (aproximované) s podkladmi v rozsahu asi 80 000 strán; a ďalšie tisíce strán budú na Slovensku platiť priamo ako platné právo EÚ bez akéhokoľvek ďalšieho schválenia... (Kto to bude čítať? A kto si to bude pamätať?) (Pozn.: tie tisíce strán sú už dnes v SR platným právom.)

k) Už Rousseau povedal, že štát, ktorý má viac zákonov, ako si je schopný zapamätať obyčajný človek, je zlý štát. Európsku úniu by mohlo „vyvíniť“, že nie je štátom... Avšak z hľadiska teórie práva EÚ už dávno znaky štátu spája; ako prvotné znaky: vlastné územie – jednotné hranice, vlastné obyvateľstvo – občania EÚ, vlastný právny systém priamo vynútiteľný na jej území, navyše má aj vlastnú menu; tak aj druhotné: dane, rozpočet a štátne symboly – hymna a vlajka EÚ (znaky štátu podľa PRUSÁK, J.: Teória práva. Bratislava, PF UK 1997).

A slovenská krajina poslušne nasleduje svoj západoeurópsky vzor, niekedy ho dokonca „predbiehajúc“ tým, že si naši predstavitelia berú vzor z ešte vzdialenejších Spojených štátov. Byť v područí, v tom máme dejinnú skúsenosť. Avšak v našej národnej duši možno badať aj iné sklony majúce korene v dobách starých Slovanov (Slovonov): cnosti, opisované s obdivom aj vtedajšími nepriateľskými kronikármi. O tých sa však dnes nehovorí – a ak, tak skôr o ich tienistom prejave. Čoraz ich však možno vycítiť v pozadí: za nedôverou v štát a vládnutie – vrozený cit pre samosprávu (samosprávne občiny starých Slovanov pretrvali až do čias Rakúska-Uhorska); za „rodinkárstvom“ – vrozený cit spolupatričnosti a spolutenia rodu; za nechutou starať sa do bojovnej politiky – vrozený cit zmierlivosti; za neschopnosťou obchodovať („nemajú obchodného ducha“, „nevedia sa predať“) – vrozený cit ľudskej dôstojnosti; za ľudovým umením – zručnosť a vrozený cit pre krásu a jemno; za rozprávkami a ľudovou tvorivosťou – hlboké vnútro; za trochu potlačenou schopnosťou zabávať sa a posmutnelosťou – túžba po vrodenej schopnosti radowať sa (na Slovensku si ľudia odjakživa spievali pri robote a vedeli sa sami zabávať); za slovami ľudových piesní, ktoré takmer vždy začínajú prírodnými obrazmi (zvieratá aj rastliny sa v nich oslovujú životným rodom, príp. sa hovorí o vzťahu človeka k nim – napríklad „*dub je mi vlastný brat, hrab je mi kamarát ...*“) – neuveriteľne citové spojenie s prírodou... Všetky tieto vlastnosti akoby „neboli pre tento svet“; a zároveň akoby kdesi hlboko v nás spali. Akoby ešte len hľadali, ako sa prejavíť – no posmech sveta ich odrádza. Pozerajú na svet a nenachádzajú v ňom potrebnú hĺbku, potrebnú jemnosť – nuž odmietajú sa prejavíť. Ale svet čaká. Už prejavil svoju novú tvár cez najnovšie objavy vedcov – a čaká, že sa niekto odváži objaviť ich v sebe.

2.3.5 Slováci a slovenská národná duša

Široké poňatie tohto článku mi nedovolí hlbšie sa dotknúť vzťahu Slovákov k svojej slovenskosti, no načrtnem tu aspoň zopár postrehov. Vychádzam z toho, že každý človek je jedinečný a je takpovediac „samostatným druhom sám v sebe“; zároveň je súčasťou nejakej rodiny a rôznych spoločenstiev, ktorých osud a cestu spoluzdieľa; každý človek je zároveň súčasťou širšieho spoločenstva, ktoré možno nazvať národné (prípadne štátne); a každý človek je súčasťou ľudstva. Takže bližšie určenie človeka vo svete prepojenom a zosieťovanom vedie od jeho uvedomenia osobného, cez rodinné a skupinové, národné až po všeľudské, prípadne až po „vševesmírne“. Národné uvedomenie vnímam ako prirodzenú súčasť ľudského uvedomenia v jeho širšom význame. V tomto zmysle pokladám za samozrejmé, že vlastností príslušníkov jednotlivých národov možno rozlíšiť, dokonca, že sa dá hovoriť o čiastkových úlohách jednotlivých národov (na „Stavbe ľudstva“), pričom človek nemusí byť viazaný svojou národnosťou, ak sa rozhodne žiť v inom kraji či medzi inými ľuďmi. Vždy je však určovaný AJ duchovným prostredím,

o nej, veria, že v ich dedine¹⁰³ bude všetko vyzerať tak ako vždy, a možno ich Boh odmení za túto vieru – tým, že ich bude ochraňovať. Ak sa pozrieme z nadhľadu, ťažko povedať, čo je lepšie: či veľa vedieť o svete a báť sa budúcich katastrof, pripravovať sa na ne a vopred sa kvôli nim trápiť – to je osud veľkých národov. Alebo žiť bez strachu v harmónii s prírodou, Bohom a vlastným osudom. Tak, ako žili a žijú Slováci ...^{104, 105}

2.4 Človek spútaný a človek slobodný

2.4.1 O slobode a spútanosti vonkajšej aj vnútornej

Človek západnej spoločnosti verí, že je slobodný. Podvedome tuší, že byť slobodný znamená zároveň byť šťastný. Nuž sa jeho duša teší, keď sa v spoločnosti toľko hovorí o slobode. Zvlášť je však, až koľko sa musí zdôrazňovať: „Ste slobodní, ľudia, tak buďte šťastní!“ Nie je na tom niečo čudné? Nezníe táto výzva v skutoč-

¹⁰³ S. Chelemendik píše o spôsobe myslenia Slovákov ako o „dedinskom“, pričom jeho opis je obdivný a akoby – úctivý. Ešte pred tým, než som čítala riadky, ktoré o nás napísal, precítila som uchopenie príznačných čŕt Slovákov v spomínanom článku [Udivujúce (?) postrehy ...] tak, že som časť o nich pojednávajúcu nazvala *Obraz našej duše: Čarovná Obyčajnosť*. Akoby sme časť seba chceli predčiť všetky tie veľké národy ovplyvňujúce dejiny, byť „tiež niečím viac“ ... alebo sa im aspoň vyrovnáť. A pritom ich možno predčíme práve tou svojou „obyčajnosťou“, nevyvyšujúcou sa nad prírodu a iných ľudí, „hladiacou si svojho“ - nezasahujúc do životov iných ... Obyčajnosť predčí vyvyšovanie sa, lebo pretrvá, zatiaľ čo moc je vrtkavá. Uvedomenie tohto môže viesť k čaru, k očareniu obyčajnosťou. Obyčajnosť sa skladá z mnohých chvíľ. A kto dokáže žiť čarom (každej) chvíle, žije stále v očarení, v zázraku života. Nuž, možno k tomu nás vyzýva naša spoločná duša slovenská?

¹⁰⁴ CHELEMENDIK, S.: Bože, ochraňuj Slovensko. Bratislava, Slovanský dom 2003, s. 317-318.

¹⁰⁵ (Obraz) „... Netušiac, že hodnotovo vyčerpaný Západ hľadá a tíži po tomto vnútornom pokoji a naplnení, aj po rovnováhe so svetom, ktoré kdesi hlboko v sebe – zatiaľ nevedomky – Slovania-Slováci zažívajú, uverili, že sú voči Západu menejcenní, lebo nevedia, ako si čo najrýchlejšie naplniť vrecká ... a teda nie sú hospodársky a peňažne vyspelí.

A tak s hlavou sklonenou vstupujú do EÚ, pretože aj tak nemajú inú možnosť ... Nevedia, koľko veľa toho majú dať; nevedia, že oni sú tí, ktorí si môžu určovať podmienky, pretože bez cností, ktoré v sebe nosia, zostane Európa chudobnou.

A nevedia to ani predstavitelia Západu, zaslepení svojím poslaním objaviť sily jednotlivca tak, že prestali rozoznávať, kde má toto poslanie hranice - kde sa prelína so spolupatričnosťou, s podriadením sa vyšším hodnotám, s dôležitosťou ctenia Celku a Jednoty. A tak slepo podceňujú, neušmávajú si perly v dušiach svojich východných bratov ...

Z určitého pohľadu a obrazne – ponúka Západ citlivým dušiam Východu akési rozprúšťadlá pre vnútorné použitie, presviedčajú ich, že tam vo vnútri je dôležité mať voľnosť, PRÁZDNO. A oni prikyvujú, lebo cítia, že ich čosi v srdci tlačí, a netušiac, že sú to perly – premenená Bolesť v Múdrosť – niektorí si berú čaše, rozprúšťadlá a pijú zo západných reklám, filmov, obrovských obchodných domov ... hodnoty vnútorného prázdna.“

[Obraz je z už spomínaného článku autorky Udivujúce (?) postrehy ... Ročenka PFMU, Olomouc 2003.]

ností traktu: „(O) vytrnútí, unavení, upracovaní, usťáchnutí, utválení, chovlatí ... (teda sami v sebe neslobodní) ľudia, ste slobodní! Buďte šťastní!“ Ved si to odporuje ...

Sloboda je opak ovládania a spútanosti. A zároveň je schopnosťou vnútorne sa ovládať a schopnosťou spútať v sebe to, čo by nás inak mohlo ovládať.

Spútanosť a nesloboda môže byť teda vonkajšia a vnútorná. A obe môžu byť následkom vonkajších aj vnútorných príčin. Kto je však vo svojom vnútri slobodný, toho je neľahko navonok spútať. A kto je vo vnútri spútaný, tomu žiadna vonkajšia sloboda nepomôže.

Vnútorná spútanosť je spútanosťou myšlienkovou. Myslením a tvorením obrazov o svete si každý z nás vytvára svoj svet. V človeku môže prebývať svetobraz, ktorý ho spúta, „berie mu silu“; alebo taký, ktorý ho posilňuje, „maľuje mu svet peknými farbami“. Ak nám niečo „berie silu“, môže to viesť k napätiu, chorľavosti a pocitu neradosti. Z tohto pohľadu onezdravenie môže byť upozornením na spútavajúce myšlienky či obrazy, ktoré v sebe nosíme.¹⁰⁶

Myšlienky a obrazy „berúce silu“, spútavajúce, možno odvodit' z príkladov protirečení, ktoré som už uvádzala.

a) Myšlienky súvisiace s potrebou hmotného zabezpečenia našich telesných potrieb (práca, bývanie, potreba živlov: vody, vzduchu, tepla – ohňa a zeme – jedla a styku s prírodou) v nás môžu vyvolať obraz závislosti od tých, ktorí nám môžu napomôcť naplnenie tejto potreby. Pociť závislosti od prírody, ktorý je prirodzený a mal by viesť človeka k bližšiemu vzťahu k nej, sa môže premietnuť do pocitu závislosti od ľudí, ktorí rôzne časti prírody spravujú. Kto uverí takémuto obrazu závislosti (t. j. nechá sa vnútorne spútať), bez mihnutia oka sa môže podriadiť ľudským podmienkam zaobchádzania v zamestnaní či vysokým cenám za zdieľanie živlov – uverí v nevyhnutnosť spútanosti vonkajšej.¹⁰⁷ Tá môže následne

¹⁰⁶ Toto pravidlo je známe aj z ľudového liečiteľstva (choroba ako posadnutosť zlým duchom – teda zlou myšlienkou, či „zlým“, teda obmedzujúcim, čiastkovým obrazom o svete), či z novších, celostných liečiteľských prístupov, ktoré vnímajú, že odstránenie telesného príznaku choroby nestačí na vyliečenie skutočnej príčiny (pozri napríklad Hrabica, Dahlke, Hayová).

¹⁰⁷ Iným obrazom je dôvera v život, v jeho chod a vedomie Matky Zeme, ktorá živí všetky svoje deti ... Hovorím tu o obrazoch, na základe ktorých sa následne vytvára právny poriadok spoločnosti. Ak je človek s takýmto obrazom sám, mal by mať možnosť podľa neho žiť (právo, ktorého súčasťou sú ľudské práva, by mu to malo umožňovať). Pre mňa je však dôležité ukázať, čo môže nastať, ak sa týmto spôsobom zmení myslenie väčšej časti spoločnosti, resp. čo sa nestane, ak sa nezmení. Právo založené na (svetobrazovom) nahliadnutí rovnosti ľudí, čo sa týka závislosti od prírody, by neumožnilo vlastníkovi či správcovi časti Zeme takú moc nad inými ľuďmi ako majú dnes, pretože by tu bolo vedomie o tom, že je to neprirodzené až „protiprirodné“. Uvedomenie je ozdravné v tom, že ak napríklad človek nahliadne, že robí niečo proti svojmu telu – keď to pochopí, už nemá dôvod v tom pokračovať. A ak nahliadne spoločnosť (ľudia v nej), že je postavená na základoch, ktoré idú proti nej samej (t. j. ktoré zo svojej podstaty podporujú skôr nesúlad a bojovnosť, a teda nerovnováhu, nezdravý stav), má možnosť postaviť svoje právo na iných základoch. Zatiaľ na túto skutočnosť upozorňujú len jednotlivci, no ako píšem na začiatku – „doba je tehotná prevratom ...“ a „už dnes sa miera pozornosti začína meniť ...“

smerovať až k úplnému prehliadaniu akýchkoľvek iných potrieb ako telesných – teda k viere v prevahu hmoty, k potláčaniu vedomia o súvislosti s prírodou a k viere v bojovný svet (pozri ďalej).

b) Myšlienky – obrazy o hmotnej podstate sveta potláčajú duševno-duchovnú prirodzenosť človeka a tak ako dieťa, ak ho nenecháme rozvinúť sa v oblasti, v ktorej má prirodzené vlohy, tak aj človek „iba hmotný“ je akoby zakríknutý, nevedomý si vlastnej hodnoty, vzácnosti a rovnosti voči ostatným ľuďom. A spútaný pudmi, lebo sa rozhodol neveriť v jestvovanie vyšších cností, ktoré by ich poľahky zahnali za hranice ich zmysluplnej pôsobnosti.

c) Myšlienky – obrazy nenachádzajúce súvis s prírodou a neuvedomujúce si našu závislosť od nej nám zobrali pocit bezpečia, vnútorné ukotvenie (na ročný kolobeh sa možno spoľahnúť), pocit zabezpečenia aj vnútorný súlad s prirodzeným sebaspoznávaním. To má za následok spútanie slobody – až strach z bytia. A zároveň – alebo následne – v nás tieto myšlienky spútal prirodzenosť a živelnosť (spontaneitu): sme spútaní strachom z toho, že nedodržíme spoločenské pravidlá, vytvorené umelým spôsobom; a svojou vierou, že by sme ich ale dodržiavať mali,¹⁰⁸ spútvame v sebe prirodzený sklon byť uvoľnení a prejavovať sa tak, ako naozaj cítíme. To má za následok spútanie, obmedzenie cistenia ako takého. Nuž a bez citu niet láskavosti, pozornosti, vnímavosti, vcítenia sa – a teda ani skutočnej starostlivosti. Spútalí sme v sebe priam až „pud sebazáchovy“ – pud vycítiť a ochraňovať to, z čoho sme vzišli a čoho sme stále súčasťou.

d) Myšlienky a obrazy o bojovnom svete, v ktorom silnejší vyhráva, spútalí v nás cit spolupatričnosti a vzájomnosti. Spolupatričnosť, mierumilovnosť, vzájomnosť – to sú dejinne doložené vlastnosti slovanských národov. Ich popretím sme v sebe spútalí zároveň radosť z toho, že sme Slovania a Slováci – národnú hrdosť. Tým sme priškrtili (spútalí) možnosť svojho sebaspoznania na ceste k všeľudskosti, ktorá vedie od precítenia svojho osobného naplnenia (zaradenia sa do celku plnením svojho poslania), cez precítenie úlohy, ktorú nesie pre celok náš národ, až k precíteniu úlohy Ľudstva vo Vesmíre ...

Spomenula som len príklady súvisiace s oblasťami života, ktoré som už opísala. Daľo by sa samozrejme vymenovať mnoho ďalších spútaní. Opisujem to opäť

¹⁰⁸ Vysvetlivka: Nehovorím tu o pravidlách upravených trestným právom, ani o navonok ustanovených pravidlách nevyhnutných na zabezpečenie pokojného spoluzitia; skôr o skostnatených spoločenských pravidlách, kedysi ustanovených s vedomím širších súvislostí (azda), no dnes pôsobiacich brzdiaco – napríklad odvodzovanie ľudskej hodnoty zo spôsobu obliekania, účesu či prejavu. V dnešnej dobe sa so zvyšovaním schopnosti vnútorne vycitovať zvyšuje aj vedomie o neprírodzenosti rozporu myslenia (cistenia) a konania. Ak konáme podľa „formy“, no myslíme inak, ľudia to čoraz viac vnímajú, „CÍTIŤ to z nás“ ... A to znamená, že nám doba prináša výzvu prekonať tento rozpor – zladit' myslenie, cistenie a čin. (Niet však vyhnutie – prvým krokom k súladu je vždy uvedomenie a priznanie si nezladenosti a nesúladu ...)

preto, aby som napomohla uvedomeniu. Uvedomeniu toho, že štát nám nemôže „dať slobodu“. Môže ju len umožniť, vytvárať jej podmienky – prípadne by mohol k nej aj vychovávať skrze svoje ustanovizne či právo. Avšak nemôže zvonka oslobodiť vnútorne spútanú dušu. Nemôže vyliečiť napätie a strach a vieru v „zlý svet“, ak mu nepomôžeme – v prvom rade každý sám za seba.

A v „druhom rade“ tu opäť vidím výzvu pre právne vzdelávanie napomáhajúce vychovávať slobodných ľudí; pre právnu vedu bdejúcu nad uchránením (právneho) priestoru pre človeka vyvíjajúceho sa k slobode a upozorňujúcu na prípadné zužovanie tohto priestoru.

2.4.2 Spútaní či slobodní?

Ak by sme nechceli byť spútaní žiadnymi vnútornými putami – žiadnou myšlienkou, žiadnym obrazom, žiadnou túžbou, museli by sme tieto putá spútať my sami: najprv ich spoznať, pochopiť ich, a potom ich prekonať, ovládnuť a nahradiť obrazmi slobody. To však vôbec nie je jednoduché. Treba to cvičiť. Treba sám seba k tomu vychovávať. Treba byť bdely. Alebo netreba, ak sa nám nechce. Avšak odmenou za snaženie je čoraz väčšia sloboda.

Spoločnosť, tak ako je dnes usporiadaná, nám dáva k takémuto zocel'ovaniu mnoho príležitostí. A veľmi málo právnych prostriedkov na sebaobranu.¹⁰⁹

2.4.2.1 Podvedomé útoky a vedomá obrana

Niektoré myšlienky sú návykové. Iné sú nákazlivé. Obchod, aby mohol bežať dnešným spôsobom, potrebuje tento druh myšlienok šíriť, a tak si ich „najíma do služby“, najčastejšie skrze reklamu: „Toto potrebujete“, „toto vám urobí dobre“, „s týmto získate čosi navyše“, „takto vyzerá zdravý a šťastný človek (v pozadí značka výrobku)“, „užívajte si, takto sa to robí“ ... To je len pár príkladov vnucovania nejakého obrazu. Keď je obraz už raz v podvedomí, tak človek ani nevie presne prečo, no v obchode siahne po čomsi, čo pôvodne kúpiť nešiel. Výrobcovia rek-

¹⁰⁹ Napomáhať cvičeniu a výchove seba samého, nachádzanie ciest k vnútornej aj vonkajšej slobode aj vytváraniu nových právnych prostriedkov sebaobrany by (v súčasných podmienkach všeobecného vzdelávania, ktoré zatiaľ takémuto cvičeniu a výchove nenapomáha) mohli taktiež byť čestnou (a priekopníckou) úlohou právneho vzdelávania a právnej vedy.

lám toto pravidlo poznajú.¹¹⁰ A veru, asi ho neužívajú s úmyslom urobiť ľudí slobodnými. Najcitlivejšie na tieto myšlienkové útoky sú deti. A takmer na ich úrovni sú aj dospelí, ktorí „nad tým nerozmýšľajú“.

Myšlienkové útoky však nie sú výhradným územím iba reklám: Spôsob, akým novinári píšu o udalostiach dňa; správy, ktoré zdôrazňujú ako čosi dôležité s príslušným citovým zvýraznením; hudba, ktorú možno v rozhlase počuť najčastejšie; učebnice zdôrazňujúce len niektoré časti skutočnosti, len niektoré udalosti; obraz toho, „čo je bežné“ a čo šírimo všetci podľa toho, čo za bežné považujeme – to všetko môže byť (podvedomým aj vedomým) myšlienkovým útokom, vnucujúcim iným, že „takto to je“.

Obranou proti takýmto útokom je uvedomenie si toho, že myšlienky pôsobia, a následné „zosilnenie vnímania svojich hraníc“, t.j. zameranie pozornosti na to, ktoré myšlienky chceme prijímať a ktoré nie; ktorými myšlienkami prekračujeme hranice iných, a tým (podľa zákonitosti zrkadlenia¹¹¹) umožňujeme iným prekročiť tie naše; a kam nás jednotlivé myšlienky „vedú“. Môže to byť len občasné sebaspytovanie či snaha o bdelosť – aj to už je väčšou obranou, ako samovoľné (bezbranné) „plynutie s prúdom nanútených myšlienkových obrazov“ ...

Zo spoločenského hľadiska je dôležité uznať nebezpečenstvo šírenia takýchto myšlienok pre vnútornú slobodu človeka. Nebezpečenstvo narastania „myšlienkového smogu“ pre duševné zdravie človeka by malo byť zohľadnené aj právom.

¹¹⁰ Hans-Ulrich Grimm uvádza vo svojej knihe zaoberajúcej sa prídavnými látkami dávanými do potravín okrem iného prístup výrobcov potravín aj výrobcov prídavných látok k reklame. Odvoláva sa na odborné časopisy a články, napríklad cituje odborníčku na reklamu J. Mathewsovú (*Jak se pomocí efektivní reklamy zameřujeme na děti*), ktorá uvádza, že malí chlapi majú radi násilie a akčných hrdinov, „sú fascinovaní ničením ...“, a následne radí: „Nezdráhejte se použití produktů, které toho využijí – děti si líbnou v napětí.“ Autor dodáva, že reklama zjavne nemá žiadne morálne zábrany (s. 56-57) a uvádza aj príklady toho, kedy výrobu nezastavilo ani zdravie detí (dávali do detskej výživy umelé príchuť a nahrádzky potravín, ktoré neboli ani uvedené v zložení výrobku a pod.). Podobne sú cielene využívané obrazy prírody, hoci napríklad v jogurte s jahodovou príchuťou jahody takmer ani nie sú; nápisy ako „natural“ vychádzajúce zo zistenia, že ľudia prírodné veci žiadajú (opakujem, ide len o nápis); citovo podfarbené príbehy o polievke „ako z domácej kuchyne“, hoci slepačí vývar v prášku obsahuje asi 0,03% slepačieho mäsa; alebo obrazy priamo adresované deťom s vedomím, že rodičia skôr počúvnu dieťa ako reklamu ... Podľa: GRIMM, H. U.: Sojovka vám lže aneb Víte co jíte? Praha, Ivo Železný 2001.

¹¹¹ Túto zákonitosť ponúkam na „overenie životnou skúsenosťou“: Ja osobne som si overila, že to, čo si všimám na ľuďoch alebo (najmä?) to, čo mi na nich vadí, mi vždy len zrkadlí čosi v mojom vnútri, čo som dovtedy prehliadala alebo nedokázala na sebe uvídiť. Je pre mňa veľkou školou života takto sa cez okolnosti, príbehy a stretnutia s ľuďmi čoraz hlbšie spoznávať. Náročné je to najmä vtedy, ak som nútená pripustiť, že vo mne drieme niečo, čo „sa mi vôbec nepáči“. Inak možno túto zákonitosť vyjadriť vetou: „Aký chodníček si k iným vychodíme, takým môžu ísť aj oni k nám.“ (Peter Čaroslav Šiviček)

Právo na čisté „myšlienkové prostredie“ by si malo nájsť svoje dôstojné miesto v právnom poriadku uznávajúcom slobodu a dôstojnosť každého človeka.¹¹²

2.4.2.2 Mikročipy, mikrovlny, nevedomie a pozor na totalitu

Vývoj techniky predbehol duchovný vývoj človeka. Znamená to, že dnes už človek „nesúha“ byť vnútorne spojený s tým, čo robí¹¹³ – nesúha to sledovať svojím myslením a cítením. A teda sa do toho nemôže „vložiť“ celý. Práca robená nevedome, bez vnútorného spojenia s ňou, bez uvedomenia – je samočinná (automatická). Samočinnosť prináša lenivosť ducha: otupenie vynaliezavosti, tvorivosti – aj radosti. Svet samočinný je svetom šedým, svetom bez činnej účasti nášho tvorivého ducha. A technika akoby čoraz viac vychádzala v ústrety takému otupeniu.¹¹⁴ Vyrába čoraz zložitejšie veci, ktoré sú dôležité pre čoraz väčšie telesné pohodlie človeka. A pre čoraz väčšiu „duševnú pohodlnosť“, ktorá sa prejavuje v „dobrom pociť“ uprostred nevedomosti. Nevedomie však umožňuje zneužitie.

Dnes sa napríklad stávajú „módou“ mikročipy. Zatiaľ sú rozšírené najmä prostredníctvom prenosných telefónov,¹¹⁵ avšak ich budúcnosť je veľká: majú byť nimi označované tovary ... aj ľudia. Čipové karty sú už dnes zavádzané na vysokých školách ako „študentské“ či „zamestnanecké“ preukazy. Ako pri mno-

¹¹² Prvé náznaky takéhoto práva sa zrkadlia napríklad v presadení myšlienky označovať v televízii vhodnosť práve vysielaného programu pre deti či mládež do 12 rokov a nevysielat reklamy a filmy s erotickým obsahom pred 22. hodinou.

¹¹³ Najjednoduchším príkladom môže byť mletie ručným mlynčekom (klúkou) a mletie na viacprogramovom mixéri. Alebo jazda na živom koni, prípadne jednoduchom bicykli a na aute riadenom palubným počítačom. Veci, ktoré nás obklopujú, akoby sa nám „vnútorne vzdávali“. Už nie je potrebné mať ich rád – ako toho koňa, či rozumieť zákonitostiam, na ktorých sú založené – ako pri tom mlynčeku na mak.

¹¹⁴ Pozn.: Skúste pozorovať schopnosť vcítenia sa do druhých u ľudí, ktorí žijú medzi (svojimi) živými zvieratami a medzi (svojimi) počítačmi. Skúste pozorovať sebavedomie a „schopnosť poradiť si“ u ľudí, ktorí pracujú s jednoduchými nástrojmi a tými, ktorí chodia so svojimi nástrojmi do opravy, keď sa pokazia. Pretože ak pokladáme za prirodzené nosiť do opravy pokazené veci, čo urobíme, ak sa nám „pokazí“ telo? Alebo „duša“? Pravdepodobne nás ani nenapadne „opraviť si ich“ sami ... To isté platí následne s právom v spoločnosti. Ak je „choré či pokazené“ právo, hľadá sa vinník alebo opravár – alebo niekto, „kto tomu rozumie“. Právo však svojím obsahom nemôže prekročiť medze priemerného vedomia ľudí v spoločnosti, inak by bolo ľudmi neprijímané, a teda neúčinné (pozri napríklad PRUSÁK, J.: Teória práva. Bratislava, PF UK 1997, s. 213: „Vonkajšia nerozpoznosť právneho systému“ ako jedna z materiálnych podmienok platnosti práva).

¹¹⁵ Prenosné telefóny nosia mnohí so sebou takmer stále už dnes. A už dnes ponúkajú prevádzkovatelia telefónnych sietí službu „lokalizácie“ – nájdenia miesta, kde je nositeľ telefónu. A už dnes je v ponuke možnosť odkazovačov služba, ktorá umožňuje – napriek zloženému telefónu „počuť“, čo sa deje vo vlastnom byte“. Možnosť odpočúvania či sledovania, t.j. srať súkromia, sa teda javí byť veľmi jednoduchou.

hých nových objavoch doby,¹¹⁶ aj tu sa akoby iba ospevuje – a zároveň sa mlčí o tienistých stránkach tohto vynálezu. Hovorí sa o pohodlnosti pre ľudí, o prednostiach pre obchodníkov, o nezameniteľnosti (nefalošovitosti) ... Avšak kde sa dozvieme, že u prenosných telefónov výskumy preukázali chorobný vplyv pôsobenia tohto „žiarica“ na mozog? A že najnebezpečnejšie je to v čase prebiehajúceho vývoja mozgu, čiže pre deti a mládež?¹¹⁷

Mikročipy (RFID)¹¹⁸ sú vysielacími aj prijímačmi. Každý, kto má „čítačku“, môže z nich vyčítať údaje, ktoré obsahujú. Väčšinou sa na ne tých údajov zmestí veľa. Kým sú to údaje o tovare, ktorý kúpime, môže to „čitateľovi čipu“ napovedať čosi o spôsobe nášho stravovania, našich návykoch či o tom, čo uprednostňujeme. Ak by mali byť na čipe naše osobné údaje, je to závažnejšie. A to hneď z dvoch stránok – jednak zo strany neoprávneného čitateľa (ktorých v dnešnom pretechnizovanom svete môže byť neúrekom, napríklad „hackeri“, ktorých koničkom je prelamovať bezpečnostné bariéry počítačových sietí); a jednak zo strany zadávateľa. Ak hoci zlyhaním človeka bude v počítači o nás zapísané niečo nepravdivé (pred mesiacom mi prišiel list zo zdravotnej poisťovne, že im nič neplatím, pričom som stále zamestnankyňou tej istej vysokej školy), nemá si to „človek s čipom“ ani ako overiť.¹¹⁹ Čipovými kartami sa vzdávame prehľadu a kontroly nad tým, kto má prístup k našim údajom a čo vlastne je s „našimi údajmi“. Môžeme sa spoliehať na štát, že nám zabezpečí dostatočnú ochranu, no odborníci na počítače sa nad tým môžu len usmiať ...

Nevedomie zakliate do kartičky už dnes využívajú obchodníci tým, že čoraz viac uprednostňujú bezhotovostný platobný styk, pri ktorom stačí človeku kartička, pričom je overené, že ak človek nedrží v ruke peniaze, ale kartu, minie viac.

116 Podobný osud mal röntgen, antibiotiká (nebezpečenstvo oboch pre tehotné ženy a ich dieťaťo sa preukázali buď až pri pôrode, alebo počas nasledujúcich 10-15 rokov rastu dieťaťa); pred pravidelným vyšetrovaním tehotných žien ultrazvukom už odborné články vystríhajú (podľa: MAREK, V.: Nová doba porodní. Eminent 2002). Mikrovlnné rúry, prenosné telefóny – to, že škodia už zdôvodnilo viacero odborníkov, no nie ešte „hraničné množstvo“ – nie toľkí, aby to ľudia zachytili a výrobcovia boli nútení zaviesť bezpečnostné opatrenia alebo odporučiť obmedzenú spotrebu. Obchodné meradlá stále prevážujú ...

117 Pozri napríklad www.buergerwelle.com – webovú stránku združenia zastrešujúceho občanov a iniciatívy pre ochranu pred elektrosmogom.

118 „RFID (Radio Frequency Identification, identifikácia na rádiové frekvencii) je vlastne rádiová náhrada čiarových kódů ...“ Využívanie čipov RFID je lákavé najmä pre obchodníkov, a to z viacerých hľadísk; zároveň však, keďže čipy plánujú napevno spojiť s výrobkami, sa zväčšuje pravdepodobnosť jeho obchodného využitia pre sledovanie pohybu tovarov (i peňazí – v USA už dali čipy aj do bankoviek) a sledovanie záujmu presne určitého zákazníka napríklad o určité služby – a to bez toho, aby o tom sám vedel ...

119 Americký film *Siel* poukázal dost jasne na nebezpečenstvo zneužitia čipových kariet – hlavná predstaviteľka prestala byť „pohodlná pre štát“, nuž jej v počítači zmenili identitu – meno, trestný register, zablokovali účty ... A nikoho nezaujímala ona – teda ČLOVEK.

V prípade prevedenia osobných údajov z rôznych zdrojov (napríklad zdravotné poistenie, zamestnanie, všeobecná evidencia obyvateľstva, zdravotná karta, „biometrické“ údaje a dokonca DNA, z ktorej sa dá vyčítať všetko vrátane našich nevedomých sklonov) všetkých občanov do jedného ústredného počítača narastá geometricky s každým ďalším údajom pravdepodobnosť (i výhodnosť) „nepredvídaného prieniku“ a následného zneužitia týchto údajov tak obchodne, ako aj mocensky. Čím viac osobných údajov o niekom je totiž nazhromaždených, tým viac moci nad ním možno vykonávať. Vzhľadom na to, že moc má vždy sklon byť zneužitá, nabádam v tomto smere k ostražitosťi.

Vzhľadom na dôstojnosť každého človeka a úctu k jeho voľbe, treba každému umožniť, aby sa rozhodol sám. Avšak zachovanie práva rozhodnúť sa pre inú než čipovú kartu (a pre inú než bezhotovostný platobný styk¹²⁰) by mala byť zabezpečená zákonom.

Ďalším výsledkom pôsobenia techniky na človeka aj prírodu je tzv. elektrosmog¹²¹ – pôsobenie vln, mikrovln a žiarenia rôzneho druhu. Ide najmä o žiarenie prenosných telefónov a ich vykrývačov, mikrovlnných rúr, ale aj o žiarenie vln, ktorými sa prenáša televízne a rozhlasové vysielanie. Spornosť je najmä v určení hraničných hodnôt tohto žiarenia, ktoré sú dnes veľmi vysoké (v sile pôsobenia), prípadne žiadne. Podľa súčasných výskumov potvrdených viacerými odborníkmi môže mať toto vlnové pôsobenie výrazne nedobry vplyv na ľudské zdravie. U. Warnke z Fakulty Saarlandskej univerzity uvádza génoovo toxické účinky, zhubné bujnenia, poškodenie bunkových procesov, poškodenie imunitného systému, poškodenie centrálnej nervovej aj hormonálnej sústavy, a plodnosti;¹²² píše sa aj o netepelnom šoku z horúčavy následkom pôsobenia mikrovlnného žiarenia,¹²³ aj o ovládaní vedomia vlnovým žiarením.¹²⁴ Najcitlivejšie na tieto vplyvy sú, samozrejme, deti.

120 Vzhľadom na prvé pokusy vkladania čipov do bankoviek, a teda možnosti čoraz väčšej kontroly toku súkromných peňazí a zároveň možnosť zrušiť platnosť bankoviek z počítačového ústredia, by mala táto možnosť (právo na hotovostný, vedomý peňažný styk) zahŕňať aj právo na inakosť aj čo sa hospodárskeho či peňažného systému týka – právo vytvoriť alternatívny systém; právo na výnimky; právo na výber ...

121 Pozri www.buergerwell.com.

122 http://vorort.bund.net/rheinlandpfalz/publikationen/publikationen_31/files/1412_warnke_reizthema..._230kb.pdf. Pozri tiež (Ulrich Warnke: Reizthema Mobil- und Kommunikationsfunk aus gesundheitlicher Sicht).

123 Pozri bližšie www.buergerwelle.de/body_wissenschaft.html. (prof. Guido Zimmer: Nicht-thermaler Hitzeschock, Auswirkung von Mikrowellen).

124 Napríklad www.buergerwelle.de/body_bw_klagt_an.html. (Tim Rifat: Mikrowellen- Bewusstseinskontrolle); ale aj HERZÁN, M.: Totalitní světoviáda. Eko-konzult 2000.

Škodlivý vplyv mikrovln je aj jemnohmotnej podstaty,¹²⁵ nesúrodé a narušené magnetické pole či žiarenie elektrického poľa je dokázateľne škodlivé nášmu „jemnohmotnému telu“, ktoré možno (trochu zjednodušenie) nazvať „ľudským magnetizmom“.¹²⁶

Právny poriadok výrazne zaostáva v ochrane pred takýmito nebezpečenstvami – či už čo sa týka zavedenia povinného nezávislého výskumu nepriaznivých vplyvov techniky na človeka a jeho zverejňovania, ochrany detí a mládeže aj pred „pravdepodobne zdraviu škodlivými“ vplyvmi techniky, alebo aspoň čo sa týka zaručenia práva na výber. V zmysle posledne uvedeného by štát mohol byť napríklad povinný zaručiť (alebo aspoň zvýhodniť) vytvorenie „ostrovov“ – častí územia bez „vlnožiarenia“, či bez „hluku a vln“ (od vykrývačov na telefóny až po prelet lietadiel), a to aspoň na liečebné účely.

2.4.2.3 Svetoobraz podriaďujúci a svetoobraz posilňujúci človeka a úloha právnej vedy

Z dejín možno vyčítať, že vždy pred tým, než prišlo mocenské ovládnutie a popretie ľudskosti v spoločenskom zriadení, prichádzali „upozornenia“, náznaky toho, že moc sa chce rozšíriť, alebo že je tu sklon obmedziť slobodu ľudí. Voči tým náznakom však ľudia boli často slepí. Akoby si obmedzenia uvedomovali až vtedy, keď sa ich dotkli. Je však aj iný spôsob: pokúsiť sa byť bdely.

Dnes je v spoločnosti veľa náznakov poukazujúcich na sklon moci rozšíriť sa až na úkor zachovania súkromia ľudí.¹²⁷ Popri „boji s terorizmom“ sa začal šíriť obraz sveta, v ktorom ľudské práva nehrajú dôležitú úlohu. Zvýrazňuje sa „bezpečnosť“ a „nebezpečenstvo“. Šíri sa strach. Strach vytvára potrebu upriamiť pozornosť na „sebazachovanie“, na „prežitie“ – a teda zahmlieva dôležitosť toho, čo „robí človeka človekom“ – vyššie hodnoty, vlastná dôstojnosť. Inokedy takéto obmedzenia a popretia dôstojnosti človeka môžu vzniknúť proste súhrnným pôsobením zdanlivo neškodných (či zdanlivo výhodných), čiastkových usmernení a pravidiel.

¹²⁵ Pozri napríklad HUSÁREK, E.: Proč škodí mikrovlnky? Eko-konzult 2002; pôsobenie mikrovln má, ako som už uviedla, aj závažné fyzické účinky.

¹²⁶ Porovnaj: už dokázaná škodlivosť tzv. geopatogénnych zón; vplyv slnečných škŕm okrem iného aj na psychickú záťaž.

¹²⁷ Okrem už uvedeného možno odkázať aj na knihu českého teológa a komisára pre ľudské práva Martina Herzána Totalitní světovláda (Eko-konzult 2000). Opisuje tu – a odkazuje na početné pramene – to, k čomu dospel počas svojej činnosti a zasadzovania sa v prospech ľudských práv. Podľa tejto knihy sa veru „už zmráka“, čo sa týka smerovania k totalite. Väčšina údajov, ktoré tu uvádza, sú overiteľné či už na internete, alebo v uvádzaných písomnostiach. Napriek tomu je to ako s „novou paradigmou vedy“ – „starý“ obraz (veriaci v demokraciu bez vlastného pričinenia a v nadšenost vládnucich vrstiev pre ňu) sa zaoberá inými úrovňami spoločenského diania a „neverí“ obrazu „novému“ (poukazujúcemu na to, že bez činného a jasného postoja každého človeka môže smerovať sloboda všetkých do veľmi ťaživého stavu) ...

Čím vyspelejšia technika, čím vyspelejšie uvedomenie, čím väčšie možnosti ovládania ľudí, či ich vedomia, tým väčšia možnosť zneužitia techniky aj moci – a tým väčšia nutnosť čoraz vedomejšej obrany. Vedomie je poznaním – a poznanie, to je oblasť vedy.

Právna veda by tu mohla pomôcť. Môže skúmať, aké obrazy sú za zákonmi a za bežnými postupmi v živote, ktoré ich dotvárajú. Môže napomôcť celistvejšiemu vnímaniu a uplatňovaniu práva. Z účelu zákona, t.j. z myšlienok (obrazov) „za“ zákonom sa dá predpovedať jeho účinok na vedomie ľudí – a teda účinok na ďalší vývoj spoločnosti. Právna veda slúžiaca ľuďom by mohla robiť osvetu, osvietiť aj pre iných, aké dôsledky – priaznivé aj nepriaznivé – môžu mať novinky v spoločenskom aj právnom živote, na základe výskumov, ktoré učinila aj v spolupráci s inými vednými odborníkmi.

Právna veda sa môže stať strážkyňou slobody človeka – strážkyňou MOŽNOSTI byť slobodný. Strážkyňou zachovania možnosti výberu. Strážkyňou ustavičného kriesenia obrazu celistvého človeka, ktorý „sa stáva“ a ktorý je cieľom všetkých ľudských snažení aj ustanovizní – a aj ľudských dejín. Človeka súladného s prírodou a inými ľuďmi aj so sebou samým: Človeka súladne tvoriaceho, vedomého, šťastného.¹²⁸

2.4.2.4 Výchova pre štát a výchova k slobode

Každé zriadenie má sklon vychovávať si ľudí „pre seba“, t.j. tak, aby doň zapadali; vychovávať ich k svetoobrazom, na ktorých je založené. Opakom by bolo vzdelávanie presahujúce rámec zriadenia, v ktorom pôsobí: otvorené inakosti, novým možnostiam (alternatívam), vedúce k slobodnému uvažovaniu, a poskytujúce naň dosť času aj priestoru ...

Väčšinou nie je v záujme akéhokoľvek nie-celkom-slobodného zriadenia umožniť slobodu vo vzdelávaní, pretože to znamená umožniť vzdelávanie k slobode. A vnútorne slobodný, slobodne uvažujúci človek je „nebezpečný“ pre každé zriadenie, v ktorého základoch je čo len zvyšok túžby po moci, pretože „by mohol“ prehliadnuť pozlätko sľubov o šťastí.

K čomu vychovávame deti a mládež dnes?

3. „ZRODÍ SA NOVÝ ČLOVEK?“ – PODNETY PRE NOVÉ PRÁVNE VZDELÁVANIE AJ PRÁVNÚ VEDU

Súpútnikom – učiteľom práva

Uvedených vyše tridsať strán by mohlo byť zároveň akýmsi „úvodom“ k poslednej časti tohto článku. Totiž na to, aby bol človek ochotný dotknúť sa dotykom zmeny seba samého a svojej práce, s odvahou a ochotou zmeniť všetko od zákla-

¹²⁸ Pozri aj ďalej o úlohe vedy.

dov, musel by najprv pochopiť, prečo je to dôležité, aký to má zmysel, a ako to súvisí práve s týmto časom a priestorom. Nenašla som podobné zdôvodnenia zatiaľ v žiadnej inej odbornej právnej spisbe, a kratšie sa mi to napísať nepodarilo.

Neviem, či vyššie uvedené vzbudilo vo vás dostatočný počet dostatočne závažných otázok pre uvedenie si vážnosti stavu našej spoločnosti. Neviem, nakoľko ste precítili, že žijeme v jedinečnej dobe, v ktorej sa mení svet a my môžeme byť toho účastní. Neviem, koľkí z nás budú mať dosť odvahy a dosť sily vojsť do uvedenia, v ktorom môže „ísť o život“. Tu nemožno rozhodovať za iných: Keď sa prevracia svet naruby, každý je len sám za seba. Dúfam však, že vás týmto aspoň podnietim držať palce tým, ktorí to skúsia a jasne sa postaví za ten celistvjší „nový svet“ – a nepríťažovať im myšlienkami nedôvery v ich silu. Lebo myšlienkami tvoríme svety – a ovplyvňujeme svety ostatných. A každá dobrá myšlienka môže pomôcť. Predpokladám, že moje nasledujúce úvahy o budúcnosti práveho vzdelávania môžu vyznievať pre mnohých z vás ešte zvláštnjšie, ako to, čo som už uviedla. Napriek tomu by som vás rada poprosila o nezaujatosť – aspoň počas čítania a ešte chvíľu potom.

3.1. Vzdelávanie a výchova. Nové prístupy vo vzdelávaní

Načrtnuté možnosti vnímania človeka ako prírodného, dôstojného, slobodného – teda celistvého; a sveta ako zosietovaného, prepojeného – celistvého, ponúkajú množstvo podkladov pre úplne nové prístupy vo vzdelávaní. Upriamim sa na právne vzdelávanie a na prístup k človeku v rámci neho. Moje úvahy budú zovšeobecnené; a keďže viem, že spôsob výučby je vždy závislý od človeka, ktorý vyučuje, ospravedlňujem sa vopred za zovšeobecnenia, ktoré môžu v jednotlivých prípadoch nezodpovedať pravde.

Zdá sa, že v právnom vzdelávaní, ako aj vo vzdelávaní všeobecne, prevládala dôležitosť učiva nad človekom. Je v podstate jedno, kto sedí v laviciach: na väčšine predmetov výučba prebieha podľa vopred určených osnov alebo vopred určenej kostry prednášok, ktoré sa zväčša z roka na rok nemenia. Učivo či predmet prednášok pozostáva najmä – a často iba – z údajov, ktoré majú byť pri skúšaní zopakované, zapamätané, prípadne rozumovo pochopené. Obrazom „dobrého študenta“ (z hľadiska podmienok zvládnutia štúdia) je pamätovo schopný jedinec, ktorý má prehľad v množstve údajov a vie ich prerozprávať – teda akýsi druh „rozumného počítača“.

Výučba má však vždy aj rozmer výchovný. Možno si ho neuvedomovať, ale je ustavične prítomný. Čím mladší človek, tým viac je ovplyvniteľný okolím a jeho prístupom k nemu. Spôsob správania k mladým ľuďom – a k ľuďom vôbec – závisí vždy od nášho spôsobu videnia ľudí a ich miesta vo svete (pozri aj uvedený text). Vychovávateľ dotvára mladého človeka „na svoj obraz“ tým, že si o ňom niečo myslí, a na základe tohto obrazu k nemu následne nejakým spôsobom pristupuje a posudzuje ho. O to väčšia je jeho zodpovednosť voči svetu: ukazuje mladým ľu-

ďom, ako žiť, a potom ich s touto výbavou posiela do sveta. Jeho úloha je o to ťažšia, že mladí ľudia sa často neprispôbujú tomu, čo počujú cez slová, ale tomu, čo vnímajú podvedome za slovami – učiteľ totiž učí deti vnímať predovšetkým svoj vlastný svetoobraz – a svoj spôsob života z neho vyplývajúci.¹²⁹

Nové prístupy vo vzdelávaní (alternatívne pedagogické prístupy) odrážajú v mnohom to, čo už bolo načrtnuté o človeku celistvom a o jeho vedomí. Využívajú vedomosti o viacerých úrovniach vedomia človeka a o schopnostiach, ktoré tieto úrovne poskytujú. Zhodujú sa na nedostatočnosti rozumovo-údajového prístupu vo vzdelávaní. Hoci niektoré z týchto prístupov sa venujú predovšetkým základnému a strednému vzdelávaniu, zásady, z ktorých vychádzajú sú použiteľné aj pre vysoké školstvo. (Okrem toho vysoká škola môže – a niekedy aj musí – dopĺňať to, čo sa mladí ľudia na predchádzajúcich školách nenaučili.)

Spomeniem tu v stručnosti pár príkladov „inakosti“ v prístupe k vzdelávaniu.

3.1.1 Výchova k slobode, waldorfské školy (pedagogika R. Steinera)

Pedagogika vychádzajúca z „náuky o človeku“ R. Steinera nahliada človeka ako bytosť celistvú, telesno-duševno-duchovnú a snaží sa o čo najindividuálnejší prístup ku každému dieťaťu. Kladie dôraz na vyváženost rozumu, citu a tela, pričom aj samo vyučovanie základných predmetov (napríklad matematika, jazyky) je plné tvorivej činnosti a telesného pohybu.

„Veľmi dôležitý je spôsob, ako deti získavajú vedomosti. Pod vedomosťou sa tu totiž rozumie nie len konkrétna informácia, ale aj spôsob, metóda, ako sa možno k informácii dopracovať a jej súvislosť s ostatným svetom okolo nás.“ To sa dá dosiahnuť len spôsobmi zahrňujúcimi citovosť, hru a hlboký vnútorný záujem učiteľa. „Výchovnému procesu sa tu prikladá rovnaká dôležitosť ako vzdelávaciemu ... Jednostrannú orientáciu na vedomostný výkon pokladajú učitelia vo WŠ (waldorfskej škole – pozn. aut.) za škodlivú. Môžeme si totiž položiť otázku: Čo spraví človek s množstvom informácií, ktoré v škole nepamätuje, ak mu chýbajú ideály, túžby a vzory, ako a pre čo tieto vedomosti použiť?“¹³⁰

3.1.2 Pedagogika M. P. Ščetinina¹³¹

Akademik Ščetinina vedie jedinečnú lesnú, „rodovú školu“ v Krasnojarskom okrese Ruskej federácie. Je to škola štátna, no vychádza zo zásad, ktoré ju predučujú

129 STEINER, R.: Všeobecná náuka o človeku jako základ pedagogiky. Ioanes 1996 (úvodná prednáška).

130 „Princípy waldorfskej školy“ In: www.waldorf.sk. Bližšie pozri: STEINER, R.: Všeobecná náuka o človeku jako základ pedagogiky (Ioanes 1996); alebo CARLGREN, F.: Výchova k slobode. Pedagogika Rudolfa Steinera (Bratislava, SPN 1993).

131 Podľa: <http://tekos.narod.ru/lizo/pedagogika.htm>. Bližšie pozri aj: <http://tekos.sourceof.file.ca>; alebo aj: MEGRE, V.: Prostor lásky. Praha, Valentína Lymarenko-Novodarská vl. nákl. 2002, s. 141-160.

stať sa školou 21. storočia. Deti sa tu naučia za 5 rokov to, čo sa bežne učí na strednej a následne na vysokej škole. V jedenástich niektorí získavajú vysokoškolský diplom. Výučba je čisto individuálna – jeden žiak môže byť v 9. triede vo fyzike, ale v architektúre už na vysokoškolskom stupni. To, čo robí túto školu jedinečnou, je práve prístup k človeku. Človek je cieľom – nejde o predmety, ktoré sa vyučujú, ale o človeka, ktorý sa tie predmety učí a o jeho zaradenie v celistvosti sveta. Vyučujúci a učitelia sa striedajú. Vyučovanie je od začiatku založené na riešení zadaných úloh, pričom sa predpokladá, že všetci zúčastnení sú pripravení úlohu riešiť – alebo si „spomenúť“, ako sa rieši (porovnaj: v ľudskom vedomí je obsiahnuté všetko, Bohm, Laszlo). Všetci na úlohe spolupracujú, teda nevzniká nerovnosť medzi učiteľom a žiakom. To, čo sa naučia konaním, potom učia ďalších, ktorí sa učili niečo iné. Dôležitosť, ktorá sa tu prikladá slovám a myšlienkam upriameným na dôveru v človeka a jeho schopnosti, vytvára nevidanú otvorenosť novým prístupom.¹³² Skutočnosť, že deti v škole – v prírode – zároveň spolu žijú, robí z tejto školy doslova „školu života“. Malí ľudia, ktorí sa vyvíjajú v týchto podmienkach, sú takí všestranne tvoriví a takí „celiství“, že je až veľkou výzvou pre bežnú myseľ západného sveta pochopiť schopnosti, ktorými narábajú; či si v pokore priznať, že dnešný bežný spôsob vzdelávania má na človeka opačný účinok než rozvoj jeho schopností ...

3.1.3 Katedra ekológie a environmentálnej výchovy Fakulty prírodných vied UMB v B. Bystrici¹³³

PaedDr. Soňa Vincíková, vedúca tejto katedry, vytvorila učebný plán vzdelávania založeného na celostnom, holistickom prístupe k človeku aj skutočnosti. Študenti okrem bežných predmetov „objektívnej povahy“ majú predmety zamerané na sebaspoznávanie, umelecko-tvorivú činnosť a medziludské vzťahy. Jej učebnica *Environmentálna výchova a umenie* zároveň v prehľade načrtáva novú paradigmu vedy, jej dôsledky na naše vnímanie skutočnosti, výsledky najnovších výskumov mozgu a vedomia človeka aj spôsoby využívania možností, ktoré človeku odhalenie doteraz nevedomých vrstiev vedomia odкрýva. Práve umenie hrá dôležitú rolu pri odhaľovaní a využívaní citových a menej vedomých úrovní vedomia človeka pri učení. Týmto prístupom – ako aj už uvedenými spôsobmi – prestáva

¹³² Neprítomnosť myšlienok o „zlom postupe“ alebo o tom, že by mohol niekto niečo „nevedieť“ vytvárajú naladenie tvorivosti a otvorenosti aj úplne novým, predtým neovereným prístupom aj schopnosťami detí. Obraz dieťaťa, ktoré v sebe nesie celý vývoj ľudstva a od ktorého sa možno učiť, otvára deťom priestor prejavu sa v neobvyklej šírke. Deti sa po vyučovaní venujú rôznym tvorivým činnostiam od umeleckých, cez poľnohospodárske, až po stavanie si budov (každý kameň s láskou uložený), ktoré si sami projektujú aj budujú. Súčasťou života v škole je aj učenie sa medziludským vzťahom a dokonca sa tam využíva poznanie, že medziludské zladenie zrýchľuje prenos odovzďávaných informácií. (Tamže.)

¹³³ Podľa osobnej konzultácie s S. Vincíkovou v roku 2003; pozri aj: <http://www.fpv.umb.sk/kat/ken/KEEV-tide.htm>.

byť vzdelávanie ohraničené na jeden úzko vymedzený predmet odtrhnutý od ostatného života a stáva sa „učením sa žiť“ – životom samým.

Zo spomínanej učebnice by som rada spomenula ďalšie dva nové prístupy k vzdelávaniu uplatňované aj na tejto katedre:

a) Integrovaná tematická výučba S. Kovalikovej.¹³⁴

Podľa Kovalikovej je cieľom vzdelávania demokracia. Najlepším obsahom (kurikulom) vyučovania je podľa nej život sám – malo by sa skladať len „z pojmov, schopností a postojov (hodnôt), ktoré môže študent získať priamou skúsenosťou“. Vyučovanie by malo byť založené na skutočnosti (na skúmaní, objavovaní a používaní pojmov v skutočnom svete), nie na vyučovacích predmetoch a učebniciach. Učenie je veľmi individuálne a žiaci by mali mať vždy možnosť „voliť si to, čo je v súlade s ich jedinečnými spôsobmi učenia“.

b) Akcelerované učenie.¹³⁵

Ide o učenie využívajúce nové poznatky o mozgu, ľudskej emocionalite a inteligencii tým, že zapája do učenia emocionálny mozog, obe hemisféry mozgu, a používa relaxácie na upevnenie a lepšie pochopenie informácií (Malcolm, Nicholl). Taktiež sa tu hovorí o zapojení čo najväčšieho počtu zmyslových kanálov a spôsobov vysvetľovania ako o predpoklade dlhodobiejšieho a účinnejšieho pochopenia a zapamätania si učiva; pričom sa predpokladá učenie oboma hemisférami mozgu – tzv. sieťové myslenie (Vester).

3.1.4. Projektové vyučovanie¹³⁶

Predpokladom projektového vyučovania je otvorené vyučovanie (založené na rešpektovaní žiaka; tímovej práci, komunikácii a kooperácii; a otvorení školy žiakom a verejnosti) a kooperatívne učenie (založené na pozitívnej vzájomnej závislosti, priamej interakcii tvárou v tvár, osobnej zodpovednosti, formovaní sociálnych zručností a rozvoj chápania interdisciplinárnych vzťahov a na hodnotení – reflexii skupinovej činnosti).¹³⁷ Projektové vyučovanie vychádza z myšlienok J. Deweya o „learning by doing“ (učenie skrze robenie). Projekt je taký druh úlohy, kde majú žiaci možnosť voľby a navrhujú možnosti riešenia. Úlohu zväčša riešia samostatne, pričom niekedy ide o viacero prepojených projektov navzájom súvisiacich. Cieľom je osobná skúsenosť, rozvoj tvorivosti, aktivity, stretnutie s „praxou každodenného občianskeho života“, atď., ktoré napomáhajú zaradenie získaných vedomostí nielen do pamäti, ale do života daného žiaka/študenta.

¹³⁴ VINCÍKOVÁ, S.: Environmentálna výchova a umenie. Banská Bystrica, UMB 2001, s. 68-60.

¹³⁵ Tamže, s. 68.

¹³⁶ Podľa ŠVECOVÁ, M. – BENEŠ, P. – PUMPR, V.: Krátkodobé prírodovedné výukové projekty. Zborník z konferencie o projektovom vyučovaní 2001. (Pozn.: Tomuto druhu prístupu sa začala venovať skupina pedagógov na pedagogickej fakulte UK v Prahe.)

¹³⁷ Tamže, s. 9-10.

3.2 Právnik Človekom

3.2.1 Človek potrebuje byť celistvý

Z nového vedeckého pohľadu na človeka a svet vyplýva, že človek je viacúrovňovou bytosťou, ktorej celok zahŕňa tak vedomie, ako aj podvedomie, tak rozum, ako aj cit, tak hmotu, ako aj netelesnosť, neviditeľnú podstatu. Celok prirodzene potrebuje byť v súlade sám so sebou, prirodzene smeruje k stavu vyváženosti, a teda zdravia. P. Fedor-Feybergh opísal zdravie ako „*dynamický proces na ceste k sebarealizácii*“.¹³⁸ Sebarealizácia často zahŕňa jav, ktorý možno nazvať „duchovnosťou“, teda spojenie sa s čímś neviditeľným; v zmysle poznatkov transpersonálnych vied sa to javí ako prirodzený prejav potreby pocitu celistvosti. František Koukolík, zástanca súčasnej vedy, k tomuto pojmu uvádza nasledovné: „*Lidé, kteří hovoří o spirituálních zážitcích, si nevymýšlejí, nefantazírují; jev, kterému říkáme duchovnost, přesah, existuje. Přitom se něco děje v lidském mozku a my začínáme tedy vědět kde. ... Lidé s vysokým stupněm rozvinutého přesahu, spirituality, jsou nesmírně a hluboce lidské, bývají skromní, nikdy neztrácejí smysl pro humor. Mají odstup. Cesta za spiritualitou pro ně není nějakou zvláštní cestou do výšin, je to pro ně cesta za určitým druhem zkušenosti. Není to útek ze světa, je to přiblížení se ke světu. Bývají lidské, nejsou kazateli, inkvizitory. ... Tito lidé vydávají lidské teplo, aniž by manipulovali. Lidé, kteří jsou nositeli přesahu, a je to na nich poznat, pomáhají svému okolí už jen svou přítomností.*“¹³⁹

Nie sú „ľudskejší ľudia“ to, po čom volá naša boľavá spoločnosť? Nie je „presah“ to, po čom volá naša boľavá duša? Jasný cieľ, možná cesta – už len na ňu vykročiť ...

3.2.2 Právo potrebuje celistvých ľudí

Bohuš Tomsa načrtol začiatkom 20. storočia potrebu celistvejšieho prístupu k právnemu vzdelávaniu¹⁴⁰ tým, že poukázal na podstatu práva, ktoré je podľa neho ukotvené v živote, a na dôležitosť „reformy právnikovej osobnosti“ (v tom-

¹³⁸ Podľa: MAREK, V.: Nová doba porodní. Přirozený porod jako cesta ke společnosti bez násilí. Eminent 2002, s. 193. Pozn.: Peter Fedor-Freyberg, Švéd, a pôvodom Slováč, je jedným zo zakladateľov tzv. prenatálnej psychológie – ďalšieho odboru postaveného na novej paradigme vedy.

¹³⁹ KOUKOLÍK, F.: Mozek a jeho duše. Podľa: MAREK, V.: Nová doba porodní. Přirozený porod jako cesta ke společnosti bez násilí. Eminent 2002, s. 193-194. Autor dodáva otázku: „*Co když takhle spiritualita, tento přesah, není výsledkem nějaké náhodné genetické odlišnosti, ale prostě jen vrozenou potenciální vlastností každého přirozeně zrozeného člověka?*“

¹⁴⁰ „*Mluví se stále o reformě práva a pracuje se na ní s ohromným aparátem a ohromnými oběťmi; ale tišičkráte žel, mluví se tak málo o reformě právnickovy osobnosti a práce tento problém jest při nejmenším stejně důležitým a tvrdím, že důležitějším, než reforma práva. ... Pretože „právo samo o sobě nás nespasí, neopřeme-li ho o správný názor na svět a život ...“ TOMSA, B.: O filosofické výchově právníka, časopis Bratislava, 1. ročník, 1927, s. 395-396.*

to nadväzujem na jeho úvahy). Zdôvodnil, prečo schopnosť „vyznať sa v živote“, a teda mať jasnú hodnotovú základňu, „býť osobnosťou“, je predpokladom schopnosti uplatňovania práva nevytrhnutého zo súvislosti – práva, ktoré slúži ľuďom.

Výchova osobnosti znamená výchovu k hodnotám. Tie sa však nedajú naučiť zapamätaním. Výchova k hodnotám je výchovou k celistvej osobnosti, ktorej nevzniká rozpor medzi myslením (napríklad pochopenie nejakej cnosti) a cítením (napríklad vnímanie neschopnosti tú cnosť žiť); alebo naopak – medzi cítením (žiť nejakú cnosť) a uvedomením, myslením (neschopnosť rozumovo ju prijať a zaradiť sa s ňou do sveta). To kladie pomerne vysoký nárok na „celistvosť“ učiteľa. Pretože ak by učiteľ rozprával jedno a robil druhé, rozum študenta zachytí hovorené a jeho cit konané: vznikol by neprejavový rozpor, následne vnútorná neistota, nejasnosť zmyslu, pokrivený človek. V precítenej zodpovednosti učiteľa za jeho život môže on sám aj každý človek v sebe znovuobjaviť objav vedcov o tom, že myšlienky nie sú vecou súkromnou: sú totiž cítené, či už vedome alebo podvedome.

Ak by však prevážil prístup vzdelávania umožňujúci rozvoj celistvejšej osobnosti študenta, nedalo by sa zároveň zabezpečiť, aby sa stretol počas štúdia s toľkými údajmi, ako sa stretáva dnes. Je to rozpor príznačný pre pôsobenie dvoch paradigiem vedľa seba: v určitej rovine si totiž odporujú natoľko, že nenachádzajú medzi sebou spoločnú reč.

Dnes študent počas štúdia získa široký rozhľad v písanom práve. Už nie tak tvorivosť vo vytváraní nových pravidiel. Vzdelávanie vôbec je akoby zamerané viac na minulosť, nepohyb, na „to, čo je“; nie na zmenu, tok, život, budúcnosť, a „to, čo by mohlo byť“.¹⁴¹ Navyše, príliš mnoho údajov vyžadovaných na skúškach spamäti zároveň spôsobuje, že sa študenti učia veľa, ale „názazovo“ – a teda na krátky čas. Trávia svoj čas ukladaním údajov do pamäti, údajov, ktoré kedykoľvek nájdu v knihách. V tomto zmysle diplom právnickej fakulty hovorí o tom (trochu to prežiením), že študent bol schopný naučiť sa v obmedzenom čase naspamäť určitý objem vedomostí; nehovorí však nič o tom, čo skutočne chápe, čo vie uplatňovať, nakoľko vníma súvislosti aj medzi jednotlivými predmetmi, alebo ako cíti hodnotový základ práva ako celku. A aký má vlastne k právu vzťah. A akým je človekom ... To všetko má každý študent v nejakej miere v sebe, ale ako-

¹⁴¹ A. Toffler vo svojej knihe *Šok z budúcnosti* opisuje pokus, keď dali dvom skupinám detí prečítať časť poviedky a deti mali napísať jej dokončenie. Rozdiel v dvoch skupinách bol len v tom, že jedni mali písať o tom, ako to skončilo (v minulosti) a druhí, ako to skončí (v budúcnosti). Rozdiely boli šokujúce. Deti vedeli dokončiť veľmi kvetnato poviedku v minulosti, avšak takmer vôbec – úplne jednoducho a skôr skostnatelo – poviedku končiacu v budúcnosti. Autor poukázal týmto pokusom na to, ako je západné vzdelávanie zamerané jednostranne na minulosť a nehybnosť. Toffler podľa Beño: Slovenská škola na prahu 3. tisícročia. Bratislava, Ústav informácií a prognóz školstva 1997, s. 3.

by sa ho nikto na to nepýtal. Akoby tam nebola žiadna spätná väzba medzi ním a vyučovaním, ním a fakultou, ním a učiteľmi – akoby ani nebolo dôležité, že „je“ ...

3.3 Umožniť „stávať sa“

Celý život sa čímsi – alebo kýmisi – stávame. Možno lepším človekom. Alebo sebou samými. Po ceste nás stretávajú rôzne skúsenosti a niektoré nás hlboko ovplyvnia. Niektoré udalosti sú pre nás dokonca také silné, že by sme na ne nemohli nikdy zabudnúť. „Silné“ znamená, že sme pri tom niečo silne POCÍŤILI.

Ľudská duša túži po „zažívaní“, „prežívaní“ – a teda po uvedomenom cítení. Túži cítiť život. Na rozum zamerané vzdelávanie jej však toto neposkytuje. Vidieť to napríklad na tom, že najsilnejšími zážitkami zo škôl sú zážitky medziľudské, alebo vymykajúce sa bežnému chodu vecí – pričom sa vždy viažu na nejaký pocit, ktorý v nás vyvolal (učiteľ neprišiel a ja som práve potreboval ísť kamsi: tešil som sa; ten a ten povedal niečo, čo nechcel: bolo to dosť smiešne; vyvolal ma, keď som to nečakať: oj, to bolo!; s tými ľuďmi som bol tam a tam: ale sme vyčíňali! ...). Toto sa do nás vrylo. Toto nás sprevádza životom – či už ako „čaro mladosti“ alebo ako zážitky hovoriace nám čosi o podstate života. A ešte jeden druh zážitkov nás sprevádza: pocit z učiteľov – osobností, ktorí nás svojím prístupom ovplyvnili; a naučená zručnosť vráťane pochopenia podstaty nejakej veci (pochopenie zasahujúce cit; vnímanie pochopenej veci v súvislosti so sebou a so svetom).

Toto všetko sa deje už dnes na školách, no stále to zostáva úrovňami, na ktoré doteraz vo vzdelávaní – a ani výchove – nebol kladený dôraz. Sú to zároveň úrovne, ktoré ak vzdelávanie vedome neobsiahne, bude sa naďalej mýňať so životom, stávajú sa pre skutočný život čoraz viac nepodstatným – a teda sa minie svojim pôvodným účinkom.

Prečo sa pokladá za bežné, že „v praxi človek zistí, že vlastne po vyštudovaní nič nevie“?

Prečo je bežné, že po úspešnom ukončení vysokoškolského vzdelania chýbajú mnohým ľuďom základné medziľudské aj sebaovládacie zručnosti a často je ich správanie v osobných aj pracovných vzťahoch na úrovni nevyrovnaného, „ubliženeho“ dieťaťa?

3.3.1 Priestor pre „stať sa“ v právnom vzdelávaní

Položme si teda otázku, čo by malo alebo mohlo v sebe zahŕňať právne vzdelávanie, aby sa naozaj stalo užitočným pre človeka, aby človeka neprehliadalo, ale naopak, pomohlo mu k jeho naplneniu, prispievajúc tým k tomu, aby právo tvorili a uplatňovali ľudia vyrovnaní, plní sebaúcty aj úcty k iným a cítiaci spoločenskú zodpovednosť.

Budem vychádzať z už uvedeného a aby som sa neopakovala, skúsím uviesť len rámcovo, že vzdelávanie by malo umožniť človeku stať sa

a) *človekom prírodným*, teda človekom uvedomujúcim si svoju súvislosť so Zemou a aj to, že je živý; to sa dá dosiahnuť napríklad presunutím časti výučby do prírody, kde by sa okrem praktických zručností súvisiacich so životom v prírode mohli študenti zaoberať napríklad vnímaním oživej, oduševnenej prírody a nachádzaním práva vychádzajúceho z nej (Aristoteles),¹⁴² ako aj nachádzaním prirodzeného práva („škola prirodzeného práva“); prípadne zavedením predmetu „škola prirodzeného života“, kde by si mladí ľudia mohli vyskúšať, ako prežiť v prírode vlastnými silami a zároveň si uvedomiť prirodzené súvislosti napomáhajúce tvoreniu „zdravšieho“ práva – zodpovedajúceho prirodzenosti či prírodným zákonitostiam,

b) *človekom celistvejším*, teda jednak nie len hmotným – človekom uvedomujúcim si aj neviditeľné či neuvedomené úrovne svojho bytia (vedomia) a poznajúcim možnosti práce s nimi; na to slúžia rôzne spôsoby sebaspoznávania, či už skrze skupinové hovory alebo umeleckú činnosť; a jednak *človekom nie len rozumovým* – človekom poznávajúcim a pracujúcim so svojou „emočnou inteligenciou“, precitovaním, vhladmi a vycitovaním (intuíciou); to tiež súvisí so sebaspoznávaním, ale aj umeleckým vyjadrením, ktoré by svojimi výrazovými prostriedkami (napríklad výtvarné, divadelné, hudobné či iné vyjadrenie spravodlivosti či práva) mohlo napomôcť preniknúť nám všetkým k hlbšej, až pravzorovej roviny spravodlivosti či práva; jednak *človekom nie jednotlivým, oddeleným* – to sa dá priblížiť napríklad skrze zážitok a precítenie skupinového, národného aj všeľudského uvedomenia a ľudskej spolupatričnosti, skrze skupinovú prácu,

c) *človekom dôstojným* – teda uvedomujúcim si zásady chodu spoločnosti a miesta človeka a ľudskej dôstojnosti v ňom; s týmto zámerom môže v záujme nachádzania najlepšieho spôsobu správy našej slovenskej krajiny čoraz hlbšie spoznávať slovenskú národnú dušu, naše korene – a to napríklad cez umenie, našu reč aj reč našich slov (slovo súvisí s úlohou Slovákov¹⁴³), cez zvyky, piesne a prírodné vedomie našich predkov; a aj vo všeobecnosti spoznávať viaceré rôzne prístupy v spôsobe

¹⁴² To by znamenalo zároveň návrat Aristotelovej myšlienky o tom, že právnici „v kozmickej prírode hľadajú správne riešenia“ – odčítavajú prirodzené právo, prirodzenú spravodlivosť z prírody, pričom tá nie je mŕtva, ale „oduševnená“. (KRSKOVÁ, A.: Štát a právo v európskom myslení. Bratislava, Iura Edition 2002, s. 42-43.)

¹⁴³ Koreňoslovie (etymológia) slovenčiny poskytuje mnoho nahliadnutí, a ak je človek otvorený skutočnosti presahujúcej hmotu, môže nahliadnuť za slovenčinou celú „duchovnú vedu“. Napríklad súvislosť slov svet – svetlo – svätosť; dych – duch – dúchať a zároveň duša (kedysi *duš*) – *dagati* (staroslovensky páliť, svietiť) – dúha (pozri bližšie ŠVICKÝ, M.: Návrat Slovenov. Slovenské prírodné vedomie a viera. Bratislava, vl. nákl. 1997). Takže svet svietí a je posvätný, hlbším dychom prehlbujeme ducha a okolo nás svietí dúha – duša ... Z iného uhlu pohľadu má náš národ blízko k sile Slova skrze prirodzenú obrazovnosť našej reči, čo ju výrazne spája s citom (o tom bližšie napríklad v článku autorky *Udivujúce (?) pohľady ...*, v časti *Slováci a sila slova*). O dôležitosti sily slova hovorí napríklad aj P. Johnson vo svojom „novom desatore“ (JOHNSON, P.: Nepriateľ spoločnosti. Praha, Rozmluvy 1999, s. 235).

be spravovania krajiny, v oblasti práv človeka a prírody, aj v spôsobe hospodárenia; zahĺbiť sa do možností, ktoré poskytujú tzv. alternatívy alebo vytvárať vlastné prístupy, ktoré by zakladali spoločnosť vychádzajúcu z ľudskej dôstojnosti,

d) *človekom slobodným* – teda človekom, ktorý spoznáva svoje vnútorné spútaní aj cesty k oslobodeniu sa od nich, ktorý má priestor a čas slobodne premýšľať, slobodne si vybrať, v čom chce byť činný a užitočný pre iných, slobodne tvoriť a uskutočňovať vymyslené, prirodzene berúc zodpovednosť za učinené, a ktorý sa nebojí uvažovať o budúcnosti, lebo vie, že svojimi myšlienkami môže prispieť k lepšiemu svetu; spôsob vzdelávania môže k slobode vychovávať aj tak, že ju predpokladá – a správa sa k človeku-študentovi ako k bytosti slobodnej a dôstojnej, prípadne aj prírodnej a celistvej.

Kde zostalo právo?¹⁴⁴ Právo je všade, kde sú ľudia.¹⁴⁵ Právo sú (uzákonené, pozitívizované¹⁴⁶) pravidlá spoločenského života, a to vrátane ich účelu, podstaty, smerovania a následne ich uplatňovania v týchto súvislostiach – a nič z toho sa nedá oddeliť od človeka. Právo potrebuje človeka celistvého, aby mohlo byť „celistvé“. A zaučanie sa do pochopenia „celistvosti“ práva, do jeho uplatňovania či tvorby prináša so sebou prirodzene aj možnosti (dokonca aj nutnosť) priebežného sebaspoznávania. Zároveň právo samo by malo byť tvorené pravidlami, ktoré umožnia každému človeku smerovanie k sebaspoznávaniu a sebanaplneniu, prípadne ktoré mu ho aspoň neznesú.

Takže uvedené „stávanie sa“ možno umožniť skrze právo, skrze jeho uskutočňovanie a napĺňanie. Tí, ktorí sa rozhodli študovať právo, si predsa vyberajú, že sa chcú touto cestou rozvíjať. A vysoká škola by im to mala umožniť. Ale mala by mať zároveň na pamäti, že právo nie je život; že život sa skrze právo len prejavuje. Nemožno obmedziť človeka na „len právnika“ a takisto – keďže vzdelávame ČLOVEKA a ten je cieľom nášho snaženia (podľa potrieb dnešnej doby) – nemôžeme právnické vzdelávanie obmedziť len na výučbu práva. Ak by sme to urobili, a nestratili zároveň človeka zo zreteľa, bolo by nutné výrazne obmedziť počet vyučovacích hodín s vedomím, že človek – študent sa musí okrem práva učiť aj žiť ... (Len kde?)

¹⁴⁴ Právo vo svojom dnešnom poňatí (nehybné) akoby tu trochu ustúpilo do pozadia, aby mohlo do popredia vystúpiť „právo ako súčasť života“, právo v pohybe. Pozri text o zmene paradigiem: zmeny uhlu pohľadu spôsobujú, že sa akoby mení miera dôležitosti videného, vnímaného – akoby sa začala vnímať ako dôležitá iná časť skutočnosti.

¹⁴⁵ *Ubi homo, ubi societas, ubi societas, ubi ius.* (Kde je človek, tam je spoločnosť, kde je spoločnosť, tam je právo.) Cicero

¹⁴⁶ Kladiem tieto slová do zátvorky, pretože rôzne školy pokladajú rôzne pravidlá za právo – právní pozitívisťi len to písané, pozitívizované, právní jusnaturalisti poznajú aj právo prirodzené či Božské, právní realisti a sociológovia zase hovoria o „živom práve“ – no vždy sú to nejaké pravidlá uznávané (či majúce byť uznávané) človekom a spoločnosťou. (K jednotlivým školám platnosti práva pozri bližšie napríklad: PRUSÁK, J.: Teória práva. Bratislava 1997.)

Môže to byť vnímané ako „hudba budúcnosti“ a môžeme nájsť veľmi veľa dôvodov, prečo takto neuvažovať a prečo „sa to takto nedá“. A naďalej počúvať od vyštudovaných študentov ich príbehy o tom, ako sa im podarilo podviesť nás na písomke. A naďalej pozerat' v televíznych správach, „čo to z tých našich študentov vyrástlo“.

Alebo sa môžeme, hoci len v malom pokúsiť začať do ich života prispievať: začať s nimi spolupracovať na ich stavbe Človeka.

3.4 Nová úloha právnej vedy a ustanovizní právneho vzdelávania: osveta

3.4.1 Úloha vedy v spoločnosti

Som si vedomá, že vzhľadom na to, že tento článok má byť uverejnený na vedeckej pôde vysokej školy, môžu moje nasledujúce slová pôsobiť dvojnásobne „kacířsky“. Musím totiž povedať: dnešná veda vo svojej podstate neslúži každodennému životu, neslúži (obyčajným) ľuďom – a teda je pre bežný život nie celkom použiteľná.

Keď bola veda zbavená hodnôt,¹⁴⁷ bola zároveň zbavená spojenia so životom. Nadchla sa dokonca tým, byť „samostatnou, oddelenou“ – a teda neprepojenou so zvyškom sveta. Veda sa stala súčtom oddelených vedných odborov, pracujúcich každý „len na svojom piesočku“, zverejňujúca výsledky svojho výskumu len pre odborníkov z tej istej oblasti ... Veda sa začala robiť „sama pre seba“: veda pre vedu.

Vzhľadom na najnovšie vedecké výskumy, ktoré ukázali obraz prepojeného sveta, a vzhľadom na to, že na základe tohto obrazu začínajú vznikať nové vedné odbory postavené na prepojení viacerých vedných odvetví (interdisciplinárny prístup), vnímam, že môžem povedať: Prišiel čas spojiť vedu so životom – začať robiť vedu pre ľudí. Vedu pre Človeka, pre Pravdu v ňom. Vedu, ktorá je vždy spojená s nejakými hodnotami, s nejakým obrazom, ktorý je schopný nadchnúť aj obyčajného človeka, a ktorému tento rozumie a môže podľa neho žiť. Atómová fyzika už prišla na to, že výsledky pokusov nemôžu byť „objektívne“¹⁴⁸ – že závisí od človeka, ktorý skúma, aké si určí predpoklady, podmienky, a k čomu chce dospieť. To je v hodnotovom preklade jasný výrok: keď niečo robím, rozhodujúci je úmysel. Ten sa podieľa aj na výsledku mojej práce ...

¹⁴⁷ Pozitívizmus, vyvíjajúci sa od 19. storočia, nadšený „objektívnosťou“ a presným vymedzením predmetu skúmania (oddelením a vydelením ho od iných predmetov), bol príznačný okrem iného snahou o zbavenie vedy súvisu s hodnotami („wertfreie Wissenschaft“; pozri napríklad A. Comte – pozitívistická sociológia; H. Kelsen – Rýdza nauka práva, a i. Pozri napríklad podľa: BRÖSTL, A.: Dejiny právneho myslenia).

¹⁴⁸ Ilja Prigogine, nositeľ Nobelovej ceny za práce v oblasti termodynamiky, v súvislosti so závermi kvantovej fyziky konštatuje, že „... keď v klasickej vede sme pozorovali podľa toho, či sme sa dávali zvonku alebo vnútra, čiže protikladne, dnes sa zdá, že obrazy splyvajú. A to je udalosť, ktorej dôsledky vedu presahujú.“ PRIGOGINE, I.: Znovuobjevení času. Prednáška zo symposia Myseľ a príroda. Hannover 1990. In: Baraka, jar 1997, s. 65.

Nie všetky výskumy sú takto preložiteľné, samozrejme. Možno je len otázkou času, kým budú. Ale otázkou doby je, či chceme už teraz hneď pomáhať s vytváraním „lepšieho sveta“. Celistvosť a vzájomná poprepájanosť sveta práve teraz vyzýva k svojmu skúmaniu, k svojej osvete, pretože sa javí, že môže viesť hlbšie k podstate človeka – a teda bližšie k jeho šťastiu. Je na čase sa rozhodnúť, čomu budeme slúžiť. Lebo každá myšlienka je dôležitá – a každá niečomu slúži. A človek im určuje smer.

Každý vedec je zaujatý, či nadšený tým, čo robí. Otázkou je, PREČO to robí. Robí ho to lepším človekom? Pomôže to iným ľuďom či celej spoločnosti? Pomôže to Pravde či Dobru? Objavuje tým čoraz viac čaro života? Ukážme, my vedci, aj ostatným, ako byť lepšími ľuďmi, ako byť bližšie Pravde a Dobru, ako byť čoraz viac nadšení čarom života!

Dá sa urobiť aj opak: „zakukliť“ sa a prestať sa starať o zvyšok sveta; robiť si proste „svoje“. To je tiež v poriadku, ak nám to pomáha rozvíjať sa. No ak príde čas zmeny, nevyhneme sa zjasneniu. A ak začneme byť na zmenu vyzývaní aj svojím vnútom, potom je výhodné napnúť sily a meniť veci. Výhodné, pretože čím dlhšie človek zostane v tom „starom“ napriek volaniu vnútra, tým boľavejšie to býva. (Zotrúvali ste niekedy vo vzťahu, o ktorom ste vedeli, že už tam nemáte byť? Zadržovali ste v sebe slová, o ktorých ste cítili, že ich treba povedať?) Najťažšie je rozpoznať, či ten čas práve nám (a práve v tejto oblasti) už dozrel. Mne pravdepodobne áno.

Nasledujúce návrhy budú súvisieť s mojou snahou načrtnúť, ako by mohli byť právna veda aj vysoké školstvo „navrátené životu“.

3.4.2. Vysoká škola ako skutočne verejná ustanovizeň: náhľad do možnej budúcnosti

Nové právne vzdelávanie by mohlo byť postavené na spolupráci. Z uvedeného vyplýva, že človek sa najlepšie učí tak, že na niečom zmysluplnom spolupracuje. Jednak prijíma zručnosti nie len rozumom, ale sa tvorivo podieľa na niečom, čo je súčasťou „bežného života“; jednak prístup spolupráce vytvára dôstojné podmienky rovnosti (nie podriadenosti tým, čo vedia viac), a vníma ľudí ako rovnocenné bytosti, pracujúce na spoločnom zadaní; jednak v spoločnej práci vyvstáva rovina medziludská – vzájomnosť, dôvera a osobná zodpovednosť, na ktorú sa ostatní spoliehajú. Zmysluplnosť zadania, ktoré by vychádzalo zo života, by podnecovala prirodzenú potrebu „si s ním poradiť“; teda sa naučiť všetko, čím by bolo možné prispieť k jeho riešeniu; a zároveň napnúť myslenie a tvoriť riešenia nové, pretože žiadne vopred známe riešenia v živote nejestvujú.

Skutočný verejný význam, či priamy zmysel pre bežný život, a zároveň čo najlepšie podmienky na rozvoj a sebauskutočnenie študentov aj učiteľov a zamestnancov, by mohla vysoká škola (prípadne fakulta) získať tým, že by sa celá zoskupila (podriadila) pod spoločné, pre spoločnosť zmysluplné zadanie (úlohu,

projekt); to by mohlo byť zložené z viacerých menších katedrových a skupinových zadaní. „Škola“ by sa stala „zadaním“, „úlohou“. Spoločným zámerom. Spoločným smerovaním kamsi. Všetci učители, vedci, zamestnanci, spolupracovníci by pracovali na čiastkových úlohách, ktoré by sa však dopĺňali v zmysluplný celok; a ten by bol zároveň priamo užitočný pre spoločnosť. K tomuto prepojenému, zosieťovanému „úlu“ by sa počas svojho štúdia mohli pridať študenti. Keďže zadaním by bolo niečo, čo je v spoločnosti potrebné, niečo, čo pomôže „obyčajným ľuďom“, niečo, čo môže spraviť svet „lepším“, pomáhalo by to zároveň bytostnému jadrú mladých ľudí, ktorým práve v tomto veku akoby čosi zvnútra spievalo, že svet sa dá zmeniť. Mladí ľudia majú v sebe veľa síl nadšenia, nádeje a premeny – a práve vzory z okolia ich môžu podporiť v nasledovaní týchto pohnutí; alebo ich odradiť. Ak sa tieto sily nevyužijú, môžu sa otupiť alebo zvrhnúť na sily útočné či seba presadzujúce. Väčším umením je dokázať ich vybudieť: dokázať mladých ľudí pre čosi nadchnúť.

Čím sa možno dnes nadchnúť? Tým, čo je potrebné; tým, čo môže pomôcť iným či „svetu“.

Uvediem tu niekoľko prvotných podnetov verejnoprospešných zadaní, ktorých by sa mohla ujať či už celá právnická fakulta, či jednotlivá katedra, alebo skupina ľudí v rámci jedného predmetu. Následne naznačím vo všeobecnej rovine možný postup práce s takýmto druhom zadaním.

Verejnoprospešným zadaním právnicko zameraných škôl môže byť napríklad: *Výchova Právnicka – Človeka* (vzdelávanie umožňujúce slobodu aj zodpovednosť za ňu a rozvíjajúce viaceré úrovne v človeku); osveta celostného prístupu k životu (vzhľadom na celospoločenský význam nových objavov vedy) ...a následne celostného prístupu k právu (podnecovanie ľudí k právnej tvorivosti; vytváranie pracovných skupín skúmajúcich nové prístupy k právu aj v jeho rámci); osveta myšlienky práva: „znesenie práva medzi ľudí“ spojené s verejnými rozpravami a uverejňovaním ich výsledkov, čo je zároveň výchova k demokracii (rozbor právneho vedomia a uverejňovanie výsledkov verejných rozpráv ústiac do návrhov právnych predpisov pre príslušné ustanovizne); pracovné skupinky tvoriace „poradné rady“ jednotlivým ministerstvám v navrhovaní nových zákonov; právna pomoc a právne poradenstvo pre nemajetných (už dnes v rámci klinického vzdelávania); zadania súvisiace s novým prístupom k prírode, k Zemi či k dôstojnosti človeka; škola prirodzeného života – žitie v prírode, výchova k vycitovaniu prirodzeného práva v nej, prípadne nachádzanie nových, zdravších riešení pre život v mestách; škola sebaopoznania a zdravého prijímania iných (tolerancie), nachádzanie príčin nerovnovážnych stavov v spoločnosti a nachádzanie práva v hĺbke svojej bytosti – aj iných bytostí, prípadne jeho tvorivé vyjadrenie; umelecká tvorba o spravodlivosti a práve – napríklad aj v rámci (osvetovej, vzdelávacej) práce s deťmi ...

Zameranie úloh ukazuje, že na ich riešenie bude potrebná nielen spolupráca rôznych katedrií, ale aj rôznych vedných odborov (napríklad psychológie, sociológie). Jedným zo zadaní by dokonca mohlo byť premostovanie rôznych vedných odborov, prípadne spolupráca s vedcami či novými vednými odbormi vychádzajúcimi z novej paradigmy vedy a celostného pohľadu na svet a človeka.

Každý takejto úlohe by sa venovali počas celého roka viacerí učitelia-vedci a ich spolupracovníci. Mali by rozpracovaný predbežný obraz o tom, čo mienia počas roka urobiť, dosiahnuť, prípadne kam smerovať. Takéto obrazy by boli pre študentov údajom, na základe ktorého by si vyberali, do ktorého zadania (projektu) by sa radi zapojili, pričom by mali pravdepodobne vopred určené, do kolkých zadaní (projektov) a v akom časovom rozsahu sa v rámci štúdia zapojiť musia.

Každá úloha by mala viac úrovní, t.j. zároveň viac „pod-úloh“: napríklad odbornovo-výskumnú, sebaspoznávaciu, medziľudskú, týkajúcu sa styku s verejnosťou, s odborníkmi či vládnucimi kruhmi, súvisiacu so spoločnosťou, svetom a prírodou. Zodpovednosť za jednotlivé pod-úlohy by bola rozdelená, no samotná celková úloha by tieto časti spájala v jeden zmysluplný zámer: nejaký „dar“ (výsledok) pre prítomný život alebo pre budúcnosť.

Zaujímavé – a „dovedené do dôsledkov“ – by bolo, ak by všetci spolupracujúci mohli časť roka spolu aj bývať (vysunuté pracovisko, alebo aspoň niekoľkotýždňové vedecké podujatie v spoločnom priestore). Vtedy by totiž zadanie prirodzene obsiahlo nielen naraz viaceré čiastkové úlohy, ktoré by sa takto lepšie riešili, ale aj starostlivosť o poriadok, o stravu, možnosti zmysluplného naplnenia voľného času ... Úloha by zrazu znela zároveň dokázať spolu súladne žiť. A to je najväčšie umenie života.

Celostná úloha a zámer jednotlivých fakúlt či vysokých škôl by sa museli samozrejme vytvárať „za okrúhlym stolom“ za účasti všetkých zúčastnených. Verím však, že aj len niektoré uvedené čiastkové úlohy by postavili vysoké školy do iného svetla v očiach verejnosti.

3.5 Nová úloha učiteľa: naučiť sa spolupracovať

Uskutočňovanie prístupu „spolupráce na spoločnej úlohe“ vyžaduje oproti dnešnému stavu výraznú zmenu myslenia, a to najmä učiteľov. Predpokladá totiž od základu zmeniť „bežný spôsob prístupu“ tak k sebe samému, ako aj k študentovi a dokonca k myšlienkam(!) o ňom.

3.5.1 Dôležitosť myšlienok učiteľa o študentovi, o človeku a o svete: nový obraz spolupráce

Dôležitým predpokladom tejto zmeny je uvedomenie si skutočného vplyvu našich myšlienok a svetoobrazov na dotváraní osobnosti mladého človeka.

Tak, ako svetoobrazy, ktoré v sebe nosíme, určujú náš život, jeho základné naladenie, jeho východiská aj jeho smerovanie, tak aj myšlienky učiteľa o študentovi, o jeho schopnostiach, o podstate jeho bytosti a o účele vzdelávania určujú

základné naladenie vzdelávania; rozsah (podvedome vnímaný ako voľnejší alebo obmedzenejší) priestoru pre rozvoj študentovej osobnosti, študentovho „celistvého Človeka“; ako aj mieru pozornosti venovanej rozvíjaniu osobného vzťahu učiteľa a študenta.

Od malička sme boli mnohí vychovávaní k obrazu sveta, ktorý sme okolo seba vnímali: sveta, v ktorom si treba vybojovať svoje miesto; sveta, v ktorom si niektorí to miesto už získali, a teda im musíme vzdať náležitú úctu; sveta, v ktorom – ak sa budeme snažiť – si môžeme naše miesto získať aj my: prácou, morálnym konaním či bohatstvom ... každý inak. No treba oň bojovať s inými aj so svetom samým. Kto nebojuje, nemá; kto nebojuje, nie je ... Spoza tohto vnímania sveta cítiť zároveň akoby nerovnosť, nepravosť: akoby nie každá ľudská duša bola vzácna. Akoby si vzácnosť a dôstojnosť bolo treba vybojovať. Taký je bojaplný,¹⁴⁹ vzájomne neprepojený svet.

Ak je však svet vzájomne poprepájaný, a to aj vnútorné, na hlbších úrovniach, nemá viac zmysel bojovať. Jediným „bojovým poľom“ v prepojenom, zosieťovanom svete zostáva naše vlastné vnútro – sieť predpokladov a obrazov o svete a náš vzťah k nim. Tam možno bojovať o „lepšiu budúcnosť“. Naproti tomu boj s inými je len bojom proti svetu takému, aký práve teraz je, a teda aj proti nám samým (pozri bližšie napríklad Bohm, Grof – sme súčasťou sveta, tvoríme ho a zároveň ho celý v sebe obsahujeme).

A tu si môže každý učiteľ sám za seba položiť otázku, nakoľko je schopný do seba prijať ten úplne nový obraz o človeku a svete, ako ho načrtáva nová paradigma vedy a dokresľuje čítanie. Lebo na to, aby sme vôbec mohli začať uvažovať o rozšírení obsahu vzdelávania aj na oslovenie pocitovej stránky človeka (jeho pravej mozgovej hemisféry), prípadne dokonca na jeho medziľudský a hlboko osobný („presahový“) rozmer, museli by sme nájsť tieto úrovne a ich dôležitosť najskôr v sebe samých ... Keďže sme v tom (väčšina z nás) začiatočníci, je tu ešte jedna možnosť: uznať dôležitosť celostného prístupu vopred, len rozumovo, a učiť sa ju precítiť spolu so študentmi. Táto možnosť by bola zaujímavá aj z ďalšieho dôvodu: vzhľadom na to, že pri čítaní ani pri sebaspoznávaní nie je výsledok vopred jasný, bola by to vynikajúca možnosť pre učiteľov zažiť si naladenie „spolupráce v rovnosti“.

Všetci sme boli vychovávaní vzdelávaním zameraným na rozum a založenom na prístupe (zjednodušene): „ja viem, a ja vás to naučím, prípadne ja vám o tom porozprávam ...“ V živote aj v práve – naproti tomu – je málokedy možné takto postupovať. Na riešení právneho prípadu či na výsledku životného príbehu sa ako právnicki aj ako ľudia väčšinou *spolupodieľame*. Toto však v školách spravidla neučia. Učia, že „takto to je“, „takto to je správne“ – a my, veľmi dobre si vstépiac tento prístup, to potom v živote opakujeme a vysvetľujeme ostatným, ako to je, a ako to je správne (a jasné, že je to tak, ako si to myslíme my). Nespolupracujeme so ži-

¹⁴⁹ Zaujímavé je, že v slovenčine slová „bojovať (boj)“ a „báť sa (boj sa)“ súvisia.

votom. Nechceme sa na ňom podieľať. My mu určujeme, ako má ísť a aký má byť.¹⁵⁰ To je skôr mocenský prístup.

Spolupráca rovných ľudí naproti tomu predpokladá pokoru voči nevyspytateľnosti sveta, voči jeho nekonečnosti a nekonečnej rôznorodosti. Jestvuje spravidla veľa ciest, ako sa na nejaký daný stav vecí pozrieť či ako ho riešiť. Určite, že právo uprednostňuje nejaký jeden určitý pohľad – ale aj právo sa mení. Otázkou je, či zmyslom právneho vzdelávania je spútať študentom myseľ teraz platným právom, alebo ju nechať slobodnú novým riešeniam, ku ktorým – aj vďaka nim – bude môcť raz dospieť aj právo. Prihovám sa za to druhé ...

3.5.2 Prelomenie súkromia: skrze vlastnú slabosť k naplňujúcej spolupráci

Mladí ľudia sú našou budúcnosťou. Môžeme ju spútať prítomnosťou, našimi vlastnými obmedzeniami; alebo môžeme skúsiť načúvať, o čom spieva budúcnosť – a učiť sa pri tom o svojich vlastných obmedzeniach.

Vychovávať k slobode znamená priznať si, alebo aspoň pripustiť, že my svoju slobodu ešte úplne celistvo nevyužívame (súc spútaní svojimi obrazmi o svete). To je náročné. No precítenie vlastnej slobody je pre výchovu k slobode dôležité, lebo až ono umožňuje vytvorenie naozaj slobodného priestoru pre slobodné prejavenie sa iných (vrátane ich omylov a chýb), bez potlačenia obrazu o ich vnútornnej celistvosti, slobode či dôstojnosti. Smerovanie k slobode je vlastne smerovaním k sebaspoznaniu: k uvedomeniu si svojej celistvosti a „nekonečných možností“ nášho vnútra.

To samozrejme neznamená, že by učiteľom mal byť len človek dokonalý či „už celistvý“. Avšak mal by ním byť človek vedomý si toho, že ešte celistvý nie je. Učiteľ nie je v ničom „viac“ než študent. Vie v nejakej jednej oblasti čosi viac, ale to je len čiastka sveta – a aj právneho sveta je to len časť. Veľkým sa človek stáva vedomím o svojej „malosti“ – v zmysle zdravého vradenia sa do celku ako jedna z jeho (malých) častí.¹⁵¹

Pri spolupráci na spoločnej, mnohoúrovňovej úlohe je lepšie vidno, ako každý do spoločného prispieva svojou čiastkou. A zároveň je tam lepšie vidno aj akúkoľvek „nerovnováhu“ či necnosť; napríklad ak niekto premýšľa v rozmeroch

¹⁵⁰ Stimulosť takéhoto prístupu sa môže najskôr prejavovať v medziludských vzťahoch. Kameňom úrazu sa stáva, ak dvaja si navzájom začnú určovať, ako má život, či ten druhý človek, postupovať. A ak sa jeden z nich (alebo sám život) nepodriadi, tak to je potom z hľadiska tohto prístupu neriešiteľné. Z toho vznikajú ťaživé pracovné či osobné medziludské vzťahy, rozvody, výpovede, osobné zrútenia ... Kde a kto nás učil, ako to riešiť?

¹⁵¹ Čo sa týka prevahy, „autority“, tú si nemožno vymôcť. Tú buď človek má, alebo nemá. Ak ju nemá, tak si môže vymôcť „akože prevahu“ jemným či hrubším násilím. Prírodnú autoritu však majú skôr ľudia, ktorým na nej nezáleží – pretože vedľa, že vyvyšovanie sa je neprírodné. (Aj keď po ňom všetci „prírodzene“ tak trochu túžime ...) Prírodná prevaha je však prevahou ducha – a ak je „ducha“ viac, tak to nie je o možnosti viac ľudí ovládať, ale o možnosti viacerým ľuďom viacej dávať.

„bojovného sveta“, a svoju čiastku vyvyšuje, alebo vzhľadom na svoje skúsenosti v rámci tej svojej čiastky neprípustí iný prístup.

Tieto sklony máme v sebe všetci. Mojmím zámerom nie je pozeráť na tento jav krivým okom. Mojmím zámerom je prispieť k uvedomeniu a skrze neho (azda) k upusteniu odvodzovania svojej hodnoty od toho, či a čo vieme, či sme celiství, dobrí, lepší, v čom máme prevahu ...

Všetci na niečom pracujeme, všetkým sa nám čosi darí a čosi nedarí. A ak je nás spolu viac, môžeme si navzájom pomôcť s tým, čo sa nám nedarí. No najprv sa musíme vedieť k tomu priznať – musíme vedieť ukázať, že sme slabí. Že na niečom ešte pracujeme (a teda nám to „niečo“ ešte nejde), že sme „len ľudia“. Pretože ak to nepriznáme, „ono“ sa to ukáže – napríklad skrze nejaké pracovné či osobné nedorozumenie.

Tieto veci sa dejú (a na podvedomej úrovni stále), či chceme, či nie, a či o nich vieme, alebo nie. Výzva doby spočíva skôr v uvedomení, že nech sme kdekoľvek a nech robíme čokoľvek, „seba si nesieme so sebou“ – a to so všetkým: s tým, čo sa nám na nás páči, aj s tým opačným. Doba nás vyzýva spoznať a následne prijať samých seba – takých, akí sme (možno preto, aby sme potom vedeli prijať iných takých, akí sú ...). A rýchlosť sebaspoznávania sa umocňuje v medziludských vzťahoch.

Nový obraz človeka a sveta ukazuje (a mnohých k tomu vedie aj život skrze čoraz častejšie vzťahové ťažkosti v osobnom aj pracovnom živote) taký druh spolupráce, ktorý nie je možný bez vyjasnenia si medziludských vzťahov, bez vzájomného zladenja sa aj v osobnej rovine: bez zdieľania roviny vnútorných snažení, cieľov aj neúspechov, vrátane roviny bežného života. Akoby sa čoraz menej dala oddeliť osobná rovina od roviny pracovnej. Morálka, vnútorné nahliadanie pomeru dôležitosti vecí, vzťah k vykonávanej práci ako k celku, postoje k ľuďom aj k obsahu práce sú čoraz silnejšie prítomné v každom pracovnom spoločenstve ako niečo, čo sa nedá obísť. „Vyskakuje to“ a „chce sa nám to ukázať“, chce sa nám ukázať rovina, v ktorej sme všetci ľudia – bratia; bojujúci so svojimi malými malichernosťami a zároveň obsahujúci vo svojom vedomí všetky riešenia a nekonečnosť vesmíru. Ak pripustíme v sebe prepojenosť života a neoddeliteľnosť práce od vlastného vnútra, tak už samo spolupodieľanie sa na spolupráci (užitečnej pre spoločnosť) sa môže stať cestou k sebaspoznaniu všetkých zúčastnených a vzájomnou pomocou na ceste k sebanaplneniu.

3.6 Možnosti dneška

Mnohé z už uvedeného – hoci to možno znie ako číra obrazotvornosť – sa už v malom rozsahu deje, či rozvíja už aj dnes. Ďalšiemu sa práve „otvárajú dvere“ ... Uvediem tu zopár príkladov.

a) Vyučovanie založené na zadaniach (projektové vyučovanie – pozri vyššie) predpokladá rôzne dlhé časové obdobia pre plnenie zadaní. Uvádza napríklad aj dlž-

ku jednej vyučovacej hodiny. V takomto rozsahu je teda možné nechať sa podnietiť už uvedeným aj popri súčasnom rozvrhnutí výučby. Právne kliniky využili ďalšiu možnosť – vytvorili samostatný voliteľný predmet, v rámci ktorého je „novým spôsobom“ možné pracovať so študentami celý semester, prípadne po celý rok.

b) Osobný vzťah učiteľa so študentmi sa dá už dnes začať budovať na rôznych úrovniach. Mladí učitelia napríklad využívajú možnosť zúčastňovať sa rôznych študentských posedení a zábav, kde nadviažu so študentmi iný než „školský“ vzťah. Celofakultné a celouniverzitné podujatia dávajú tiež takúto možnosť. Mnoho závisí aj od samotného človeka-učiteľa aj od človeka-študenta, pretože si „pustí k telu“ tých „z druhej strany brehu“.

c) Zavedenie tzv. kreditového systému nás núti znižovať počty povinných predmetov, prípadne zavádzať ich stručnejšiu a všeobecnejšiu podobu – a naopak, zvyšovať počet predmetov voliteľných, idúcich do hĺbky. To vytvára zároveň otvorený priestor pre možnosť hľadania, napríklad vytvorenie dvoch voliteľných predmetov s tým istým obsahom, ale s iným prístupom; alebo vytváranie voliteľných predmetov so širším medziodborovým zameraním.

d) Učitelia svojím prístupom k životu už dnes ovplyvňujú študentov; a mnohí študenti sú podnecovaní a nadchnutí prístupom nejedného ich učiteľa – či už k predmetu, ktorý učí, alebo k verejnému, spoločenskému daniu, alebo jeho odborným či širším medziodborovým rozhľadom, ktorý „má až v krvi“, či jeho osobným prístupom, jeho vyžarovaním ...

e) Právnickú fakultu, na ktorej pracujem, pokladám osobne za fakultu, ktorá pracuje na svojom jednotnom „zadaní“, ktoré si jej zakladatelia vytýčili pri jej vzniku. Je možné, že to pre mnohých bude znieť rozporuplne, avšak uvediem to ako svoj pohľad, svoj zážitok, ktorý stále trvá, pričom moje slová sú samozrejme zostručnením a určitým zjednodušením skutočnosti. „Zadanie“ či zámer tejto fakulty sa týka snahy o určité morálne zameranie právnického vzdelávania, ktoré poskytuje; v tomto smere sa v rámci svojich možností snaží aj o výber novo prijímaných učiteľov a o podporovanie otvorenej spolupráce aj dobrých medziľudských vzťahov na fakulte tak, aby k cieľom tohto „spoločného zamerania“ aj mohla dospieť. Práve tu som sa mohla stretnúť v skutočnom živote (t.j. nie len v mojich predstavách, prípadne v iných, nepracovných skupinách) aj s ľuďmi, ktorí sa snažia vyvíjať k sebe vzájomnú dôveru, podporu a ústretovosť a snažia sa práve na týchto základoch založiť svoju spoluprácu. (Vnímam to v tejto dobe a v súčasných podmienkach vysokého školstva ako veľmi náročné – až odvážne, o to viac, že nie všetci ľudia akoby zatiaľ boli na takýto prístup pripravení.)

f) Medziľudské a medziodborové prepojenia nastávajú na vysokých školách aj vďaka študentským združeniam a spolkom (napríklad ELSA), ktoré dopĺňajú na ladenie školy práve o ten viac ľudský rozmer. Na zamyslenie však je, že viacerí študenti sa nezúčastňujú práce v týchto združeníach – či aspoň na podujatiach nimi usporiadaných – so zdôvodnením, že to „popri učení nestíhajú“ ...

Väčším zmenám by mala určite predchádzať širšia a dlhodobejšia rozprava (diskusia), tak medzi učiteľmi, ako aj medzi študentmi o ich predstavách, o spôsobe aj celkovom zmysle právneho vzdelávania. Tento článok tým, že načrtol možné nové prístupy, môže byť úvodom k takejto rozprave.

3.7. Prečo nové vzdelávanie alebo Úvod na záver

Vnímam, že z nového pohľadu vedy na človeka a svet možno vyčítať, že náplňou ľudskej púte životom je smerovanie k čoraz väčšej celistvosti. Z tohto hľadiska sa javí zmysluplnou vedomá spolupráca na tomto „diele Človeka“, na ktorom tak či tak pracuje po celý život každý z nás. Každý možno práve „otesáva“ iný kusok svojej sochy či maľuje inú časť svojho obrazu a tí, ktorí už niečo podobné v živote robili, mu s tým môžu pomôcť – ak im to dovoľí: ak zverejní, na čom práve pracuje. To však predpokladá otvorenosť tak človeka, ako aj jeho okolia a zároveň „dohodu“, spoločné vedomie toho, „o čo ide“. Z hľadiska vzdelávania je v tomto zmysle nevyhnutné ujasniť si, o čo ide. A to, „o čo ide“, opäť závisí od obrazu sveta, ktorý v sebe nosíme. Lebo v každom svete ide o niečo iné.

ZÁVER

Tok života svojím plynutím vprúdil do mňa obrazy, ktoré som obliekala do slov. Slová som zasvätila uvedomeniu. A tak teraz pokorne čítam, čo cezo mňa prešlo a za čím si stojím – a z čoho sa sama učím a čerpám čoraz novšie uvedomenia.

Nechcem meniť svet. Chcela som len ukázať, že sa to dá. Oslovit Človeka – Tvorcu vo vnútri nás, ktorý vie, že môže všetko, lebo si to sám vytvára. Nevie, či ho budem schopná v sebe začuť a pocítiť; viem len, že dlhý čas bolo vo mne oslovované a posilňované čosi iné ako On. Verím, že ak vytrvám v jeho hľadaní, ak vytrvám v uvedomení, že je, tak sa skôr či neskôr prirodzene vynorí – a stvorí nové svety; alebo aspoň pretvorí ten môj.

Verím svojej túžbe po šťastí. Verím v Človeka celistvého, Človeka – Tvorcu, tak ako som ho opisala. Verím v tvorivú silu myšlienok a v prevratnú silu spoločného zámeru. Viera – to je ustavične posilňovaný obraz či myšlienka – takže jej sila čoraz narastá. Tá moja práve buduje nový svet.

Pridáte sa?

*Ó, Otče-Bože, ó, Mamka Zem,
ó, Duša Slovenská a Duch doby našej!
Buďte oslávení skrze tieto slová!
Kiež podnikatia ľudské sráčia prísť bližšie k sebe samým
a teda aj k Vám! Ďakujem Vám za tak oživujúcu spoluprácu!*

Vaša – jedna z Ľudí.

ZUSAMMENFASSUNG

Gegensätzliche Werte in unserer Gesellschaft als eine Erklärung unserer graviden Zeit, die ein neues Bild der Welt und des Menschen erwartet

Unsere Gesellschaft ist vor der Geburt eines neuen Bildes der Welt und des Menschen – vor der Revolution des Bewusstseins. Das Bewusstsein und die Bilder, die wir in sich selbst tragen, bilden unsere Weltanschauung und dadurch bilden und bauen sie auch unser Leben und auch das Leben und Organisation unserer Gesellschaft. Wir können diese Bilder kennenlernen und sie auch ändern; deshalb sind wir für sie verantwortlich.

Jede Gesellschaft ist auch einem Bilde des Menschen gestellt und versucht – nach diesem Bild – ihn glücklich zu machen. Heutige Gesellschaft sieht Glück des Menschen in viel (und immer mehr) Geld oder im Himmel. Beides ist in diesem Leben nicht greifbar...

Wenn man nachdenkt, man kann feststellen, dass nicht alles so ist, wie es scheint hat oder wie wir uns es vorgestellt haben; und wir selbst sind auch nicht so. Man kann Gegensätzlichkeiten finden, die nicht mehr so bleiben können. Deshalb ist mehr komfortable nicht nachzudenken; dann nämlich müssen wir nichts ändern.

In solcher Gemütlichkeit blieb auch die westliche Gesellschaft, die sich selbst als die entwickelteste ansieht und ihre Werte in die ganze Welt verbreitet, obwohl die Werte gegensätzlich sind:

1. Die westliche Zivilisation stellt sich selbst (wie auch den Menschen in ihr) über der Natur und ignoriert ihre eigene (und auch die menschliche) Abhängigkeit von der Natur und von ihrer (natürlicher) Lebendigkeit. Der Mensch ist aber nicht von der Natur getrennt und die Natur ist nicht gefährlich für ihn. Es ist interessant, dass unsere Geschichte eigentlich bloss Geschichte der Macht sind; man spricht nicht über Zeiten oder Gesellschaften, die im Frieden und in der Harmonie mit der Natur oder ganz selbstständig gelebt haben. Das Nicht-Ignorieren und das Empfinden der Lebendigkeit der Natur würde zu der Anerkennung der natürlichen Rechte (aufs Leben und Entwicklung) für das Leben, die Erde und die Natur führen; und zu der natürlichen Äusserung der (von dem Mensch ausgehenden) Aufmerksamkeit, auf die all Leben reagiert und sie braucht.
2. Die westliche Zivilisation ist gestellt auf dem Bilde eines materiellen, instinktiven Menschen, der die materialistische Wissenschaft vorstellt. Es gibt aber in der Wissenschaft ein neues Paradigma, das ganz neues Bild des Menschen und auch der Welt vorstellt. Das Bewusstsein des Menschen befasst ganzes

Universum und die Welt ist vernetzt und verbunden. Alles hängt vom Allem ab. Da tauchen ganz neue Gründe eines neuen Rechts auf.

3. Die westliche Zivilisation beruht auf den Werten der Toleranz, Demokratie,... aber auch der Marktwirtschaft. Diese Werte sind aber gegensätzlich: die Marktwirtschaft beruht nämlich auf dem Gesetz der Stärkeren gewinnt, was gegensätzlich zu der Menschenwürde und Gleichgewicht (was Würde betrifft) ist, auf denen Menschenrechte und auch Demokratie beruhen. In dem praktischen Leben muss aber etwas überwiegen. Oftmals sind es – auch dank den Bildern des „materiellen“ Menschen – die Werte des Geschäftes, die Werte den Stärkeren und Reichereren.
4. Jedes System, das auf der Machtausübung beruht, ist gegensätzlich zu der Unterstützung der menschlichen Freiheit. Die Freiheit kann eine äussere und eine innere sein. Die innere Freiheit hängt in vielem von den Gedanken und Bildern ab, die uns entweder binden oder freimachen. Ganz wichtig sind auch die Bilder und Gedanken über unserer wirklichen Verbindung mit der Natur, mit unseren geistigen und seelischen Fähigkeiten (von Neuem Paradigma der Wissenschaft geprüft und bewiesen hat), und mit unserer Menschenwürde und Bilder des Kampfes und Sieg der Stärkeren... also alles was ich höher erwähnt habe. Das Gefahr beruht darin, dass jedes Gesellschaftssystem, der noch nicht ganz bloss ist allen Gedanken an Macht, versucht den Menschen zu sich selbst erziehen. Das heisst auch, dass für solches System ein freier Mensch eigentlich gefährlich ist...

Alle diese Gegensätze kann man durch die Leute überwinden, die in einem neuen Erziehungssystem erzogen würden – in einem System, das eine Erziehung zur Freiheit (d.h. nicht Erziehung für gegenwärtigen System, sondern für den Mensch selbst) ermöglicht. Solches System könne aus dem neuen Paradigma der Wissenschaft ausgehen: sie könne alle Leute im Erziehungsprozess als diejenigen zu sehen, die die Möglichkeiten und Fähigkeiten haben, über denen das neue Paradigma spricht. Das sicher bräuchte eine Umwandlung des Denkens vor allem der Lehrer (hier: Lehrer des Rechts); ohne solcher Umwandlung könnten wir aber gar nicht über Wandel oder Änderungen in der Gesellschaft sprechen und auch nicht über Überwindung der Gegensätze in unserem gesellschaftlichen Leben.

JUDr. Miriam Laclavíková
Katedra právnych dejín
Právnická fakulta Trnavskej univerzity

RECEPCIA OBYČAJOVÉHO PRÁVA A PRÁVA KURIÁLNYCH DECÍZIÍ V PRVEJ ČSR (PRÍSPEVOK K HISTÓRII SÚKROMNÉHO PRÁVA NA SLOVENSKU)¹

ÚVOD

Rozpad Rakúsko-Uhorska a vznik jeho nástupníckych štátov priniesol v právnej rovine viaceré problémy. Jedným z nich bol problém vyrovnania sa starého a zanikajúceho právneho poriadku s právnym poriadkom novým, novo sa utvárajúcim. Revolučný vznik československého štátu sa tak nevyhnutne spája s otázkou recepcie rakúsko-uhorského právneho poriadku, nevynímajúc ani otázku prevzatia štátneho aparátu („úradov a ústavov“) pôsobiacich na území nového štátu.

V podmienkach revolučného vzniku československého štátu, ako literatúra uvádza v podmienkach „štátneho prevratu“, nebolo žiaduce pripustiť vznik sociálneho a právneho rozvratu na území, kde sa len konštituoval nový štát. Pri politických revolúciách a prevratoch, ktoré sú poznačené rýchlym vývojom udalostí, je takmer nemožné ihneď v revolučných okamihoch nahrádzať doterajší právny poriadok novým právnym poriadkom. Za týchto podmienok nachádza väčšinou svoje uplatnenie inštitút recepcie.²

Inštitút recepcie práva možno definovať ako „vedomé prevzatie určitého práva (jeho obsahu) z jedného právneho poriadku do iného, pričom právnemu poriadku je po-

¹ Tento príspevok je výstupom grantového projektu VEGA (č. 1/0105/03) s názvom: *Vývoj práva na Slovensku (na území Slovenska) so zameraním na uplatnenie inštitútu recepcie práva.*

² S faktom vytvorenia nového „normatívneho ohniska“ právneho poriadku a s uplatnením inštitútu recepcie súvisí aj otázka retroaktívneho pôsobenia právnych noriem. Uvedený následok - retroaktívne pôsobenie noriem je spôsobený tým, že všetky prevzaté normy odvodzujú svoju platnosť od nového „ohniska“, pričom pôsobia aj do minulosti, t.j. do doby pred vznikom uvedenej základnej prapôvodnej normy. Pozri bližšie PROCHÁZKA, A.: *Problém ústavnosti retroaktívnych zákonů.* In: *Časopis pro právní a státní vědu.* Roč. 17, 1934, s. 290-313, ďalej porovnaj KREJČÍ, J.: *O neústavnosti retroaktívnych zákonů.* In: *Časopis pro právní a státní vědu.* Roč. 17, 1934, s. 392 - 407.

trebné rozumiieť v jeho širšom zmysle – vo význame právnych pomerov“.³ Receptiu práva možno chápať aj ako historický fakt, prostredníctvom ktorého možno skúmať nielen obsah jednotlivých noriem zanikajúceho a vznikajúceho právneho poriadku, ale aj sám fakt prevzatia práva (aj s príhľadnutím na jeho pramene) z jedného právneho poriadku do iného. Receptiu však zároveň možno považovať aj za súčasť tvorby práva, keďže je „formou prenosu časti práva i právnej kultúry z jednej spoločnosti do inej alebo iných spoločností“.⁴

Receptiu právnych noriem uskutočnenú pri vzniku Československej republiky možno nazvať hromadnou (generálnou) a autoritatívnou receptiou.⁵ Použitie prívlastku hromadná receptia je odôvodnené obsahovým množstvom preberaných noriem (väčšinou ide o prevzatie celého obsahu iného právneho poriadku). Označenie autoritatívna receptia zdôrazňuje, že k receptii dochádza vedome a systematicky na základe normatívneho aktu revolučného zákonodarcu, ktorým sa prevádza obsah jedného právneho poriadku do právneho poriadku iného.⁶ K uvádzanej hromadnej a autoritatívnej receptii v československých podmienkach došlo na základe prvého československého zákona č. 11/1918 Sb. z. a n. o zriadení samostatného štátu československého (tzv. recepčná norma).⁷

Na tomto mieste je nutné zdôrazniť, že úmyslom zákonodarcu bolo zabezpečenie kontinuálneho vývoja s právnym poriadkom zanikajúceho Rakúsko-Uhorska, presnejšie povedané, úmysel zákonodarcu smeroval k zabezpečeniu právnej kontinuity v materiálnom zmysle,⁸ keďže z hľadiska štátoprávneho znaku každej úspešnej politickej revolúcie je porušenie právnej kontinuity v zmysle formálnom.⁹ Až do doby, kým nedošlo k prerušeniu formálnej právnej

³ Slovník veřejného práva československého. svazek III. Reprint původního vydání. Eurolex Bohemia 2000. 5 zv. Heslo Receptce, s. 715.

⁴ PRUSÁK, J.: Teória práva. Bratislava, Vydavateľské oddelenie UK 1999, s. 182.

⁵ Slovník veřejného práva československého. svazek III. Heslo Receptce, s. 717. Ďalej pozri HEXNER, E.: Poznámky k recepčním predpisom. In: Hospodářstvo a právo. Roč. 3, 1935-1936, č. 4, s. 36.

⁶ Pozri bližšie Slovník veřejného práva československého. svazek III. Heslo Receptce, s. 716. Od prípadov autoritatívnej receptie treba odlišiť prípady rozšírenia platnosti istej normy vnútri daného právneho poriadku, ku ktorým tiež dochádza na základe normatívneho aktu zákonodarcu. Iný názor vyslovuje HEXNER, Poznámky k recepčním predpisom. 1935-1936, s. 36.

⁷ LAZAR, J.: Základy občianskeho hmotného práva. Druhé prepracované vydanie. 2 zv. Bratislava, IURÁ EDITION 2004. 1 zv., s. 44.

⁸ Súbežné uplatnenie formálnej a materiálnej kontinuity je vylúčené vzhľadom na to, že až popretím kontinuity formálnej (a vznikom diskontinuity) môže (ale nemusí) dôjsť k vzniku kontinuity materiálnej. V prípade revolučného vzniku československého štátu tak v zmysle uvedeného môžeme hovoriť o právnej kontinuite v materiálnom zmysle a o právnej diskontinuite v zmysle formálnom.

⁹ WEYR, F.: Soustava československého práva státního. Brno 1924, s. 56.

kontinuity, zostala recepčná norma – zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. základom a normatívnym ohniskom československého právneho poriadku, a to aj napriek svojim mnohým nedôslednostiam a nepresnostiam.

ZÁKON č. 11/1918 Sb. z. a n. O ZRIADENÍ SAMOSTATNÉHO ŠTÁTU ČESKOSLOVENSKEHO (tzv. RECEPČNÁ NORMA)

Základom a „normatívnym ohniskom“¹⁰ právneho poriadku československého štátu sa stal zákon o zriadení samostatného štátu československého č. 11/1918 Sb. z. a n. – tzv. recepčná norma, verejne vyhlásený v deň vzniku ČSR 28. októbra 1918 a publikovaný v Zbierke zákonov a nariadení štátu československého 6. novembra 1918.¹¹ Prvý československý zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. „nebol len recepčnou normou. Bol predovšetkým ... zákonom, ktorý vyhlásil a zakotvil československú štátnu suverenitu“.¹²

Z hľadiska svojej štruktúry bola recepčná norma veľmi krátkym normatívnym dielom pozostávajúcím z úvodu a piatich článkov. Text normy koncipoval Alois Rašín, člen Národného výboru československého ako vrcholného orgánu domáceho odboja.¹³

V úvode recepčnej normy okrem revolučného vyhlásenia s relevanciou „legalizovania, legitímovania a konštituovania“¹⁴ nového československého štátu slovami „samostatný štát československý vstoupil v život“ nachádzame aj účel vydania recepčného zákona, „aby zachovaná byla souvislost dosavadního právního řádu se stavem novým, aby nenastali zmatky a upraven byl nerušený přechod k novému státnímu životu“.¹⁵ Alois Rašín, autor tohto zákona, o účele jeho vydania uviedol: „Základním tímto zákonem mělo být zamezeno, aby nenastal bezprávní stav, aby se celá

¹⁰ WEYR, F.: Sukcesoftví československého štátu a recepční zákon č. 11 z r. 1918. In: Časopis pro právní a státní vědu. Roč. 21, 1938, s. 2. Ďalej pozri ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J.: Komentář k československému obecnému zákonníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Praha 1935, s. 29.

¹¹ Pôvodné znenie zákona č. 11/1918 Sb. z. a n., recepčnej normy, doplnené poznámkami o zmenách vnesených do autentického textu zákona publikovaného v Zbierke zákonov a nariadení štátu československého podáva ČÁDA, F.: Vybrané prameny k právním dějinám středoevropským. Brno 1931, s. 25-26. Pôvodné znenie zákona ďalej uvádza KLÍMEK, A.: Říjen 1918. Vznik Československa. Praha, Litomyšl, Paseka 1998, s. 215-216.

¹² BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. Banská Bystrica 2001, s. 19.

¹³ Za Národný výbor československý tento zákon podpísali „muži 28. októbra“ Alois Rašín, František Soukup, Jiří Stříbrný, Antonín Švehla a Vavro Šrobár.

¹⁴ BEŇA, Vývoj slovenského právneho poriadku. 2001, s. 19.

¹⁵ Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n.

naše správa nezastavila a aby se 29. října pracovalo dále, jakoby revoluce vůbec nebylo“.¹⁶

V zmysle prvého článku recepčnej normy sa „*orgánem jednomyslné vůle národa a také vykonavatelem státní surchovanosti*“ stal Národný výbor československý.¹⁷ Národný výbor, ktorý plnil funkciu parlamentu i vlády, sa tak stal najvyšším orgánom v štáte a počas svojho pôsobenia celkovo vydal 17 zákonov a 23 nariadení. Činnosť vykonával až do 13. novembra 1918, keď na poslednom zasadnutí prijal Dočasnú ústavu – zákon č. 37/1918 Sb. z. a n.. Aj napriek svojej nesporne ústavnej povahe recepčná norma neriešila otázku štátnej formy československého štátu. Táto, bez výhrad rozhodujúca otázka, životne dôležitá pri vzniku nového štátu, bola ponechaná na dohodu medzi Národným zhromaždením (ktoré ešte nebolo ustanovené) a Československou Národnou radou v Paríži. Znenie článku 1 recepčnej normy, s prihliadnutím na celý obsah tohto revolučného zákona, v prvom rade znamenalo popretie zásady formálnej kontinuity v ústavnej rovine.¹⁸ Uvedenú skutočnosť vyjadril Najvyšší správny súd vo svojom náleze zo 16. októbra 1919 slovami: „*Státní moc republiky československé povstala však fakticky již státním převratem ze dne 28. října 1918. Tohto dne uchopil se Národní výbor fakticky státní mocí, sloučiv ve svých rukou všechnu nejvyšší státní moc ve všech jejích funkcích a stal se tedy také nositelem zákonodarné moci v novém státě, jímž pak zůstal po tak dlouho, až nabyl účinnosti zákon o prozatímní ústavě ze dne 13. listopadu 1918 č. 37 Sb. z. a n.*“¹⁹

Kontinuita právneho poriadku v materiálnom zmysle a „*obsahová identita medzi dvoma rozličnými (samostatnými) právními poríadkami*“²⁰ sa mala zabezpečiť prostredníctvom článkov 2 a 3 recepčnej normy. Podľa článku 2 citovaného zákona „*veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti*“.²¹ Ako je z citácie tohto ustanovenia recepčnej normy zřejmé, zákonodarca sa snažil o zachovanie „*súvislosti v osobných a hospodárskych pomeroch občanov, ... aby prechod k novému štátnemu životu bol podľa možnosti nerušený*“.²² Zároveň Hexner,²³ taktiež zastávajúci stanovisko materiálnej recepcie, vyslovuje názor, že každý touto nor-

mu prevzatý predpis musel byť nevyhnutne zlučiteľný s novými štátprávnymi pomermi, a teda musel vyhovovať nielen predpisom predošlej ústavy, ale aj predpisom novej československej ústavy. Podobne sa vyslovil aj Najvyšší správny súd ČSR vo svojom rozhodnutí z 30. apríla 1924. Článkom 2 zákona č. 11/1918 Sb. z. a n. „*tedy zachován byl v platnosti na oné části území čsl. republiky, které dříve tvořilo součást království a zemí na říšské radě zastoupených, právní řád tam platný, kdežto naproti tomu ovšem na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, tedy na území tvořivším dříve součást státu uherského, zachován byl v platnosti právní řád uherský, v obou zemích ovšem jen pokud, pokud dosavadní právní řád rakouský, resp. uherský neodporuje změněným štátprávním poměrům a pokud novou normou státu čsl. nebyl změněn*“.²⁴

Všeobecnosť ustanovenia čl. 2 recepčnej normy a absencia podmienok, za splnenia ktorých budú do československého právneho poriadku prevzaté jednotlivé právne normy, spôsobená akiste rýchlym sledom revolučných udalostí a neexistenciou ústavy nového štátu, ktorá by bola vydaná spolu s recepčnou normou, si vynútili prijatie potrebného derogačného ustanovenia. Uvedené derogačné ustanovenie neobsahovala, ako by sme mohli predpokladať, Dočasná ústava prijatá v novembri 1918, ale až ústava prijatá vo februári 1920. V zmysle čl. IX. uvodzovacieho zákona k ústavnej listine Československej republiky z 29. februára 1920 „*v den ustanovený v 1. odstavci článku VIII (t.j. 6. marca 1920 – pozn. aut.) pozbyvají platnosti všechna ustanovení, která odporují této ústavní listině a republikánské formě státu, dále všechny dřívější ústavní zákony, i když by jednotlivá jejich ustanovení nebyla v přímém rozporu s ústavními zákony československé republiky*“.²⁵ Uvedený článok veľmi širokým, neurčitým a všeobecným spôsobom zrušil aj právne normy prevzaté do československého právneho poriadku recepčnou normou. Podľa nášho názoru derogačné ustanovenie, ktoré by zrušilo platnosť noriem odporujúcich ústavným základom a ústavnému poriadku nového československého štátu mala obsahovať už sama recepčná norma alebo dočasná ústava Československej republiky. Okrem prílišnej všeobecnosti ustanovenia článku 2 recepčnej normy znenie uvedeného článku vykazuje aj ďalšie terminologické a obsahové nepresnosti. Nedokonalosť legislatívnej techniky zákonodarca sa prejavila aj ustanovením dočasnej platnosti prevzatých noriem – „*zůstávají prozatím v platnosti*“.²⁶ Z hľadiska teórie práva má každá norma dočasnú platnosť, pokiaľ existuje právna možnosť jej zmeniteľnosti.²⁶ Zdôraznením dočasnej platnosti prevzatých noriem chcel zákonodarca zrejme len zvýrazniť, že v budúcnosti bude samostatne vytvorený nový československý právny poriadok bez noriem prevzatých zo zanikajúceho rakúsko-uhorského štátu. Výslovné zdôrazňovanie tohto

¹⁶ Citované podľa OLIVOVÁ, V.: Dějiny první republiky. Praha, Nakladatelství Karolinum 2000, s. 67.

¹⁷ Pôvodné znenie článku 1 zákona č. 11/1918 Sb. z. a n., recepčnej normy, verejne vyhlásené v deň vzniku Československého štátu znelo: „*Státní formu československého státu určí Národní shromáždění ve srozumění s Československou národní radou v Paříži jako orgánové jednomyslné vůle národa. Než se tak stane vykonává státní surchovanost Národní výbor.*“

¹⁸ Pozri bližšie WEYR, F.: Sukcesorství československého státu a recepční zákon č. 11 z r. 1918. 1938, s. 2-3.

¹⁹ BOHUSLAV, J.V.: Sbírnka nálezů nejvyššího správního soudu. Praha 1920, č. 114 fin., s. 199.

²⁰ BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. 2001, s. 21.

²¹ čl. 2 zákona č. 11/1918 Sb. z. a n.

²² HEXNER, E.: Poznámky k recepčním predpisom. 1935-1936, s. 35.

²³ HEXNER, E.: Poznámky k recepčním predpisom. 1935-1936, s. 35 a n.

²⁴ BOHUSLAV, J.V.: Sbírnka nálezů nejvyššího správního soudu. Praha 1925, č. 3538, s. 971.

²⁵ Čl. IX zákona č. 121/1920 Sb. z. a n., ktorým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

²⁶ WEYR, F.: Soustava československého práva státního. 1924, s. 58.

politicky mieneného a z hľadiska právnickej terminológie nesprávneho vyjadrenia trvania platnosti prevzatých noriem by nemalo byť súčasťou normatívneho textu recepčnej normy.²⁷ Súčasne sa zákonodarca v texte tohto ustanovenia mohol vyhnúť slovnému spojeniu „*zústavajú v platnosti*“, keďže a opätovne sa prikláňam k stanovisku Weyra,²⁸ rakúske (ale aj uhorské!) zákony v ČSR nikdy neplatili, a preto nemôžu zostať v platnosti. Rakúske a uhorské právne normy boli na území nového československého štátu len v platnosti uvedené, a to zákonom č. 11/1918 Sb. z. a n., ktorým sa československý právny poriadok založil. Dňom vzniku československého právneho poriadku sa z prevzatých právnych noriem stali normy československé. „*Predstava, že by recipovaná norma zostala i formálne tou istou (identickou) bola by nesprávna, pretože nebolo napríklad možné, aby súčasť platného československého poriadku tvorila nejaká starorakúska norma ... pri recepcii nevyhnutne dochádza k transformácii recipovanej normy.*“²⁹ Súčasne vzhľadom na znenie tohto ustanovenia recepčnej normy je potrebné upozorniť na „*fakt nerozlišovania*“ medzi „*obsahovým hľadiskom, z ktorého sa obyčajne inštitút recepcie posudzujú, a formálnym stanoviskom, z ktorého treba presne rozlišovať jednotlivé normové súbory, resp. právne poriadky.*“³⁰

Obsahová nepresnosť článku 2 recepčnej normy sa prejavila aj v tom, že revolučný zákonodarca pri recepcii rakúsko-uhorského právneho poriadku opomenul obyčajové právo a právo kuriálnych decízií, ktoré boli prirodzenou súčasťou právneho poriadku Uhorska (a teda aj právneho poriadku platného na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi ako súčasť československého štátu), a ktoré mali v oblasti občianskeho práva rozhodujúce postavenie.

V zmysle čl. 3 recepčnej normy „*všetchny úřady samosprávné, státní a župní, ústavy státní, zemské, okresní a zejména i obecní jsou podřízeny Národnímu výboru a prozatím úřadují dle dosavadních platných zákonů a nařízení.*“³¹ Týmto ustanovením sa do Československej republiky ako nástupníckeho štátu Rakúsko-Uhorska prevzali dva rozdielne modely organizácie správy – rakúsky a uhorský. Prevzatím právnych noriem (čl. 2 recepčnej normy) platiacich na území vznikajúcej ČSR a následne ustanovenou povinnosťou úradov štátnych a samosprávnych vykonávať svoju činnosť podľa prevzatých (doterajších) právnych noriem došlo k naplneniu všeobecného charakteru ustanovení recepčnej normy a k už naznačenej hromadnej recepcii. Podriadenie všetkých úradov pôsobiacich na území ČSR Národnému výboru (ako najvyššiemu zákonodarnému a výkonnému orgánu) vo svojej podstate znamenalo

vylúčenie najvyšších rakúskych a uhorských orgánov a zároveň aj zrušenie množstva dovtedy platných organizačných právnych noriem.³²

Článok 4 recepčnej normy ustanovuje začiatok účinnosti tohto zákona, ktorým sa stal deň jeho verejného vyhlásenia na Staromestskom námestí v Prahe, t.j. 28. október 1918. V zmysle uvedeného za akt riadnej publikácie zákona nemožno považovať jeho uverejnenie v Zbierke zákonov a nariadení štátu československého, ku ktorému došlo až 6. novembra 1918, ale samo verejné vyhlásenie zákona.

Podľa článku 5 recepčnej normy bol vykonaním zákona poverený Národný výbor československý, ako toho času najvyšší štátny orgán.

Aj napriek svojej obsahovej stručnosti a nepresnostiam či nedôslednostiam, ktoré sa objavili v texte recepčnej normy, predstavovala recepčná norma – zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. o zriadení samostatného štátu československého hlavný a kľúčový zákon zakladajúci nový právny poriadok. Konkrétne uplatnenie recepčnej normy v praxi znamenalo, že v jednom štáte platili dva rôzne súbory právnych noriem, a to prevzaté pôvodom rakúske právne normy a prevzaté pôvodom uhorské právne normy. Vytvoril sa stav právneho dualizmu.³³ Východiskom z tejto situácie mal byť unifikačný a kodifikačný proces, ktorým je vývoj dejín práva prvej Československej republiky charakteristický.

RECEPCIA UHORSKÉHO SÚKROMNÉHO PRÁVA DO PRÁVNEHO PORIADKU PRVEJ ČSR³⁴

Medzi základné a rovnocenné pramene uhorského súkromného práva v okamihu recepcie³⁵ patrili obyčaj, zákon a kuriálna decízia. Ustanovenie článku 2 recepčnej normy však výslovne spomína len „*zákony a nariadenia*“. Po zistení tejto

²⁷ Pozri bližšie Slovník veřejného práva československého. sv. III. Heslo Recepcie, s. 717.

²⁸ WEYR, F.: Soustava československého práva státního. 1924, s. 58.

²⁹ BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. 2001, s. 21.

³⁰ Tamže.

³¹ Čl. 3 zákona č. 11/1918 Sb. z. a n.

³² Slovník veřejného práva československého. Svazek III. Heslo Recepcie, s. 716.

³³ Vzhľadom na pripojenie Hlučinska a recipovanie nemeckého práva prechodne dochádza až k stavu právneho dualizmu.

³⁴ Na tomto mieste je nevyhnutné definovať a vyriešiť otázku právneho poriadku platného po realizácii prvého československého zákona č. 11/1918 Sb. z. a n. So vznikom samostatného československého štátu vzniká aj československý právny poriadok. Vzhľadom na túto skutočnosť nemožno nazvať právo platné na území Slovenska ako „*uhorské právo*“ či na druhej strane „*slovenské právo*“. Na území Slovenska ako súčasť československého štátu platilo československé právo, československý právny poriadok, avšak s tým, že obsah právnych noriem, ktoré tu v dôsledku recepcie platili, pramenil z čias jestvovania uhorského štátu. V súvislosti s definovaním súboru práva platného na území Slovenska sa stotožňujem s názorom Beňu, a síce že išlo o „*československý právny poriadok platný na Slovensku*“. BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. 2001, s. 27.

³⁵ „*O polnoci z 27. na 28. októbra 1918 (v okamihu recepcie) stmrli právne normy (obsahove) recipované, aby sa v nasledujúcom okamihu stali súčasťou novou ústavou krytého československého právneho poriadku. Právne normy, ktoré boli v Uhorsku prijaté dňa 28. októbra 1918 už recipované neboli.*“ HEXNER, E.: Poznámky k recepčným predpisom. 1935-1936, s. 35.

„medzery“ v prvom československom zákone sa právni teoretici i súdna prax snažili prikloniť k rozširujúcemu výkladu uvedeného ustanovenia recepčnej normy. Uplatnenie rozširujúceho výkladu znamenalo, že úmysel zákonodarcu recepčnej normy sa vykladal rozširujúco (extenzívne) a síce, že pod slovom „zákony“ mal zákonodarcu na mysli aj obyčaje a kuriálne decízie majúce silu zákona. „Nebyť také hoto výkladu, boly by nastaly zmätky na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi, kde prameňom prevažnej časti všeobecného práva súkromého neboly zákony, ale právo obyčajové, ktoré sa javilo v praxi súdov, zákon čís. 11/1918 podľa úvodných slov práve čeliť chcel zmätkom, ktoré boly predvídateľné pri tak významnej svetovodejnej udalosti, akou bolo sriadenie nového štátu.“³⁶ Uvedené tvrdenia najlepšie dokumentuje rozhodnutie Najvyššieho súdu Československej republiky zo 14. októbra 1924,³⁷ z ktorého citujeme obsirnejšiu časť: „Ale s náhľadom, že i pro Slovensko rozuměti dlužno v §u 92 úst. list. pod výrazem ‚zákon‘ jen psanou právní normu, nelze nijak souhlasiti, neboť názor ten vedl by k důsledkům právně nemožným. ... pro Slovensko, kde právě řád práva soukromého záleží v podstatě v právu nepsaném, právu obyčejovém. Že takto výraz ‚zákon‘ v §u 92 úst. list. obdrží různý význam podle toho, o jaké území jde, není nejen nic závadného, nýbrž dokonce nezbytností, má-li výklad dojíti výsledku prakticky vůbec přijatelného, neřku-li uspokojujícího. Dlužno především pamatovati, že ústavní listina náleží ještě k revolučnímu zákonodárství. Pisatelé revolučních zákonů však, náležejíce pravidelně k příslušníkům historických zemí, které revoluci iniciativně zahájili, vycházeli, jak nejvýš přirozeno, z právních, ba namnoze i hospodářských poměrů poměrů historických zemí, v nichž vyrostli a jež, vyplňující všecku jejich životní zkušenost, samy sa jim v představu vnucovali, kdežto na uvážení nebo dokonce na studium odchýlných poměrů slovenských, byt i pomyslení na ně se dostavilo, nebylo zatím v prudkém toku událostí a naléhavosti zákonodárných akcí dostatek času. Tento ráz doby dosvědčuje dokumentární obsahem svým na př. hned první revoluční zákon, vydaný již v den převratu a revoluci jako první její legislativní akt zahajující, zákon ze dne 28. října 1918, čís. 11 Sb. z. a n. o zřízení státu Československého, jenž zcela určitě sdělán pod zorným úhlem práva historických zemí, neboť všecek zřetel na Slovensko vyčerpává se v něm přívlastkem ‚československý‘ a zmínkou o úřadech župních, jinak vládne v něm představa poměrů starorakouských, zmístněných na území zemí českých, tedy na území a v místě, kde byl zákon sdělán. ... Právě se tam jak v čl. 2, tak i v čl. 3, kde přece vzpomenu i řízení župního, takže i na Slovensko bylo zřetelně myšleno, že veškeré dosavadní zákony (a nařízení) zůstávají v platnosti a že všechny úřady jednají dle dosavadních platných zákonů (a nařízení). Kdyby výraz ‚zákon‘ měl se tu bráti ve vylučném smyslu práva psaného, ... došlo by se k tomu právnícky nemožnému důsledku, že na Slovensku, kde právě psaného

práva je v oboru soukromoprávním poskrovnu a všecek řád práva soukromého spočívá po všíce na normách obyčejových, vyvinuvších se soudní praxí, nebylo by od 28. října 1918 vůbec obecného práva soukromého (obecného, neboť obchodní a směnečné je kodifikováno), leda pokud právě záleží výjimkou v aktech legislativních, neboť obyčejové právo by neplatilo a zákonného valně není. Tento důsledek nelze nechati platiti a proto dlužno zavrhnutí výklad, jenž k němu vede, a říci naopak, že výraz ‚zákon‘ míní se tu v širším smyslu a značí tolik, co ‚právní normy‘, t.j. všecko, co má moc zákona, co se mu významem svým rovná, což právě na Slovensku je soudní praxe, jejíž závaznost ... je tam uznána přímo výslovným ustanovením zákonodárce, tedy samým zákonem v užším smyslu, takže jde o obyčejové právo, potvrzené zákonem.³⁸ ... Ale právě jen pod tímto zorným úhlem starorakouského práva mluví § 92 úst. list. pouze o ‚zákonu‘, soudní praxe na Slovensku platné jen proto neuvzpomíná, že si ji pisatelé při něm neuvědomili. ... Žádným způsobem nemá tedy ani zde slovo ‚zákon‘ exklusivní význam.“

Prax Najvyššieho súdu Československej republiky nebola taká jednoznačná, ako by sa z citovaného rozsudku mohlo zdať. Je nepopierateľným faktom, že obyčaje a kuriálne decízie ako prameň práva so silou zákona nemali svoje pevné miesto v systéme prevzatého rakúskeho a teda už československého zákonného práva. Podľa § 10 československého občianskeho zákonníka platného v českých krajinách a vychádzajúceho z rakúskeho občianskeho zákonníka „k zvyklostem lze hleděti jen v případech, ve kterých se jich zákon dovolává“.³⁹ Obyčaj ako samostatný prameň práva so silou zákona rakúske právo prevzaté do českých krajín nepoznalo. O to zložitejšie bolo pre právnikov z historických „českých zemí“ pochopiť a priznať toto postavenie prameňa práva prevzatej uhorskej obyčaji. Obdobná situácia vznikla aj pri recepcii kuriálnych decízií. V zmysle § 12 československého občianskeho zákonníka „nařízení vydaná v jednotlivých případech a rozsudky vynesené soudními stolicemi ve zvláštních právních rozepřích nemají nikdy moci zákona, nemohou býti vztahovány na jiné případy nebo na jiné osoby“.⁴⁰ Právna úprava platná v českých krajinách nepriznávala rozhodnutiam súdov (ani rozhodnutiam Najvyššieho súdu) postavenie prameňa práva a „tudíž soudní praxi v zemích historických přísluší význam faktického výkonu judikatury, ale nikdy moc zákona“.⁴¹ Odlišná situácia bola v Uhorsku, kde súdna prax požívala mimoriadny význam (do roku 1912 nezáväzná rozhodnutia súdov mali možnosť stať sa súčasťou právneho poriadku prostredníctvom sankcie udelennej právnu obyčajou) a od roku 1912 jej rozhod-

³⁸ Pod zákonom, ktorý uznal obyčajové právo za samostatný prameň práva, Najvyšší súd ČSR rozumel zák. čl. IV : 1869.

³⁹ ROUČEK, F.: Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Praha 1926, s. 27.

⁴⁰ Tamže.

⁴¹ HORÁK, J.: Někteří otázky ohledně pramenů občanského práva v praxi na Slovensku a Podkarpatské Rusi. In: Právní obzor. Roč. 8, 1925, s. 7.

³⁶ ZÁTURECKÝ, A.: Duplicita práva v Československej republike. In: Bratislava. Roč. 4, 1930, s. 65.

³⁷ VÁŽNÝ, F.: Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských. Praha 1925, č. 4260, s. 1382-1383.

nutia, presnejšie záväzné rozhodnutia Kráľovskej Kúrie nadobudli charakter prameňov práva. Základný rozdiel medzi charakterom súdnych rozhodnutí v českých krajinách a na Slovensku v okamihu recepcie bol, že sudca v Uhorsku bol do tejto chvíle povolaný nielen k „vysvetľovaniu a vyhľadávaniu práva, ale také k jeho skutočnému tvorení“.⁴²

Z našej strany nemožno stotožniť sa s názorom Siváka,⁴³ že „úmyslom zákonodarcov (recepcnej normy – pozn. aut.) bolo zrejme rozšíriť používanie rakúskeho právneho poriadku aj na územie Slovenska“. Úmysel zákonodarcov pri koncipovaní recepcnej normy bol priam opačný, zabezpečiť prevzatie rakúskeho a uhorského právneho poriadku platného na území vznikajúceho štátu za účelom zachovania právnej istoty. Snahy o rozšírenie platnosti prevzatých rakúskych právnych noriem aj na územie Slovenska, ktoré sa uplatňovali počas trvania prvej ČSR, nemožno stotožňovať s úmyslami tvorcov recepcnej normy. Tieto snahy boli súčasťou následného unifikáčného procesu, ktorý bol v štáte s existujúcim právnym dualizmom iste veľmi potrebný.

RECEPCIA OBYČAJOVÉHO PRÁVA

Článok 2 recepcnej normy nezahrnul výslovne do svojho obsahu prevzatie obyčajového práva aj napriek tomu, že obyčaji bolo možné priradiť postavenie rozhodujúceho prameňa súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. S prihliadnutím na vyššie citované rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR zo 14. októbra 1924, ktorý uznal nutnosť širšieho výkladu čl. 2 recepcnej normy, ako aj z dôvodov právnej istoty a zamedzenia vzniku anarchie, je z našej strany možné vychádzať zo stanoviska, že recepcia uskutočnená 28. októbra 1918 zahŕňala aj recepciu obyčajového práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi ako bývalých súčastí Uhorska.

Vznik nového štátneho útvaru – Československej republiky podstatne zasiahol do sféry obyčajového práva nevyhnutne spätého so súdnou praxou a právotvornou právomocou Kráľovskej Kúrie ako najvyššieho uhorského súdu. Zásadná zmena v súdnej organizácii, ku ktorej došlo na základe vykonaných štátoprávných zmien, znamenala podstatný zlom aj vo vývoji obyčajového práva. Túto situáciu výstižne vyjadril Luby⁴⁴ slovami „obyčajové právo petrifikovalo sa v roku 1918, pozbavené možnosti ďalšej evolúcie pomocou právotvornej judikatúry. Takáto norma pôvodu obyčajového zastará ešte skôr ako písaná“.

⁴² HORÁK, J.: Některé otázky ohledně pramenů občanského práva v praxi na Slovensku a Podkarpatské Rusi. 1925, s. 9.

⁴³ SIVÁK, F. a kol.: Slovenské a české dejiny štátu a práva v rokoch 1918-1945. Bratislava, Univerzita Komenského 1996, s. 20.

⁴⁴ LUBY, Š.: Dynamika a statika súkromného práva. In: Všehrd. Roč.16, 1934, s. 350.

Napriek tomu, že obyčajové právo stratilo možnosť nájsť svoje písomné vyjadrenie v záväzných rozhodnutiach Kráľovskej Kúrie (príp. iného československého súdneho tribunálu s právotvornou právomocou), aj po roku 1918 naďalej existovalo a malo možnosť ďalej sa vyvíjať, a to v dôsledku recepcie zák. čl. IV : 1869, v zmysle ktorého bol sudca viazaný okrem zákonov a nariadení vydaných na základe zákona aj obyčajou majúcou silu zákona. „Tak mohlo (obyčajové právo – pozn. aut.) derogovať súdnym decíziám, aj obyčajovému právu nachodiacemu sa mimo decízie a zákonom, a to aj československým.“⁴⁵

Derogačná moc obyčajového práva a možnosť jeho vlastnej autonómnej zmeny trvala až do nadobudnutia účinnosti Ústavy Československej republiky (6. marca 1920), ktorá vo svojich ustanoveniach nezahrnula obyčajové právo medzi pramene práva a výrazne stojí na platforme práva zákonného. Ako uvádza Hexner⁴⁶ „v ústavnej listine Československej republiky niet ustanovenia, ktoré by priamo alebo nepriamo ustanovilo, uznalo alebo potvrdilo zvykové právo jako primérny prameň práva. Ba naopak, ... ústavná listina zavrhuje zvykové právo jako primérny prameň práva a ... nepochybne stojí na základe práva písaného, ale len písanému právu pripisuje pôvodnú relevanciu právnou. Nemôže byť sporu o tom, že v otázke: jako sa manifestuje štátna vôľa vo forme právnych noriem, ide o ustanovenia, ktoré sa majú čo najexkluzívnejšie a najstriktnejšie vykladať. ... nebolo by mysliteľné, aby (ústavná listina – pozn. aut.) nejasným spôsobom uznala právny prameň tak dôležitý, jakým je zvykové právo“.

V tomto smere sú dôležitými ustanovenia čl. IX. uvodzovacieho zákona k Ústavnej listine ČSR a § 1, 6, 98 a 102 Ústavnej listiny ČSR. Ako už bolo na inom mieste uvedené, článkom IX uvodzovacieho zákona k Ústavnej listine ČSR boli zrušené aj ustanovenia recipované z rakúskeho a uhorského ústavného práva. V literatúre prevládol názor, že v dôsledku tohto ustanovenia uvodzovacieho zákona v spojení s vyššie uvedenými ustanoveniami ústavnej listiny, zákonný článok IV : 1869 ustanovujúci viazanosť sudcu obyčajovým právom so silou zákona (törvényerejű szokás) stratil platnosť. Následne sa v § 1 ústavy popri princípe suverenity ľudu ustanovuje, že ústavná listina určuje orgány, prostredníctvom ktorých si zvrchovaný ľud prijíma zákony, uvádza ich a nachádza právo. Na toto ustanovenie nadväzuje § 6 o najvyššom zákonodarnom orgáne pre celé územie ČSR, ktorým je dvojkomorové Národné zhromaždenie. Týmito ustanoveniami bola vylúčená normotvorná moc sociálnej pospolitosti, ako subjektu spôsobilého tvoriť na základe svojej všeobecnej vôle právnou obyčaj. Do sféry obyčajového práva ďalej výrazne zasiahol § 98 ústavy, ktorý ustanovil, že „veškerí soudcové vykonávají svůj úřad neodvisle, jsouce vázani jen zákonem“ a § 102, podľa ktorého sudco-

⁴⁵ LUBY, Š.: Slovenské obyčajové právo a súdna prax. In: Právny Obzor. Roč. 21, 1938, č. 8-9 a č. 11-12, s. 13.

⁴⁶ HEXNER, E.: Zvykové právo v Československej republike. In: Právny Obzor. Roč. 9, 1926, s. 535.

via pri riešení určitej právnej veci majú právo skúmať platnosť nariadenia, pri zákone však môžu skúmať len to, či bol riadne vyhlásený. Z citovaných ustanovení Ústavnej listiny ČSR je zrejmé, že Ústava ČSR nezaradila obyčaj medzi prameň práva, a teda obyčaj ako prameň práva *pro futuro* ani neuznáva, a to aj napriek tomu, že v období jej prijatia sa už stal evidentným rozdielny charakter prameňov práva na Slovensku a v českých krajinách. Sudca bol v zmysle ustanovení ústavy povinný rozhodovať len na základe zákona, čím sa vylúčila viazanosť sudcov obyčajovým právom. Celkovo možno význam Ústavnej listiny ČSR pre oblasť obyčajového práva vyjadriť tým, že ústava „jeho vznik *pro futuro* zakazuje“.⁴⁷

V dôsledku právneho stavu vytvoreného ústavnou listinou, ktorý znamenal odstránenie možnosti tvoríť obyčajové právo so silou zákona a odstránenie viazanosti sudcov obyčajovým právom, by na Slovensku a Podkarpatskej Rusi v oblasti súkromného práva došlo k právnemu vákuu. „Predovšetkým priamo anomálne bolo, že sa na Slovensku platné právo petrifikovalo, čím sa zamedzil jeho ďalší vývoj, jeho prispôbovanie sa ekonomicko – spoločenským podmienkam a potrebám. To znamenalo, že právna úprava na Slovensku ustrnula na úrovni, ktorú dosiahla v roku 1920, vcelku teda na úrovni, ktorú mala ešte za Uhorska. Ustálenosť písaného práva je vzhľadom na jeho dosť abstraktnú osnovu dlho únosná, ale petrifikovanie obyčajovo-právnych noriem na určitom dosiahnutom stave je absurdné, lebo tieto normy sú omnoho kazuistickejšie, a preto za nových podmienok ťažko použiteľné. Tento dôsledok ... ústavnoprávneho predpisu bol o to závažnejší (v negatívnom zmysle), že obyčajové právo zostalo v platnosti až do konca Československej republiky.“⁴⁸ Vývoj praxe však dospel k situácii, že obyčaj neuznaná za prameň práva sa v súdnej praxi aplikovala „akosi mlčky“⁴⁹ s odôvodnením, že ide o „východisko z núdze“, prípadne sa do systému obyčajového práva platného na Slovensku dosadzovali súdnou praxou zásady a pravidiel v českých krajinách platného rakúskeho práva.⁵⁰

Ani prax najvyšších súdov neriešila otázku postavenia právnych obyčají jasne. Najvyšší správny súd uznával za prameň práva obyčaj vzniknutú do nadobudnutia účinnosti ústavnej listiny (do 6. marca 1920), a táto obyčaj sa mala aplikovať a platila ako zákon. „Je ovšem pravda, že podle práva na Slovensku platného i obyčejové právo je pramenem práva. Ale pramenem práva není ještě každá pouhá zvyklost ... Právuotvorný účinek může mít jen případný právní zvyk po dlouhou dobu stejnotvárně vykonávaný. ... při uplatnění zvykového práva neplatí zásada: Jura novit curia.“⁵¹

⁴⁷ LUBY, Š.: Slovenské obyčajové právo a súdna prax. 1938, s. 14 - 15.

⁴⁸ LUBY, Š.: Unifikačné snahy v oblasti československého súkromného práva v rokoch 1918-1948. In: Právny obzor. Roč. 50, 1967, s. 573.

⁴⁹ LUBY, Š.: Slovenské obyčajové právo a súdna prax. 1938, s. 15.

⁵⁰ LUBY, Š.: Unifikačné snahy v oblasti československého súkromného práva v rokoch 1918-1948. 1967, s. 573.

⁵¹ BOHUSLAV, J.V.: Sbíрка nálezů nejvyššího správního soudu. Praha 1934, č. 10461, s. 536.

V ďalšom náleze z 19. septembra 1933 Najvyšší správny súd ČSR už jasne ustanovuje: „I když lze připustiti, že na území Slovenska právo obyčejové se zřetelem na recepční zákon č. 11/1918 Sb. nutno uznati za platný pramen práva, a to alespoň potud, pokud vzniklo již do dne účinnosti ústavní listiny, přece dlužno trvati na tom, že strana, která se práva obyčejového dovolává, ... jest povinna úřadu dokázati neb alespoň mu důkazy o něm naznačiti, ježto tu neplatí zásada: Jura novit curia.“⁵² Od doby účinnosti ústavy „právo obyčejové ako prameň vzniku nového samostatného práva *pro futuro* stráca význam a v platnosti zotrúva len doterajšie (zdedené) právo obyčajové“.⁵³ Stanovisko Najvyššieho súdu o vzťahu obyčajového práva k Ústave ČSR nie je jasne formulované. Z vyššie citovaného rozsudku Najvyššieho súdu zo 14. októbra 1924 vyplýva, že pod pojem zákona treba zahrnúť aj na Slovensku platné právo obyčajové. Podľa pripravovanej osnovy československého občianskeho zákonníka obyčaj bolo možné uznať za prameň práva len vtedy, ak sa zákon na obyčaj výslovne odvolával, čím by sa však z obyčaje stávala súčasť práva zákonného. Na jednej strane v praxi našiel svoje uplatnenie rozširujúci výklad slova zákon, ktorý sa chápal ako „právna norma so silou zákona“, na druhej strane však striktný výklad ustanovení ústavy z roku 1920 viedol k chápaniu zákona ako základného prameňa práva aj na Slovensku ustanovením viazanosti sudcov len zákonmi. Uplatnenie „východiska z núdze“ a mimoústavné akceptovanie obyčajového práva neboli dostatočnými odpoveďami ani na otázku či mohlo vzniknúť obyčajové právo so silou zákona aj po účinnosti ústavy. Väčšina teoretikov sa prikláňa k názoru, že obyčaje ako prameň práva sa mohli samostatne vyvíjať a vznikáť len do nadobudnutia účinnosti ústavy, a po tomto dni mohli svoje uplatnenie nájsť len dovtedajšie „zdedené“ obyčaje, ktorým bola odňatá možnosť ich vlastnej autonómnej zmeny.

Napriek tomu, že Ústavná listina ČSR nepriznala obyčaji status prameňa práva, a napriek snahám nahradiť jeho normový súbor prevzatým rakúskym právom platným v českých krajinách, zostalo obyčajové právo na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi v platnosti a jeho normy boli v oblasti občianskeho práva akceptované až do vzniku účinnosti prvej kodifikácie občianskeho práva v roku 1951.⁵⁴

⁵² BOHUSLAV, J.V.: Sbíрка nálezů nejvyššího správního soudu. Praha 1934, č. 10720, s. 1191.

⁵³ Slovník veřejného práva československého. sv. II. Heslo Obyčej, obyčejové právo, s. 1050.

⁵⁴ § 568 Občianskeho zákonníka č. 141/1950 Zb.: „Dňom 1. januára 1951 zrušujú sa všetky ustanovenia o veciach upravovaných týmto zákonom, počítajúc v to aj obyčajové právo, či už vyplývajú zo súdnych rozhodnutí alebo z iných prameňov.“

RECEPCIA PRÁVA OBSIAHNUTÉHO V KURIÁLNYCH DECÍZIÁCH

V zmysle uplatňovaného rozširujúceho výkladu čl. 2 recepčnej normy, ktorý si vo svojom vyššie citovanom rozhodnutí osvojil Najvyšší súd ČSR, predmetom recepcie do československého právneho poriadku boli všetky právne normy majúce silu zákona – to znamená v slovenských podmienkach aj obyčajové právo a záväzné rozhodnutia Kráľovskej Kúrie, tzv. kuriálne decízie vydané na základe zák. čl. LIV : 1912. Recepciou právnych noriem vykonanou na základe čl. 2 recepčnej normy sa do československého právneho poriadku nielen prevzali rozhodnutia Kráľovskej Kúrie majúce silu zákona (kuriálne decízie), ale zároveň sa na ich povahe – normatívnej kvalite a sile nič nezmenilo.⁵⁵

Vzhľadom na postavenie kuriálnych decízií v uhorskom právnom poriadku možno teda konštatovať, že aj po roku 1918 mohli byť kuriálne decízie menené alebo zrušené rovnako ako predtým len zákonom, novšou (silnejšou) decíziou majúcou silu zákona alebo právnou obyčajou majúcou derogačnú moc.⁵⁶ Realizácia zmeny, prípadne zrušenia kuriálnych decízií zákonom nevyvolávala v právnej praxi žiadne pochybnosti. Naopak, problémy do oblasti praxe vniesla možnosť zmeny kuriálnych decízií novšou decíziou majúcou silu zákona. Použitie uvedenej možnosti normatívnej zmeny či zrušenia kuriálnych decízií by predpokladalo existenciu súdneho orgánu s právotvornou kompetenciou, aká prislúchala Kráľovskej Kúrii ako najvyššiemu uhorskému súdu.

Po „štátnom prevrate“ a vzniku ČSR bol zákonom č. 5/1918 Sb. z. a n. pre celý obvod ČSR zriadený Najvyšší súd ČSR so sídlom v Prahe. Už nasledujúci rok, presnejšie 16. apríla 1919 bol tento zákon novelizovaný zákonom č. 216/1919 Sb. z. a n. o Najvyššom súde.⁵⁷ Z týchto dvoch základných noriem upravujúcich postavenie, pôsobnosť a zloženie Najvyššieho súdu, s prihliadnutím na uplatnenie princípu delby moci pri budovaní štátneho aparátu ČSR vyplýva, že Najvyšší súd ČSR nedisponoval žiadnou právotvornou kompetenciou (na rozdiel od Kráľovskej Kúrie) a jeho rozhodnutia právo netvorili, ale len deklarovali. Názory teoretikov danej doby sa však pri uvedenom tvrdení rozchádzajú. Pochybnosti vzbudzoval najmä výklad § 12 zákona č. 216/1919 Sb. z. a n. o Najvyššom súde, ktorým sa Najvyšší súd splnomocňoval upraviť si svojím plenárnym uznesením

rokovací poriadok, k platnosti ktorého sa vyžadoval súhlas vlády. V prijatom rokovacom poriadku mala byť vyriešená otázka, kedy sa majú povolať senáty s viac ako piatimi členmi, najmä však plenárny senát, aby „se usnásely o určitých právných otázkách, pak co má nařízeno býti, aby se jednotně rozhodovalo a nálezy ustálili.“⁵⁸ V literatúre⁵⁹ sa objavili názory (aj napriek tomu, že rokovací poriadok Najvyššieho súdu nebol prijatý a *per analogiam* sa používal rokovací poriadok Najvyššieho súdu vo Viedni), že týmto zákonným ustanovením „prestala záväzná moc rozhodnutí jednotnosti právnej a plenárnych rozhodnutí v tom zmysle, že by sa Najvyšší súd (pokiaľ ide o Slovensko a Podkarpatskú Rus) v zásadných otázkach od nich len na základe svojho plenárneho rozhodnutia mohol odchyliť“. Uvedené stanovisko potvrdil svojím plenárnym rozhodnutím z 3. decembra 1934 aj Najvyšší súd ČSR, keď v zosilnom 11-člennom senáte zmenil rozhodnutie právnej jednotnosti Kráľovskej Kúrie č. 8 z roku 1916. Vo svojom rozhodnutí⁶⁰ Najvyšší súd označuje právo kuriálnych decízií ako právo, ktoré je živé a „podlieha vývoju podľa zmien v životných pomeroch a potrebách a v obecnom právnom cítení“, a vzhľadom na uvedené existuje možnosť jeho zmeny.

Proti uvedenému postupu Najvyššieho súdu nachádzame tieto argumenty:

1. Recepciou kuriálnych decízií uskutočnenou článkom 2 zákona č. 11/1918 Sb. z. a n. sa tento prameň uhorského práva so silou zákona nezmenil a nestratil svoju normatívnu silu. To znamená, že aj keď boli ustanovenia zák. čl. LIV : 1912 zrušené a nahradené ustanoveniami zákona č. 5/1918 Sb. z. a n. a zákona č. 216/1919 Sb. z. a n. o Najvyššom súde, kuriálne decízie, recipované do právneho poriadku ČSR, svoje postavenie a silu nestratili a stali sa súčasťou právneho poriadku ČSR. „Tým, že toto ustanovenie (zák. čl. LIV : 1912 - pozn. aut.) bolo u nás zrušené, neprestali byť decízie decíziami (t.j. obecné záväznými normami moci zákona), nepremenili sa alebo nedeklasifikovali sa v obyčajné rozsudky Najvyššieho tribunálu, na ktoré by tento sám ani nižšie súdy neboli viazané normatívne.“⁶¹ Vo vyššie citovanom rozhodnutí zo 14. októbra 1924⁶² Najvyšší súd ČSR ustanovuje, že „slovenská súdna praxe není vlastně ani obyčejným prá-

⁵⁸ § 12 zákona č. 216/1919 Sb. z. a n. o Nejvyšším soudě.

⁵⁹ FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. : Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi so zreteľom aj na banské právo a na právne predpisy o pozemkovej reforme (s príslušnými časťami návrhu čl. všeobecného zákonníka občianskeho, zhotoveného superrevíziou komisiou). III. vydanie pôvodného diela s judikatúrou siahajúcou do r. 1935. Šamorín, Heuréka 1998, s. 31. ROUČEK, F. : Občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Všeobecná časť. Kroměříž 1927, s. 42.

⁶⁰ VÁŽNÝ, F. : Rozhodnutí Nejvyššího soudu československé republiky věcech občanských. č. 1890.

⁶¹ LUBY, Š. : Slovenské obyčajové právo a súdna prax. 1938, s. 9.

⁶² VÁŽNÝ, F. : Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských. 1925, č. 4260, s. 1384.

⁵⁵ Pozri rozsudok Najvyššieho správneho súdu ČSR zo 16. októbra 1919 č. 4407. BOHUSLAV, J.V. : Sbíрка rozhodnutí nejvyššího správního soudu v Praze. Praha 1920, č. 114 fin., s. 199. „Zákon (11/1918 Sb. z. a n.) vyslovil toliko, že dosavadní zákony a nařízení v platnosti zůstávají. Zákon zůstává zákonem, nařízení nařízením. Tolik a jen tolik praví znení zákona, a takový byl i zřejmý úmysl zákonodárců.“

⁵⁶ LUBY, Š. : Slovenské obyčajové právo a súdna prax. 1938, s. 5.

⁵⁷ V zmysle tohto zákona sa novým sídlom Najvyššieho súdu ČSR stalo Brno.

vem obyčejovým, nýbrž, jsouc zákonem podrobně upravena a nemajíc práva, z mezí, v něm mu vytyčených, vybočiti, dále pozůstávajíc v soudních nálezech, které mají-li zásady, na nichž spočívají míti zavazující moc právních norem a nabýti tak formy práva psaného – vlastně zákonníkem, touto cestou nepřimo pořizným“.

2. V zmysle zákona č. 5/1918 Sb. z. a n. a zákona č. 216/1919 Sb. z. a n. Najvyšší soud ČSR nemal právomoc právo tvoriť, ale len právo deklarovať, to znamená, že svojimi rozhodnutiami nemohol meniť kuriálne decízie so silou zákona. „Náš Najvyšší súd však nemôže vyhovieť podmienke, aby, decíziu, ktorá je obecnou záväznou normou, zmenil alebo zrušil zase aktom, ktorý by mal aspoň takú istú normatívnu silu, ... jeho rozhodnutia sú len deklarovaním, a nie konštatovaním obecného záväzného práva.“⁶³ V citovanom rozhodnutí Najvyššieho súdu ČSR⁶⁴ môžeme nájsť aj nasledovné značne protirečivé tvrdenia: „československý zákon o nejvyšším súde ze dne 16. dubna 1919, čís. 216 Sb. z. a n., mimochodem řečeno sdělaný opět bez zřetele na právo slovenské, tomuto soudu žádného podobného práva, jako měla uherská kurie, nepřiznává, ale také ne povinnosti (!), takže nejvyšší soud může se dle panujícího náhledu i bez plenárního usnesení odchýlit od nálezů kuriálních.“ Následne Najvyšší súd ČSR pokračuje a priznáva, „že takto soudní nálezy mají na Slovensku moc zákona“ a § 92 Ústavy ČSR „vztahuje se ...nejen na zákony v technickém smyslu, nýbrž i na normy vyvinuvší se soudní praxí, ve slovenském právu zákon zastupující, a dlužno tedy i k těmto normám hleděti“. Len veľmi ťažko možno akceptovať tieto tvrdenia, v zmysle ktorých by Najvyšší súd ČSR „nemal povinnosť riadiť sa normami, ktoré vzápätí sám zaradil medzi normy zákonné podľa § 92 Ústavy ČSR“.

Nadobudnutím účinnosti ústavy ČSR sa do praxe mala uviesť viazanosť sudcov len zákonom. Zákon v zmysle ustanovení ústavy bol nad sudcom a sudca nebol orgánom „právo tvóricím, nýbrž jen nalézajícím v hranicích zákona“.⁶⁵ Žiaden súdny orgán v Československej republike (a teda ani Najvyšší súd ČSR) nedisponoval právotvornou kompetenciou, ako aj možnosťou meniť svojím rozhodnutím právne normy so silou zákona.

Vzhľadom na vyššie uvedené skutočnosti sa nemôžeme stotožniť s vyššie citovaným názorom Fajнора – Zátureckého, že Najvyšší súd ČSR sa mohol od zásadných rozhodnutí Kráľovskej Kúrie odchýliť svojím plenárnym rozhodnutím, a zastávame opačný názor, že záväzné rozhodnutia Kráľovskej Kúrie si svoje postavenie prameňa práva so silou zákona ponechali, a tak nemohli byť menené

⁶³ LUBY, Š.: Slovenské obyčajové právo a súdna prax. 1938, s. 10.

⁶⁴ VÁŽNÝ, F.: Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských. 1925, č. 4260, s. 1385.

⁶⁵ HORÁK, J.: Některé otázky ohledně pramenů občanského práva v praxi na Slovensku a Podkarpatské Rusi. 1925, s. 13.

rozhodnutiami Najvyššieho súdu ČSR, ktorým „moment kvality jako právního pramene schází úplně“.⁶⁶

Z načrtnutého vývoja súdnej praxe je zrejmé, že postavenie a význam kuriálnych decízií ako prameňa práva rovnocenného so zákonom a obyčajovým právom súdna prax počas existencie ČSR nie vždy presne chápala, a to aj napriek tomu, že kuriálne decízie sa nevyhnutne v dôsledku recepcie stali súčasťou právneho poriadku Československej republiky.

ZÁVER

Utváranie právneho poriadku nového štátu nie je vecou jednoduchou. Výnimkou nebola ani Československá republika, ktorá pri budovaní svojho právneho poriadku využila inštitút recepcie práva. Je nepopierateľným faktom, že v podmienkach „štátneho prevratu“ bolo nutné ihneď v revolučných okamihoch prijať základnú normu zakladajúcu nielen štát, ale aj jeho právny poriadok. Aj keď úmysel zákonodarcov recepcnej normy iste sledoval dosiahnutie kontinuálneho právneho vývoja v materiálnej rovine spolu so stabilizáciou právnych pomerov a zabezpečením právnej istoty občanov, praktické uplatnenie inštitútu recepcie a následný právny vývoj nás svojimi protirečieniami uvedie často do možnosti relativizovania týchto úmyslov. Príkladom je mimoústavná akceptácia dvoch základných prameňov pôvodom uhorského súkromného práva – právnych obyčají a kuriálnych decízií. Súkromné právo platné počas existencie ČSR na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi spočívalo najmä na obyčajovom práve pozabvenom možnosti svojho ďalšieho vývoja, kuriálnych decíziách spred 28. októbra 1918 a na zákonoch či už prevzatých alebo prijatých v tomto období. Do vývoja súkromného práva na Slovensku pomerne často zasahovala „svojoľná“ prax súdov. Išlo o tzv. „suchú cestu“ rozširovania platnosti bývalého rakúskeho občianskeho zákonníka na Slovensko, ktorá spočívala v tom, že sa na Slovensku „judikovalo podľa ABGB“.⁶⁷ Aplikovanie prevzatého pôvodom rakúskeho práva na právne pomery upravené prevzatým pôvodom uhorským obyčajovým právom sa odôvodňovalo skoršou platnosťou rakúskeho práva na tomto území v dobe Bachovho absolutizmu (a teda nejde o právo Slovensku cudzie) a ďalej tým, že toto právo neskôr nadobudne na Slovensku platnosť v podobe revízie prevzatého rakúskeho občianskeho zákonníka. „Je tedy jaksi atmosféra právního života na Slovensku plna jistoty, že právo občanského zákona je lex futura této částky republiky. ... také praxe a pokud se týče právní věda slovenská má tento nový vývoj právní respektovati a neodchylovati se zbytečně kde se to dá, od ustanovení obč. z., platných v zemích historič-

⁶⁶ Tamže.

⁶⁷ SCHELLEOVÁ, I. – SCHELLE, K.: Civilní kodexy 1811–1950-1964. Brno, s.a., s. 25.

kych...⁶⁸ Tieto postupy zavádzania prevzatého rakúskeho práva na územie Slovenska mali širší základ, ktorý spočíval v samej podstate budovaného československého štátu ako štátu unitárneho a centralistického. A opäť citujeme Horáka: „Náš štát má jako štát národný, jednotné československé národnosti, dle svého základu a dle své ústavy tendenci centralistickou. Nebudeme se s nikým přiti o to, zda je to správné aneb ne, ale konstatujeme fakta. Tato snaha centralisační jeví se i ze zřízení ministerstva unifikace zákonů. Zamýšlená revize obč. z. slouží rovněž tomuto účelu, neboť zrevidovaný obč. z. má býtí platným kodexem soukromého práva obecného v celé republice. Tato snaha není snad chována v lůně nejvyšších vrchností administrativních, ale je zřejmě schvalována povolnými faktory zákonodárnými, které jí aspoň mlčky uznávají tím, že proti ní nevystoupily. Je téměř jisté, že občanský zákon zrevidovaný stane se v době kratší či delší zákonem platným i na Slovensku. Odpor proti tomu vážně se nikde neukázal.“⁶⁹ Námietky na zachovanie osobitostí domáceho pôvodom uhorského práva boli zo strany slovenskej právnickej obce obhajované, ale ako Horák uvádza, „ne vždychy s úspěchem“.⁷⁰

RESUMÉ

Disintegration of Austria-Hungary and the creature of its successor states brought in a legal area many problems. Problem of the reception of Austrian and Hungarian legal orders was one of the most serious of them. "Act on establishment of independent Czechoslovak state" Nos. 11/1950 Coll. of Laws, whose an unofficial name was the "Reception Act" became the basis and the "normative focus" of Czechoslovak legal order. The "Reception Act" was proclaimed in a day of revolutionary establishment of new Czechoslovak republic - 28th October 1918. The Reception Act was very concise normative work, it was consisted of an introduction and five articles. The introduction of the Act dealt with the purpose of issuing the Act and the legislative intent - to secure material (contains) legal continuity in a law development between Austrian and Hungarian legal orders and between new Czechoslovak legal order. Continuity of the legal orders in a material sense was realised by art. 2 and by art. 3 Reception Act. In the moment of reception (a midnight 27th - 28th October 1918) legal rules valid in Austria-Hungary numbed and they became the components of Czechoslovak legal order. It was difficult legal situation, because two dissimilar legal orders (Austrian and Hungarian) were valid in Czechoslovak republic, Austrian legal rules

were in validity on Czech's territory and Hungarian legal rules were valid on Slovak's territory. The differences included various law forms (Austrian written civil law - Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch and Hungarian unwritten customary law) and various capacity of these law rules.

Main sources of Hungarian private law to the moment of its reception were: unwritten customary law, binding decisions of Curia Regis since y. 1912, laws and decrees. These sources of Hungarian private law became the components of Czechoslovak system of laws, in spite of the Reception Act did not include the customs and the decisions of Curia Regis to its contents. Judicial practice had to refuse a strict interpretation of the Reception Act. On the contrary an extensive interpretation of the Reception Act (the word "laws" in the text of the Reception Act mean "legal rules" with an authority of law) took place in the judicial practice. This viewpoint of Czechoslovak Supreme court was not justified in view of § 98 and § 102 Constitution of ČSR. In sense of this constitutional provisions judges ought to have to try and to adjudicate independently, they were bound only by law. The customary law and the decisions of Curia Regis were in validity in Slovakia, but their crucial position was died away.

During whole existence of ČSR an uniform Civil Code was not passed and former (taken over) rules remained in validity. Unification efforts were only partly successful in the specified areas of private law. The first uniform Czechoslovak Civil Code Nos. 151/1950 Coll. of Laws was passed in 1950 and it came into effect 1st January 1951.

⁶⁸ HORÁK, J.: Některé otázky ohledně pramenů občanského práva v praxi na Slovensku a Podkarpatské Rusi. 1925, s. 17.

⁶⁹ Tamže, s. 16-17.

⁷⁰ Tamže, s. 17.

JUDr. Miriam Laclavíková
Katedra právnych dejín
Právnická fakulta Trnavskej univerzity

RECEPCIA OBYČAJOVÉHO PRÁVA A PRÁVA KURIÁLNYCH DECÍZIÍ V PRVEJ ČSR (PRÍSPEVOK K HISTÓRII SÚKROMNÉHO PRÁVA NA SLOVENSKU)¹

ÚVOD

Rozpad Rakúsko-Uhorska a vznik jeho nástupníckych štátov priniesol v právnej rovine viaceré problémy. Jedným z nich bol problém vyrovnania sa starého a zanikajúceho právneho poriadku s právnym poriadkom novým, novo sa utvárajúcim. Revolučný vznik československého štátu sa tak nevyhnutne spája s otázkou recepcie rakúsko-uhorského právneho poriadku, nevynímajúc ani otázku prevzatia štátneho aparátu („úradov a ústavov“) pôsobiacich na území nového štátu.

V podmienkach revolučného vzniku československého štátu, ako literatúra uvádza v podmienkach „štátneho prevratu“, nebolo žiaduce pripustiť vznik sociálneho a právneho rozvratu na území, kde sa len konštituoval nový štát. Pri politických revolúciách a prevratoch, ktoré sú poznačené rýchlym vývojom udalostí, je takmer nemožné ihneď v revolučných okamihoch nahrádzať doterajší právny poriadok novým právnym poriadkom. Za týchto podmienok nachádza väčšinou svoje uplatnenie inštitút recepcie.²

Inštitút recepcie práva možno definovať ako „vedomé prevzatie určitého práva (jeho obsahu) z jedného právneho poriadku do iného, pričom právnemu poriadku je po-

¹ Tento príspevok je výstupom grantového projektu VEGA (č. 1/0105/03) s názvom: *Vývoj práva na Slovensku (na území Slovenska) so zameraním na uplatnenie inštitútu recepcie práva.*

² S faktom vytvorenia nového „normatívneho ohniska“ právneho poriadku a s uplatnením inštitútu recepcie súvisí aj otázka retroaktívneho pôsobenia právnych noriem. Uvedený následok - retroaktívne pôsobenie noriem je spôsobený tým, že všetky prevzaté normy odvodzujú svoju platnosť od nového „ohniska“, pričom pôsobia aj do minulosti, t.j. do doby pred vznikom uvedenej základnej prapôvodnej normy. Pozri bližšie PROCHÁZKA, A.: *Problém ústavnosti retroaktívnych zákonů.* In: *Časopis pro právní a státní vědu.* Roč. 17, 1934, s. 290-313, ďalej porovnaj KREJČÍ, J.: *O neústavnosti retroaktívnych zákonů.* In: *Časopis pro právní a státní vědu.* Roč. 17, 1934, s. 392 - 407.

trebné rozumiieť v jeho širšom zmysle – vo význame právnych pomerov“.³ Recepciu práva možno chápať aj ako historický fakt, prostredníctvom ktorého možno skúmať nielen obsah jednotlivých noriem zanikajúceho a vznikajúceho právneho poriadku, ale aj sám fakt prevzatia práva (aj s príhľadnutím na jeho pramene) z jedného právneho poriadku do iného. Recepciu však zároveň možno považovať aj za súčasť tvorby práva, keďže je „formou prenosu časti práva i právnej kultúry z jednej spoločnosti do inej alebo iných spoločností“.⁴

Recepciu právnych noriem uskutočnenú pri vzniku Československej republiky možno nazvať hromadnou (generálnou) a autoritatívnou recepciou.⁵ Použitie prívlastku hromadná recepcia je odôvodnené obsahovým množstvom preberaných noriem (väčšinou ide o prevzatie celého obsahu iného právneho poriadku). Označenie autoritatívna recepcia zdôrazňuje, že k recepcii dochádza vedome a systematicky na základe normatívneho aktu revolučného zákonodarcu, ktorým sa prevádza obsah jedného právneho poriadku do právneho poriadku iného.⁶ K uvádzanej hromadnej a autoritatívnej recepcii v československých podmienkach došlo na základe prvého československého zákona č. 11/1918 Sb. z. a n. o zriadení samostatného štátu československého (tzv. recepcná norma).⁷

Na tomto mieste je nutné zdôrazniť, že úmyslom zákonodarcu bolo zabezpečenie kontinuálneho vývoja s právnym poriadkom zanikajúceho Rakúsko-Uhorska, presnejšie povedané, úmysel zákonodarcu smeroval k zabezpečeniu právnej kontinuity v materiálnom zmysle,⁸ keďže z hľadiska štátoprávneho znaku každej úspešnej politickej revolúcie je porušenie právnej kontinuity v zmysle formálnom.⁹ Až do doby, kým nedošlo k prerušeniu formálnej právnej

³ Slovník veřejného práva československého. svazek III. Reprint původního vydání. Eurolex Bohemia 2000. 5 zv. Heslo Recepcie, s. 715.

⁴ PRUSÁK, J.: Teória práva. Bratislava, Vydavateľské oddelenie UK 1999, s. 182.

⁵ Slovník veřejného práva československého. svazek III. Heslo Recepcie, s. 717. Ďalej pozri HEXNER, E.: Poznámky k recepcným predpisom. In: Hospodárstvo a právo. Roč. 3, 1935-1936, č. 4, s. 36.

⁶ Pozri bližšie Slovník veřejného práva československého. svazek III. Heslo Recepcie, s. 716. Od prípadov autoritatívnej recepcie treba odlišiť prípady rozšírenia platnosti istej normy vnútri daného právneho poriadku, ku ktorým tiež dochádza na základe normatívneho aktu zákonodarcu. Iný názor vyslovuje HEXNER, Poznámky k recepcným predpisom. 1935-1936, s. 36.

⁷ LAZAR, J.: Základy občianskeho hmotného práva. Druhé prepracované vydanie. 2 zv. Bratislava, IURÁ EDITION 2004. 1 zv., s. 44.

⁸ Súbežné uplatnenie formálnej a materiálnej kontinuity je vylúčené vzhľadom na to, že až popretím kontinuity formálnej (a vznikom diskontinuity) môže (ale nemusí) dôjsť k vzniku kontinuity materiálnej. V prípade revolučného vzniku československého štátu tak v zmysle uvedeného môžeme hovoriť o právnej kontinuite v materiálnom zmysle a o právnej diskontinuite v zmysle formálnom.

⁹ WEYR, F.: Soustava československého práva státního. Brno 1924, s. 56.

kontinuity, zostala recepcná norma – zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. základom a normatívnym ohniskom československého právneho poriadku, a to aj napriek svojim mnohým nedôslednostiam a nepresnostiam.

ZÁKON č. 11/1918 Sb. z. a n. O ZRIADENÍ SAMOSTATNÉHO ŠTÁTU ČESKOSLOVENSKEHO (tzv. RECEPCNÁ NORMA)

Základom a „normatívnym ohniskom“¹⁰ právneho poriadku československého štátu sa stal zákon o zriadení samostatného štátu československého č. 11/1918 Sb. z. a n. – tzv. recepcná norma, verejne vyhlásený v deň vzniku ČSR 28. októbra 1918 a publikovaný v Zbierke zákonov a nariadení štátu československého 6. novembra 1918.¹¹ Prvý československý zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. „nebol len recepcnou normou. Bol predovšetkým ... zákonom, ktorý vyhlásil a zakotvil československú štátnu suverenitu“.¹²

Z hľadiska svojej štruktúry bola recepcná norma veľmi krátkym normatívnym dielom pozostávajúcím z úvodu a piatich článkov. Text normy koncipoval Alois Rašín, člen Národného výboru československého ako vrcholného orgánu domáceho odboja.¹³

V úvode recepcnej normy okrem revolučného vyhlásenia s relevanciou „legalizovania, legitímovania a konštituovania“¹⁴ nového československého štátu slovami „samostatný štát československý vstoupil v život“ nachádzame aj účel vydania recepcného zákona, „aby zachovaná byla souvislost dosavadního právního řádu se stavem novým, aby nenastali zmatky a upraven byl nerušený přechod k novému státnímu životu“.¹⁵ Alois Rašín, autor tohto zákona, o účele jeho vydania uviedol: „Základním tímto zákonem mělo být zamezeno, aby nenastal bezprávní stav, aby se celá

¹⁰ WEYR, F.: Sukcesoftví československého štátu a recepcní zákon č. 11 z r. 1918. In: Časopis pro právní a státní vědu. Roč. 21, 1938, s. 2. Ďalej pozri ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J.: Komentář k československému obecnému zákonníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Praha 1935, s. 29.

¹¹ Pôvodné znenie zákona č. 11/1918 Sb. z. a n., recepcnej normy, doplnené poznámkami o zmenách vnesených do autentického textu zákona publikovaného v Zbierke zákonov a nariadení štátu československého podáva ČÁDA, F.: Vybrané prameny k právnym dejinám stredoevropským. Brno 1931, s. 25-26. Pôvodné znenie zákona ďalej uvádza KLÍMEK, A.: Říjen 1918. Vznik Československa. Praha, Litomyšl, Paseka 1998, s. 215-216.

¹² BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. Banská Bystrica 2001, s. 19.

¹³ Za Národný výbor československý tento zákon podpísali „muži 28. októbra“ Alois Rašín, František Soukup, Jiří Stříbrný, Antonín Švehla a Vavro Šrobár.

¹⁴ BEŇA, Vývoj slovenského právneho poriadku. 2001, s. 19.

¹⁵ Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n.

naše správa nezastavila a aby se 29. října pracovalo dále, jakoby revoluce vůbec nebylo“.¹⁶

V zmysle prvého článku recepčnej normy sa „*orgánem jednomyslné vůle národa a také vykonavatelem státní surchovanosti*“ stal Národný výbor československý.¹⁷ Národný výbor, ktorý plnil funkciu parlamentu i vlády, sa tak stal najvyšším orgánom v štáte a počas svojho pôsobenia celkovo vydal 17 zákonov a 23 nariadení. Činnosť vykonával až do 13. novembra 1918, keď na poslednom zasadnutí prijal Dočasnú ústavu – zákon č. 37/1918 Sb. z. a n.. Aj napriek svojej nesporne ústavnej povahe recepčná norma neriešila otázku štátnej formy československého štátu. Táto, bez výhrad rozhodujúca otázka, životne dôležitá pri vzniku nového štátu, bola ponechaná na dohodu medzi Národným zhromaždením (ktoré ešte nebolo ustanovené) a Československou Národnou radou v Paríži. Znenie článku 1 recepčnej normy, s prihliadnutím na celý obsah tohto revolučného zákona, v prvom rade znamenalo popretie zásady formálnej kontinuity v ústavnej rovine.¹⁸ Uvedenú skutočnosť vyjadril Najvyšší správny súd vo svojom náleze zo 16. októbra 1919 slovami: „*Státní moc republiky československé povstala však fakticky již státním převratem ze dne 28. října 1918. Tohto dne uchopil se Národní výbor fakticky státní moci, sloučiv ve svých rukou všechnu nejvyšší státní moc ve všech jejích funkcích a stal se tedy také nositelem zákonodárné moci v novém státě, jímž pak zůstal po tak dlouho, až nabyl účinnosti zákon o prozatímní ústavě ze dne 13. listopadu 1918 č. 37 Sb. z. a n.*“¹⁹

Kontinuita právneho poriadku v materiálnom zmysle a „*obsahová identita medzi dvoma rozličnými (samostatnými) právními poríadkami*“²⁰ sa mala zabezpečiť prostredníctvom článkov 2 a 3 recepčnej normy. Podľa článku 2 citovaného zákona „*veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti*“.²¹ Ako je z citácie tohto ustanovenia recepčnej normy zřejmé, zákonodarca sa snažil o zachovanie „*súvislosti v osobných a hospodárskych pomeroch občanov, ... aby prechod k novému štátnemu životu bol podľa možnosti nerušený*“.²² Zároveň Hexner,²³ taktiež zastávajúci stanovisko materiálnej recepcie, vyslovuje názor, že každý touto nor-

mu prevzatý predpis musel byť nevyhnutne zlučiteľný s novými štátprávnymi pomermi, a teda musel vyhovovať nielen predpisom predošlej ústavy, ale aj predpisom novej československej ústavy. Podobne sa vyslovil aj Najvyšší správny súd ČSR vo svojom rozhodnutí z 30. apríla 1924. Článkom 2 zákona č. 11/1918 Sb. z. a n. „*tedy zachován byl v platnosti na oné části území čsl. republiky, které dříve tvořilo součást království a zemí na říšské radě zastoupených, právní řád tam platný, kdežto naproti tomu ovšem na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, tedy na území tvořivším dříve součást státu uherského, zachován byl v platnosti právní řád uherský, v obou zemích ovšem jen pokud, pokud dosavadní právní řád rakouský, resp. uherský neodporuje změněným státoprávním poměrům a pokud novou normou státu čsl. nebyl změněn*“.²⁴

Všeobecnosť ustanovenia čl. 2 recepčnej normy a absencia podmienok, za splnenia ktorých budú do československého právneho poriadku prevzaté jednotlivé právne normy, spôsobená akiste rýchlym sledom revolučných udalostí a neexistenciou ústavy nového štátu, ktorá by bola vydaná spolu s recepčnou normou, si vynútili prijatie potrebného derogačného ustanovenia. Uvedené derogačné ustanovenie neobsahovala, ako by sme mohli predpokladať, Dočasná ústava prijatá v novembri 1918, ale až ústava prijatá vo februári 1920. V zmysle čl. IX. uvodzovacieho zákona k ústavnej listine Československej republiky z 29. februára 1920 „*v den ustanovený v 1. odstavci článku VIII (t.j. 6. marca 1920 – pozn. aut.) pozbývají platnosti všechna ustanovení, která odporují této ústavní listině a republikánské formě státu, dále všechny dřívější ústavní zákony, i když by jednotlivá jejich ustanovení nebyla v přímém rozporu s ústavními zákony československé republiky*“.²⁵ Uvedený článok veľmi širokým, neurčitým a všeobecným spôsobom zrušil aj právne normy prevzaté do československého právneho poriadku recepčnou normou. Podľa nášho názoru derogačné ustanovenie, ktoré by zrušilo platnosť noriem odporujúcich ústavným základom a ústavnému poriadku nového československého štátu mala obsahovať už sama recepčná norma alebo dočasná ústava Československej republiky. Okrem prílišnej všeobecnosti ustanovenia článku 2 recepčnej normy znenie uvedeného článku vykazuje aj ďalšie terminologické a obsahové nepresnosti. Nedokonalosť legislatívnej techniky zákonodarca sa prejavila aj ustanovením dočasnej platnosti prevzatých noriem – „*zůstávají prozatím v platnosti*“.²⁶ Z hľadiska teórie práva má každá norma dočasnú platnosť, pokiaľ existuje právna možnosť jej zmeniteľnosti.²⁶ Zdôraznením dočasnej platnosti prevzatých noriem chcel zákonodarca zrejme len zvýrazniť, že v budúcnosti bude samostatne vytvorený nový československý právny poriadok bez noriem prevzatých zo zanikajúceho rakúsko-uhorského štátu. Výslovné zdôrazňovanie tohto

¹⁶ Citované podľa OLIVOVÁ, V.: Dějiny první republiky. Praha, Nakladatelství Karolinum 2000, s. 67.

¹⁷ Pôvodné znenie článku 1 zákona č. 11/1918 Sb. z. a n., recepčnej normy, verejne vyhlásené v deň vzniku Československého štátu znelo: „*Státní formu československého státu určí Národní shromáždění ve srozumění s Československou národní radou v Paříži jako orgánové jednomyslné vůle národa. Než se tak stane vykonává státní surchovanost Národní výbor.*“

¹⁸ Pozri bližšie WEYR, F.: Sukcesorství československého státu a recepční zákon č. 11 z r. 1918. 1938, s. 2-3.

¹⁹ BOHUSLAV, J.V.: Sbírnka nálezů nejvyššího správního soudu. Praha 1920, č. 114 fin., s. 199.

²⁰ BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. 2001, s. 21.

²¹ čl. 2 zákona č. 11/1918 Sb. z. a n.

²² HEXNER, E.: Poznámky k recepčním predpisom. 1935-1936, s. 35.

²³ HEXNER, E.: Poznámky k recepčním predpisom. 1935-1936, s. 35 a n..

²⁴ BOHUSLAV, J.V.: Sbírnka nálezů nejvyššího správního soudu. Praha 1925, č. 3538, s. 971.

²⁵ Čl. IX zákona č. 121/1920 Sb. z. a n., ktorým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

²⁶ WEYR, F.: Soustava československého práva státního. 1924, s. 58.

politicky mieneného a z hľadiska právnickej terminológie nesprávneho vyjadrenia trvania platnosti prevzatých noriem by nemalo byť súčasťou normatívneho textu recepčnej normy.²⁷ Súčasne sa zákonodarca v texte tohto ustanovenia mohol vyhnúť slovnému spojeniu „zústavajú v platnosti“, keďže a opätovne sa prikláňam k stanovisku Weyra,²⁸ rakúske (ale aj uhorské!) zákony v ČSR nikdy neplatili, a preto nemôžu zostať v platnosti. Rakúske a uhorské právne normy boli na území nového československého štátu len v platnosti uvedené, a to zákonom č. 11/1918 Sb. z. a n., ktorým sa československý právny poriadok založil. Dňom vzniku československého právneho poriadku sa z prevzatých právnych noriem stali normy československé. „Predstava, že by recipovaná norma zostala i formálne tou istou (identickou) bola by nesprávna, pretože nebolo napríklad možné, aby súčasť platného československého poriadku tvorila nejaká starorakúska norma ... pri recepcii nevyhnutne dochádza k transformácii recipovanej normy.“²⁹ Súčasne vzhľadom na znenie tohto ustanovenia recepčnej normy je potrebné upozorniť na „fakt nerozlišovania“ medzi „obsahovým hľadiskom, z ktorého sa obyčajne inštitút recepcie posudzujú, a formálnym stanoviskom, z ktorého treba presne rozlišovať jednotlivé normové súbory, resp. právne poriadky.“³⁰

Obsahová nepresnosť článku 2 recepčnej normy sa prejavila aj v tom, že revolučný zákonodarca pri recepcii rakúsko-uhorského právneho poriadku opomenul obyčajové právo a právo kuriálnych decízií, ktoré boli prirodzenou súčasťou právneho poriadku Uhorska (a teda aj právneho poriadku platného na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi ako súčasť československého štátu), a ktoré mali v oblasti občianskeho práva rozhodujúce postavenie.

V zmysle čl. 3 recepčnej normy „všetchny úřady samosprávné, státní a župní, ústavy státní, zemské, okresní a zejména i obecní jsou podřízeny Národnímu výboru a prozatím úřadují dle dosavadních platných zákonů a nařízení“.³¹ Týmto ustanovením sa do Československej republiky ako nástupníckeho štátu Rakúsko-Uhorska prevzali dva rozdielne modely organizácie správy – rakúsky a uhorský. Prevzatím právnych noriem (čl. 2 recepčnej normy) platiacich na území vznikajúcej ČSR a následne ustanovenou povinnosťou úradov štátnych a samosprávnych vykonávať svoju činnosť podľa prevzatých (doterajších) právnych noriem došlo k naplneniu všeobecného charakteru ustanovení recepčnej normy a k už naznačenej hromadnej recepcii. Podriadenie všetkých úradov pôsobiacich na území ČSR Národnému výboru (ako najvyššiemu zákonodarnému a výkonnému orgánu) vo svojej podstate znamenalo

vylúčenie najvyšších rakúskych a uhorských orgánov a zároveň aj zrušenie množstva dovtedy platných organizačných právnych noriem.³²

Článok 4 recepčnej normy ustanovuje začiatok účinnosti tohto zákona, ktorým sa stal deň jeho verejného vyhlásenia na Staromestskom námestí v Prahe, t.j. 28. október 1918. V zmysle uvedeného za akt riadnej publikácie zákona nemožno považovať jeho uverejnenie v Zbierke zákonov a nariadení štátu československého, ku ktorému došlo až 6. novembra 1918, ale samo verejné vyhlásenie zákona.

Podľa článku 5 recepčnej normy bol vykonaním zákona poverený Národný výbor československý, ako toho času najvyšší štátny orgán.

Aj napriek svojej obsahovej stručnosti a nepresnostiam či nedôslednostiam, ktoré sa objavili v texte recepčnej normy, predstavovala recepčná norma – zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. o zriadení samostatného štátu československého hlavný a kľúčový zákon zakladajúci nový právny poriadok. Konkrétne uplatnenie recepčnej normy v praxi znamenalo, že v jednom štáte platili dva rôzne súbory právnych noriem, a to prevzaté pôvodom rakúske právne normy a prevzaté pôvodom uhorské právne normy. Vytvoril sa stav právneho dualizmu.³³ Východiskom z tejto situácie mal byť unifikačný a kodifikačný proces, ktorým je vývoj dejín práva prvej Československej republiky charakteristický.

RECEPCIA UHORSKÉHO SÚKROMNÉHO PRÁVA DO PRÁVNEHO PORIADKU PRVEJ ČSR³⁴

Medzi základné a rovnocenné pramene uhorského súkromného práva v okamihu recepcie³⁵ patrili obyčaj, zákon a kuriálna decízia. Ustanovenie článku 2 recepčnej normy však výslovne spomína len „zákony a nariadenia“. Po zistení tejto

³² Slovník veřejného práva československého. Svazek III. Heslo Recepcie, s. 716.

³³ Vzhľadom na pripojenie Hlučinska a recipovanie nemeckého práva prechodne dochádza až k stavu právneho dualizmu.

³⁴ Na tomto mieste je nevyhnutné definovať a vyriešiť otázku právneho poriadku platného po realizácii prvého československého zákona č. 11/1918 Sb. z. a n. So vznikom samostatného československého štátu vzniká aj československý právny poriadok. Vzhľadom na túto skutočnosť nemožno nazvať právo platné na území Slovenska ako „uhorské právo“ či na druhej strane „slovenské právo“. Na území Slovenska ako súčasť československého štátu platilo československé právo, československý právny poriadok, avšak s tým, že obsah právnych noriem, ktoré tu v dôsledku recepcie platili, pramenil z čias jestvovania uhorského štátu. V súvislosti s definovaním súboru práva platného na území Slovenska sa stotožňujem s názorom Beňa, a síce že išlo o „československý právny poriadok platný na Slovensku“. BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. 2001, s. 27.

³⁵ „O počnoci z 27. na 28. októbra 1918 (v okamihu recepcie) stihli právne normy (obsahove) recipované, aby sa v nasledujúcom okamihu stali súčasťou novou ústavou krytého československého právneho poriadku. Právne normy, ktoré boli v Uhorsku prijaté dňa 28. októbra 1918 už recipované neboli.“ HEXNER, E.: Poznámky k recepčným predpisom. 1935-1936, s. 35.

²⁷ Pozri bližšie Slovník veřejného práva československého. sv. III. Heslo Recepcie, s. 717.

²⁸ WEYR, F.: Soustava československého práva státního. 1924, s. 58.

²⁹ BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. 2001, s. 21.

³⁰ Tamže.

³¹ Čl. 3 zákona č. 11/1918 Sb. z. a n.

„medzery“ v prvom československom zákone sa právni teoretici i súdna prax snažili prikloniť k rozširujúcemu výkladu uvedeného ustanovenia recepčnej normy. Uplatnenie rozširujúceho výkladu znamenalo, že úmysel zákonodarcu recepčnej normy sa vykladal rozširujúco (extenzívne) a síce, že pod slovom „zákony“ mal zákonodarcu na mysli aj obyčaje a kuriálne decízie majúce silu zákona. „Nebyť také hoto výkladu, boly by nastaly zmätky na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi, kde prameňom prevažnej časti všeobecného práva súkromého neboly zákony, ale právo obyčajové, ktoré sa javilo v praxi súdov, zákon čís. 11/1918 podľa úvodných slov práve čeliť chcel zmätkom, ktoré boly predvídateľné pri tak významnej svetovodejnej udalosti, akou bolo sriadenie nového štátu.“³⁶ Uvedené tvrdenia najlepšie dokumentuje rozhodnutie Najvyššieho súdu Československej republiky zo 14. októbra 1924,³⁷ z ktorého citujeme obsirnejšiu časť: „Ale s náhľadom, že i pro Slovensko rozuměti dlužno v §u 92 úst. list. pod výrazem ‚zákon‘ jen psanou právní normu, nelze nijak souhlasiti, neboť názor ten vedl by k důsledkům právně nemožným. ... pro Slovensko, kde právě řád práva soukromého záleží v podstatě v právu nepsaném, právu obyčejovém. Že takto výraz ‚zákon‘ v §u 92 úst. list. obdrží různý význam podle toho, o jaké území jde, není nejen nic závadného, nýbrž dokonce nezbytností, má-li výklad dojíti výsledku prakticky vůbec přijatelného, neřku-li uspokojujícího. Dlužno především pamatovati, že ústavní listina náleží ještě k revolučnímu zákonodárství. Pisatelé revolučních zákonů však, náležejíce pravidelně k příslušníkům historických zemí, které revoluci iniciativně zahájili, vycházeli, jak nejvýš přirozeno, z právních, ba namnoze i hospodářských poměrů poměrů historických zemí, v nichž vyrostli a jež, vyplňující všecku jejich životní zkušenost, samy sa jim v představu vnucovali, kdežto na uvážení nebo dokonce na studium odchýlných poměrů slovenských, byt i pomyslení na ně se dostavilo, nebylo zatím v prudkém toku událostí a naléhavosti zákonodárných akcí dostatek času. Tento ráz doby dosvědčuje dokumentární obsahem svým na př. hned první revoluční zákon, vydaný již v den převratu a revoluci jako první její legislativní akt zahajující, zákon ze dne 28. října 1918, čís. 11 Sb. z. a n. o zřízení státu Československého, jenž zcela určitě sdělán pod zorným úhlem práva historických zemí, neboť všecek zřetel na Slovensko vyčerpává se v něm přívlastkem ‚československý‘ a zmínkou o úřadech župních, jinak vládne v něm představa poměrů starorakouských, zmístněných na území zemí českých, tedy na území a v místě, kde byl zákon sdělán. ... Právě se tam jak v čl. 2, tak i v čl. 3, kde přece vzpomenu i řízení župního, takže i na Slovensko bylo zřetelně myšleno, že veškeré dosavadní zákony (a nařízení) zůstávají v platnosti a že všechny úřady jednají dle dosavadních platných zákonů (a nařízení). Kdyby výraz ‚zákon‘ měl se tu bráti ve vylučném smyslu práva psaného, ... došlo by se k tomu právnícky nemožnému důsledku, že na Slovensku, kde právě psaného

práva je v oboru soukromoprávním poskrovnu a všecek řád práva soukromého spočívá po vsínce na normách obyčejových, vyvinuvších se soudní praxí, nebylo by od 28. října 1918 vůbec obecného práva soukromého (obecného, neboť obchodní a směnečné je kodifikováno), leda pokud právě záleží výjimkou v aktech legislativních, neboť obyčejové právo by neplatilo a zákonného valně není. Tento důsledek nelze nechati platiti a proto dlužno zavrhnutí výklad, jenž k němu vede, a říci naopak, že výraz ‚zákony‘ míní se tu v širším smyslu a značí tolik, co ‚právní normy‘, t.j. všecko, co má moc zákona, co se mu významem svým rovná, což právě na Slovensku je soudní praxe, jejíž závaznost ... je tam uznána přímo výslovným ustanovením zákonodárce, tedy samým zákonem v užším smyslu, takže jde o obyčejové právo, potvrzené zákonem.³⁸ ... Ale právě jen pod tímto zorným úhlem starorakouského práva mluví § 92 úst. list. pouze o ‚zákonu‘, soudní praxe na Slovensku platné jen proto neuvzpomíná, že si ji pisatelé při něm neuvědomili. ... Žádným způsobem nemá tedy ani zde slovo ‚zákon‘ exklusivní význam.“

Prax Najvyššieho súdu Československej republiky nebola taká jednoznačná, ako by sa z citovaného rozsudku mohlo zdať. Je nepopierateľným faktom, že obyčaje a kuriálne decízie ako prameň práva so silou zákona nemali svoje pevné miesto v systéme prevzatého rakúskeho a teda už československého zákonného práva. Podľa § 10 československého občianskeho zákonníka platného v českých krajinách a vychádzajúceho z rakúskeho občianskeho zákonníka „k zvyklostem lze hleděti jen v případech, ve kterých se jich zákon dovolává“.³⁹ Obyčaj ako samostatný prameň práva so silou zákona rakúske právo prevzaté do českých krajín nepoznalo. O to zložitejšie bolo pre právnikov z historických „českých zemí“ pochopiť a priznať toto postavenie prameňa práva prevzatej uhorskej obyčaji. Obdobná situácia vznikla aj pri recepcii kuriálnych decízií. V zmysle § 12 československého občianskeho zákonníka „nařízení vydaná v jednotlivých případech a rozsudky vynesené soudními stolicemi ve zvláštních právních rozepřích nemají nikdy moci zákona, nemohou býti vztahovány na jiné případy nebo na jiné osoby“.⁴⁰ Právna úprava platná v českých krajinách nepriznávala rozhodnutiam súdov (ani rozhodnutiam Najvyššieho súdu) postavenie prameňa práva a „tudíž soudní praxi v zemích historických přísluší význam faktického výkonu judikatury, ale nikdy moc zákona“.⁴¹ Odlišná situácia bola v Uhorsku, kde súdna prax požívala mimoriadny význam (do roku 1912 nezáväzná rozhodnutia súdov mali možnosť stať sa súčasťou právneho poriadku prostredníctvom sankcie udelennej právnu obyčajou) a od roku 1912 jej rozhod-

³⁸ Pod zákonom, ktorý uznal obyčajové právo za samostatný prameň práva, Najvyšší súd ČSR rozumel zák. čl. IV : 1869.

³⁹ ROUČEK, F.: Československý obecný zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Praha 1926, s. 27.

⁴⁰ Tamže.

⁴¹ HORÁK, J.: Někteří otázky ohledně pramenů občanského práva v praxi na Slovensku a Podkarpatské Rusi. In: Právní obzor. Roč. 8, 1925, s. 7.

³⁶ ZÁTURECKÝ, A.: Duplicita práva v Československej republike. In: Bratislava. Roč. 4, 1930, s. 65.

³⁷ VÁŽNÝ, F.: Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských. Praha 1925, č. 4260, s. 1382-1383.

nutia, presnejšie záväzné rozhodnutia Kráľovskej Kúrie nadobudli charakter prameňov práva. Základný rozdiel medzi charakterom súdnych rozhodnutí v českých krajinách a na Slovensku v okamihu recepcie bol, že sudca v Uhorsku bol do tejto chvíle povolaný nielen k „vysvetľovaniu a vyhľadávaniu práva, ale také k jeho skutočnému tvoreniu“.⁴²

Z našej strany nemožno stotožniť sa s názorom Siváka,⁴³ že „úmyslom zákonodarcov (recepcnej normy – pozn. aut.) bolo zrejme rozšíriť používanie rakúskeho právneho poriadku aj na územie Slovenska“. Úmysel zákonodarcov pri koncipovaní recepcnej normy bol priam opačný, zabezpečiť prevzatie rakúskeho a uhorského právneho poriadku platného na území vznikajúceho štátu za účelom zachovania právnej istoty. Snahy o rozšírenie platnosti prevzatých rakúskych právnych noriem aj na územie Slovenska, ktoré sa uplatňovali počas trvania prvej ČSR, nemožno stotožňovať s úmyslami tvorcov recepcnej normy. Tieto snahy boli súčasťou následného unifikáčného procesu, ktorý bol v štáte s existujúcim právnym dualizmom iste veľmi potrebný.

RECEPCIA OBYČAJOVÉHO PRÁVA

Článok 2 recepcnej normy nezahrnul výslovne do svojho obsahu prevzatie obyčajového práva aj napriek tomu, že obyčaji bolo možné priradiť postavenie rozhodujúceho prameňa súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. S prihliadnutím na vyššie citované rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR zo 14. októbra 1924, ktorý uznal nutnosť širšieho výkladu čl. 2 recepcnej normy, ako aj z dôvodov právnej istoty a zamedzenia vzniku anarchie, je z našej strany možné vychádzať zo stanoviska, že recepcia uskutočnená 28. októbra 1918 zahŕňala aj recepciu obyčajového práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi ako bývalých súčastí Uhorska.

Vznik nového štátneho útvaru – Československej republiky podstatne zasiahol do sféry obyčajového práva nevyhnutne spätého so súdnou praxou a právotvornou právomocou Kráľovskej Kúrie ako najvyššieho uhorského súdu. Zásadná zmena v súdnej organizácii, ku ktorej došlo na základe vykonaných štátoprávných zmien, znamenala podstatný zlom aj vo vývoji obyčajového práva. Túto situáciu výstižne vyjadril Luby⁴⁴ slovami „obyčajové právo petrifikovalo sa v roku 1918, pozbavené možnosti ďalšej evolúcie pomocou právotvornej judikatúry. Takáto norma pôvodu obyčajového zastará ešte skôr ako písaná“.

⁴² HORÁK, J.: Některé otázky ohledně pramenů občanského práva v praxi na Slovensku a Podkarpatské Rusi. 1925, s. 9.

⁴³ SIVÁK, F. a kol.: Slovenské a české dejiny štátu a práva v rokoch 1918-1945. Bratislava, Univerzita Komenského 1996, s. 20.

⁴⁴ LUBY, Š.: Dynamika a statika súkromného práva. In: Všehrd. Roč.16, 1934, s. 350.

Napriek tomu, že obyčajové právo stratilo možnosť nájsť svoje písomné vyjadrenie v záväzných rozhodnutiach Kráľovskej Kúrie (príp. iného československého súdneho tribunálu s právotvornou právomocou), aj po roku 1918 naďalej existovalo a malo možnosť ďalej sa vyvíjať, a to v dôsledku recepcie zák. čl. IV : 1869, v zmysle ktorého bol sudca viazaný okrem zákonov a nariadení vydaných na základe zákona aj obyčajou majúcou silu zákona. „Tak mohlo (obyčajové právo – pozn. aut.) derogovať súdnym decíziám, aj obyčajovému právu nachodiacemu sa mimo decízie a zákonom, a to aj československým.“⁴⁵

Derogačná moc obyčajového práva a možnosť jeho vlastnej autonómnej zmeny trvala až do nadobudnutia účinnosti Ústavy Československej republiky (6. marca 1920), ktorá vo svojich ustanoveniach nezahrnula obyčajové právo medzi pramene práva a výrazne stojí na platforme práva zákonného. Ako uvádza Hexner⁴⁶ „v ústavnej listine Československej republiky niet ustanovenia, ktoré by priamo alebo nepriamo ustanovilo, uznalo alebo potvrdilo zvykové právo jako primérny prameň práva. Ba naopak, ... ústavná listina zavrhuje zvykové právo jako primérny prameň práva a ... nepochybne stojí na základe práva písaného, ale len písanému právu pripisuje pôvodnú relevanciu právnou. Nemôže byť sporu o tom, že v otázke: jako sa manifestuje štátna vôľa vo forme právnych noriem, ide o ustanovenia, ktoré sa majú čo najexkluzívnejšie a najstriktnejšie vykladať. ... nebolo by mysliteľné, aby (ústavná listina – pozn. aut.) nejasným spôsobom uznala právny prameň tak dôležitý, jakým je zvykové právo“.

V tomto smere sú dôležitými ustanovenia čl. IX. uvodzovacieho zákona k Ústavnej listine ČSR a § 1, 6, 98 a 102 Ústavnej listiny ČSR. Ako už bolo na inom mieste uvedené, článkom IX uvodzovacieho zákona k Ústavnej listine ČSR boli zrušené aj ustanovenia recipované z rakúskeho a uhorského ústavného práva. V literatúre prevládol názor, že v dôsledku tohto ustanovenia uvodzovacieho zákona v spojení s vyššie uvedenými ustanoveniami ústavnej listiny, zákonný článok IV : 1869 ustanovujúci viazanosť sudcu obyčajovým právom so silou zákona (törvényerejű szokás) stratil platnosť. Následne sa v § 1 ústavy popri princípe suverenity ľudu ustanovuje, že ústavná listina určuje orgány, prostredníctvom ktorých si zvrchovaný ľud prijíma zákony, uvádza ich a nachádza právo. Na toto ustanovenie nadväzuje § 6 o najvyššom zákonodarnom orgáne pre celé územie ČSR, ktorým je dvojkomorové Národné zhromaždenie. Týmto ustanoveniami bola vylúčená normotvorná moc sociálnej pospolitosti, ako subjektu spôsobilého tvoriť na základe svojej všeobecnej vôle právnou obyčaj. Do sféry obyčajového práva ďalej výrazne zasiahol § 98 ústavy, ktorý ustanovil, že „veškerí soudcové vykonávají svůj úřad neodvisle, jsouce vázani jen zákonem“ a § 102, podľa ktorého sudco-

⁴⁵ LUBY, Š.: Slovenské obyčajové právo a súdna prax. In: Právny Obzor. Roč. 21, 1938, č. 8-9 a č. 11-12, s. 13.

⁴⁶ HEXNER, E.: Zvykové právo v Československej republike. In: Právny Obzor. Roč. 9, 1926, s. 535.

via pri riešení určitej právnej veci majú právo skúmať platnosť nariadenia, pri zákone však môžu skúmať len to, či bol riadne vyhlásený. Z citovaných ustanovení Ústavnej listiny ČSR je zrejmé, že Ústava ČSR nezaradila obyčaj medzi prameň práva, a teda obyčaj ako prameň práva *pro futuro* ani neuznáva, a to aj napriek tomu, že v období jej prijatia sa už stal evidentným rozdielny charakter prameňov práva na Slovensku a v českých krajinách. Sudca bol v zmysle ustanovení ústavy povinný rozhodovať len na základe zákona, čím sa vylúčila viazanosť sudcov obyčajovým právom. Celkovo možno význam Ústavnej listiny ČSR pre oblasť obyčajového práva vyjadriť tým, že ústava „jeho vznik *pro futuro* zakazuje“.⁴⁷

V dôsledku právneho stavu vytvoreného ústavnou listinou, ktorý znamenal odstránenie možnosti tvoríť obyčajové právo so silou zákona a odstránenie viazanosti sudcov obyčajovým právom, by na Slovensku a Podkarpatskej Rusi v oblasti súkromného práva došlo k právnemu vákuu. „Predovšetkým priamo anomálne bolo, že sa na Slovensku platné právo petrifikovalo, čím sa zamedzil jeho ďalší vývoj, jeho prispôbovanie sa ekonomicko – spoločenským podmienkam a potrebám. To znamenalo, že právna úprava na Slovensku ustrnula na úrovni, ktorú dosiahla v roku 1920, vcelku teda na úrovni, ktorú mala ešte za Uhorska. Ustálenosť písaného práva je vzhľadom na jeho dosť abstraktnú osnovu dlho únosná, ale petrifikovanie obyčajovoprávnych noriem na určitom dosiahnutom stave je absurdné, lebo tieto normy sú omnoho kazuistickejšie, a preto za nových podmienok ťažko použiteľné. Tento dôsledok ... ústavnoprávneho predpisu bol o to závažnejší (v negatívnom zmysle), že obyčajové právo zostalo v platnosti až do konca Československej republiky.“⁴⁸ Vývoj praxe však dospel k situácii, že obyčaj neuznaná za prameň práva sa v súdnej praxi aplikovala „akosi mlčky“⁴⁹ s odôvodnením, že ide o „východisko z núdze“, prípadne sa do systému obyčajového práva platného na Slovensku dosadzovali súdnou praxou zásady a pravidiel v českých krajinách platného rakúskeho práva.⁵⁰

Ani prax najvyšších súdov neriešila otázku postavenia právnych obyčají jasne. Najvyšší správny súd uznával za prameň práva obyčaj vzniknutú do nadobudnutia účinnosti ústavnej listiny (do 6. marca 1920), a táto obyčaj sa mala aplikovať a platila ako zákon. „Je ovšem pravda, že podle práva na Slovensku platného i obyčejové právo je pramenem práva. Ale pramenem práva není ještě každá pouhá zvyklost ... Právuotvorný účinek může mít jen případný právní zvyk po dlouhou dobu stejnotvárně vykonávaný. ... při uplatnění zvykového práva neplatí zásada: Jura novit curia.“⁵¹

⁴⁷ LUBY, Š.: Slovenské obyčajové právo a súdna prax. 1938, s. 14 - 15.

⁴⁸ LUBY, Š.: Unifikačné snahy v oblasti československého súkromného práva v rokoch 1918-1948. In: Právny obzor. Roč. 50, 1967, s. 573.

⁴⁹ LUBY, Š.: Slovenské obyčajové právo a súdna prax. 1938, s. 15.

⁵⁰ LUBY, Š.: Unifikačné snahy v oblasti československého súkromného práva v rokoch 1918-1948. 1967, s. 573.

⁵¹ BOHUSLAV, J.V.: Sbíрка nálezů nejvyššího správního soudu. Praha 1934, č. 10461, s. 536.

V ďalšom náleze z 19. septembra 1933 Najvyšší správny súd ČSR už jasne ustanovuje: „I když lze připustiti, že na území Slovenska právo obyčejové se zřetelem na recepční zákon č. 11/1918 Sb. nutno uznati za platný pramen práva, a to alespoň potud, pokud vzniklo již do dne účinnosti ústavní listiny, přece dlužno trvati na tom, že strana, která se práva obyčejového dovolává, ... jest povinna úřadu dokázati neb alespoň mu důkazy o něm naznačiti, ježto tu neplatí zásada: Jura novit curia.“⁵² Od doby účinnosti ústavy „právo obyčejové ako prameň vzniku nového samostatného práva *pro futuro* stráca význam a v platnosti zotrúva len doterajšie (zdedené) právo obyčejové“.⁵³ Stanovisko Najvyššieho súdu o vzťahu obyčajového práva k Ústave ČSR nie je jasne formulované. Z vyššie citovaného rozsudku Najvyššieho súdu zo 14. októbra 1924 vyplýva, že pod pojem zákona treba zahrnúť aj na Slovensku platné právo obyčajové. Podľa pripravovanej osnovy československého občianskeho zákonníka obyčaj bolo možné uznať za prameň práva len vtedy, ak sa zákon na obyčaj výslovne odvolával, čím by sa však z obyčaje stávala súčasť práva zákonného. Na jednej strane v praxi našiel svoje uplatnenie rozširujúci výklad slova zákon, ktorý sa chápal ako „právna norma so silou zákona“, na druhej strane však striktný výklad ustanovení ústavy z roku 1920 viedol k chápaniu zákona ako základného prameňa práva aj na Slovensku ustanovením viazanosti sudcov len zákonmi. Uplatnenie „východiska z núdze“ a mimoústavné akceptovanie obyčajového práva neboli dostatočnými odpoveďami ani na otázku či mohlo vzniknúť obyčajové právo so silou zákona aj po účinnosti ústavy. Väčšina teoretikov sa prikláňa k názoru, že obyčaje ako prameň práva sa mohli samostatne vyvíjať a vznikáť len do nadobudnutia účinnosti ústavy, a po tomto dni mohli svoje uplatnenie nájsť len dovtedajšie „zdedené“ obyčaje, ktorým bola odňatá možnosť ich vlastnej autonómnej zmeny.

Napriek tomu, že Ústavná listina ČSR nepriznala obyčaji status prameňa práva, a napriek snahám nahradiť jeho normový súbor prevzatým rakúskym právom platným v českých krajinách, zostalo obyčajové právo na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi v platnosti a jeho normy boli v oblasti občianskeho práva akceptované až do vzniku účinnosti prvej kodifikácie občianskeho práva v roku 1951.⁵⁴

⁵² BOHUSLAV, J.V.: Sbíрка nálezů nejvyššího správního soudu. Praha 1934, č. 10720, s. 1191.

⁵³ Slovník veřejného práva československého. sv. II. Heslo Obyčej, obyčejové právo, s. 1050.

⁵⁴ § 568 Občianskeho zákonníka č. 141/1950 Zb.: „Dňom 1. januára 1951 zrušujú sa všetky ustanovenia o veciach upravovaných týmto zákonom, počítajúc v to aj obyčajové právo, či už vyplývajú zo súdnych rozhodnutí alebo z iných prameňov.“

RECEPCIA PRÁVA OBSIAHNUTÉHO V KURIÁLNYCH DECÍZIÁCH

V zmysle uplatňovaného rozširujúceho výkladu čl. 2 recepčnej normy, ktorý si vo svojom vyššie citovanom rozhodnutí osvojil Najvyšší súd ČSR, predmetom recepcie do československého právneho poriadku boli všetky právne normy majúce silu zákona – to znamená v slovenských podmienkach aj obyčajové právo a záväzné rozhodnutia Kráľovskej Kúrie, tzv. kuriálne decízie vydané na základe zák. čl. LIV : 1912. Recepciou právnych noriem vykonanou na základe čl. 2 recepčnej normy sa do československého právneho poriadku nielen prevzali rozhodnutia Kráľovskej Kúrie majúce silu zákona (kuriálne decízie), ale zároveň sa na ich povahe – normatívnej kvalite a sile nič nezmenilo.⁵⁵

Vzhľadom na postavenie kuriálnych decízií v uhorskom právnom poriadku možno teda konštatovať, že aj po roku 1918 mohli byť kuriálne decízie menené alebo zrušené rovnako ako predtým len zákonom, novšou (silnejšou) decíziou majúcou silu zákona alebo právnou obyčajou majúcou derogačnú moc.⁵⁶ Realizácia zmeny, prípadne zrušenia kuriálnych decízií zákonom nevyvolávala v právnej praxi žiadne pochybnosti. Naopak, problémy do oblasti praxe vniesla možnosť zmeny kuriálnych decízií novšou decíziou majúcou silu zákona. Použitie uvedenej možnosti normatívnej zmeny či zrušenia kuriálnych decízií by predpokladalo existenciu súdneho orgánu s právotvornou kompetenciou, aká prislúchala Kráľovskej Kúrii ako najvyššiemu uhorskému súdu.

Po „štátnom prevrate“ a vzniku ČSR bol zákonom č. 5/1918 Sb. z. a n. pre celý obvod ČSR zriadený Najvyšší súd ČSR so sídlom v Prahe. Už nasledujúci rok, presnejšie 16. apríla 1919 bol tento zákon novelizovaný zákonom č. 216/1919 Sb. z. a n. o Najvyššom súde.⁵⁷ Z týchto dvoch základných noriem upravujúcich postavenie, pôsobnosť a zloženie Najvyššieho súdu, s prihliadnutím na uplatnenie princípu delby moci pri budovaní štátneho aparátu ČSR vyplýva, že Najvyšší súd ČSR nedisponoval žiadnou právotvornou kompetenciou (na rozdiel od Kráľovskej Kúrie) a jeho rozhodnutia právo netvorili, ale len deklarovali. Názory teoretikov danej doby sa však pri uvedenom tvrdení rozchádzajú. Pochybnosti vzbudzoval najmä výklad § 12 zákona č. 216/1919 Sb. z. a n. o Najvyššom súde, ktorým sa Najvyšší súd splnomocňoval upraviť si svojím plenárnym uznesením

rokovací poriadok, k platnosti ktorého sa vyžadoval súhlas vlády. V prijatom rokovacom poriadku mala byť vyriešená otázka, kedy sa majú povolať senáty s viac ako piatimi členmi, najmä však plenárny senát, aby „se usnásely o určitých právnych otázkach, pak co má nařízeno býti, aby se jednotně rozhodovalo a nálezy ustálili.“⁵⁸ V literatúre⁵⁹ sa objavili názory (aj napriek tomu, že rokovací poriadok Najvyššieho súdu nebol prijatý a *per analogiam* sa používal rokovací poriadok Najvyššieho súdu vo Viedni), že týmto zákonným ustanovením „prestala záväzná moc rozhodnutí jednotnosti právnej a plenárnych rozhodnutí v tom zmysle, že by sa Najvyšší súd (pokiaľ ide o Slovensko a Podkarpatskú Rus) v zásadných otázkach od nich len na základe svojho plenárneho rozhodnutia mohol odchyliť“. Uvedené stanovisko potvrdil svojím plenárnym rozhodnutím z 3. decembra 1934 aj Najvyšší súd ČSR, keď v zosilnom 11-člennom senáte zmenil rozhodnutie právnej jednotnosti Kráľovskej Kúrie č. 8 z roku 1916. Vo svojom rozhodnutí⁶⁰ Najvyšší súd označuje právo kuriálnych decízií ako právo, ktoré je živé a „podlieha vývoju podľa zmien v životných pomeroch a potrebách a v obecnom právnom cítení“, a vzhľadom na uvedené existuje možnosť jeho zmeny.

Proti uvedenému postupu Najvyššieho súdu nachádzame tieto argumenty:

1. Recepciou kuriálnych decízií uskutočnenou článkom 2 zákona č. 11/1918 Sb. z. a n. sa tento prameň uhorského práva so silou zákona nezmenil a neustratil svoju normatívnu silu. To znamená, že aj keď boli ustanovenia zák. čl. LIV : 1912 zrušené a nahradené ustanoveniami zákona č. 5/1918 Sb. z. a n. a zákona č. 216/1919 Sb. z. a n. o Najvyššom súde, kuriálne decízie, recipovane do právneho poriadku ČSR, svoje postavenie a silu neustratili a stali sa súčasťou právneho poriadku ČSR. „Tým, že toto ustanovenie (zák. čl. LIV : 1912 - pozn. aut.) bolo u nás zrušené, neprestali byť decízie decíziami (t.j. obecné záväznými normami moci zákona), nepremenili sa alebo nedeklasifikovali sa v obyčajné rozsudky Najvyššieho tribunálu, na ktoré by tento sám ani nižšie súdy neboli viazané normatívne.“⁶¹ Vo vyššie citovanom rozhodnutí zo 14. októbra 1924⁶² Najvyšší súd ČSR ustanovuje, že „slovenská súdň praxe není vlastně ani obyčejným prá-

⁵⁸ § 12 zákona č. 216/1919 Sb. z. a n. o Nejvyšším soudě.

⁵⁹ FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. : Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi so zreteľom aj na banské právo a na právne predpisy o pozemkovej reforme (s príslušnými časťami návrhu čl. všeobecného zákonníka občianskeho, zhotoveného superrevíziou komisiou). III. vydanie pôvodného diela s judikatúrou siahajúcou do r. 1935. Šamorín, Heuréka 1998, s. 31. ROUČEK, F. : Občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Všeobecná časť. Kroměříž 1927, s. 42.

⁶⁰ VÁŽNÝ, F. : Rozhodnutí Nejvyššího soudu československé republiky věcech občanských. č. 1890.

⁶¹ LUBY, Š. : Slovenské obyčajové právo a súdna prax. 1938, s. 9.

⁶² VÁŽNÝ, F. : Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských. 1925, č. 4260, s. 1384.

⁵⁵ Pozri rozsudok Najvyššieho správneho súdu ČSR zo 16. októbra 1919 č. 4407. BOHUSLAV, J.V. : Sbíрка rozhodnutí nejvyššího správního soudu v Praze. Praha 1920, č. 114 fin., s. 199. „Zákon (11/1918 Sb. z. a n.) vyslovil toliko, že dosavadní zákony a nařízení v platnosti zůstávají. Zákon zůstává zákonem, nařízení nařízením. Tolik a jen tolik praví znení zákona, a takový byl i zřejmý úmysl zákonodárců.“

⁵⁶ LUBY, Š. : Slovenské obyčajové právo a súdna prax. 1938, s. 5.

⁵⁷ V zmysle tohto zákona sa novým sídlom Najvyššieho súdu ČSR stalo Brno.

vem obyčejovým, nýbrž, jsouc zákonem podrobně upravena a nemajíc práva, z mezi, v něm mu vytyčených, vybočiti, dále pozůstávajíc v soudních nálezech, které mají-li zásady, na nichž spočívají míti zavazující moc právních norem a nabýti tak formy práva psaného – vlastně zákonníkem, touto cestou nepřimo pořizným“.

2. V zmysle zákona č. 5/1918 Sb z. a n. a zákona č. 216/1919 Sb. z. a n. Najvyšší soud ČSR nemal právomoc právo tvoriť, ale len právo deklarovať, to znamená, že svojimi rozhodnutiami nemohol meniť kuriálne decízie so silou zákona. „Náš Najvyšší soud však nemůže vyhoviel podmienke, aby, decíziu, ktorá je obecne závaznou normou, zmenil alebo zrušil zase aktom, ktorý by mal aspoň takú istú normatívnu silu, ... jeho rozhodnutia sú len deklarovaním, a nie konštatovaním obecne záväzného práva.“⁶³ V citovanom rozhodnutí Najvyššieho súdu ČSR⁶⁴ môžeme nájsť aj nasledovné značne protirečivé tvrdenia: „československý zákon o nejvyšším soudě ze dne 16. dubna 1919, čís. 216 Sb. z. a n., mimochodem řečeno sdělaný opět bez zřetele na právo slovenské, tomuto soudu žádného podobného práva, jako měla uherská kurie, nepřiznává, ale také ne povinnosti (!), takže nejvyšší soud může se dle panujícího náhledu i bez plenárního usnesení odchýlit od nálezů kuriálních.“ Následne Najvyšší soud ČSR pokračuje a priznáva, „že takto soudní nálezy mají na Slovensku moc zákona“ a § 92 Ústavy ČSR „vztahuje se ...nejen na zákony v technickém smyslu, nýbrž i na normy vyvinuvší se soudní praxí, ve slovenském právu zákon zastupující, a dlužno tedy i k těmto normám hleděti“. Len veľmi ťažko možno akceptovať tieto tvrdenia, v zmysle ktorých by Najvyšší súd ČSR „nemal povinnosť riadiť sa normami, ktoré vzápätí sám zaradil medzi normy zákonné podľa § 92 Ústavy ČSR“.

Nadobudnutím účinnosti ústavy ČSR sa do praxe mala uviesť viazanosť sudcov len zákonom. Zákon v zmysle ustanovení ústavy bol nad sudcom a sudca nebol orgánom „právo tvóricím, nýbrž jen nalézajícím v hranicích zákona“.⁶⁵ Žiaden súdny orgán v Československej republike (a teda ani Najvyšší súd ČSR) nedisponoval právotvornou kompetenciou, ako aj možnosťou meniť svojím rozhodnutím právne normy so silou zákona.

Vzhľadom na vyššie uvedené skutočnosti sa nemôžeme stotožniť s vyššie citovaným názorom Fajнора – Zátureckého, že Najvyšší súd ČSR sa mohol od zásadných rozhodnutí Kráľovskej Kúrie odchýliť svojím plenárnym rozhodnutím, a zastávame opačný názor, že záväzné rozhodnutia Kráľovskej Kúrie si svoje postavenie prameňa práva so silou zákona ponechali, a tak nemohli byť menené

⁶³ LUBY, Š.: Slovenské obyčajové právo a súdna prax. 1938, s. 10.

⁶⁴ VÁŽNÝ, F.: Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských. 1925, č. 4260, s. 1385.

⁶⁵ HORÁK, J.: Některé otázky ohledně pramenů občanského práva v praxi na Slovensku a Podkarpatské Rusi. 1925, s. 13.

rozhodnutiami Najvyššieho súdu ČSR, ktorým „moment kvality jako právního pramene schází úplně“.⁶⁶

Z načrtnutého vývoja súdnej praxe je zrejmé, že postavenie a význam kuriálnych decízií ako prameňa práva rovnocenného so zákonom a obyčajovým právom súdna prax počas existencie ČSR nie vždy presne chápala, a to aj napriek tomu, že kuriálne decízie sa nevyhnutne v dôsledku recepcie stali súčasťou právneho poriadku Československej republiky.

ZÁVER

Utváranie právneho poriadku nového štátu nie je vecou jednoduchou. Výnimkou nebola ani Československá republika, ktorá pri budovaní svojho právneho poriadku využila inštitút recepcie práva. Je nepopierateľným faktom, že v podmienkach „štátneho prevratu“ bolo nutné ihneď v revolučných okamihoch prijať základnú normu zakladajúcu nielen štát, ale aj jeho právny poriadok. Aj keď úmysel zákonodarcov recepcnej normy iste sledoval dosiahnutie kontinuálneho právneho vývoja v materiálnej rovine spolu so stabilizáciou právnych pomerov a zabezpečením právnej istoty občanov, praktické uplatnenie inštitútu recepcie a následný právny vývoj nás svojimi protirečieniami uvedie často do možnosti relativizovania týchto úmyslov. Príkladom je mimoústavná akceptácia dvoch základných prameňov pôvodom uhorského súkromného práva – právnych obyčají a kuriálnych decízií. Súkromné právo platné počas existencie ČSR na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi spočívalo najmä na obyčajovom práve pozabvenom možnosti svojho ďalšieho vývoja, kuriálnych decíziách spred 28. októbra 1918 a na zákonoch či už prevzatých alebo prijatých v tomto období. Do vývoja súkromného práva na Slovensku pomerne často zasahovala „svojvoľná“ prax súdov. Išlo o tzv. „suchú cestu“ rozširovania platnosti bývalého rakúskeho občianskeho zákonníka na Slovensko, ktorá spočívala v tom, že sa na Slovensku „judikovalo podľa ABGB“.⁶⁷ Aplikovanie prevzatého pôvodom rakúskeho práva na právne pomery upravené prevzatým pôvodom uhorským obyčajovým právom sa odôvodňovalo skoršou platnosťou rakúskeho práva na tomto území v dobe Bachovho absolutizmu (a teda nejde o právo Slovensku cudzie) a ďalej tým, že toto právo neskôr nadobudne na Slovensku platnosť v podobe revízie prevzatého rakúskeho občianskeho zákonníka. „Je tedy jaksi atmosféra právního života na Slovensku plna jistoty, že právo občanského zákona je lex futura této částky republiky. ... také praxe a pokud se týče právní věda slovenská má tento nový vývoj právní respektovati a neodchylovati se zbytečně kde se to dá, od ustanovení obč. z., platných v zemích historič-

⁶⁶ Tamže.

⁶⁷ SCHELLEOVÁ, I. – SCHELLE, K.: Civilní kodexy 1811–1950-1964. Brno, s.a., s. 25.

kych...⁶⁸ Tieto postupy zavádzania prevzatého rakúskeho práva na územie Slovenska mali širší základ, ktorý spočíval v samej podstate budovaného československého štátu ako štátu unitárneho a centralistického. A opäť citujeme Horáka: „Náš štát má jako štát národný, jednotné československé národnosti, dle svého základu a dle své ústavy tendenci centralistickou. Nebudeme se s nikým přiti o to, zda je to správné aneb ne, ale konstatujeme fakta. Tato snaha centralisační jeví se i ze zřízení ministerstva unifikace zákonů. Zamýšlená revize obč. z. slouží rovněž tomuto účelu, neboť zrevidovaný obč. z. má býtí platným kodexem soukromého práva obecního v celé republice. Tato snaha není snad chována v líně nejvyšších vrchností administrativních, ale je zřejmě schvalována povolányi faktory zákonodárnými, které jí aspoň mlčky uznávají tím, že proti ní nevystoupily. Je téměř jisté, že občanský zákon zrevidovaný stane se v době kratší či delší zákonem platným i na Slovensku. Odpor proti tomu vážně se nikdy neukázal.“⁶⁹ Námietky na zachovanie osobitostí domáceho pôvodom uhorského práva boli zo strany slovenskej právnickej obce obhajované, ale ako Horák uvádza, „ne vždychy s úspěchem“.⁷⁰

RESUMÉ

Disintegration of Austria-Hungary and the creature of its successor states brought in a legal area many problems. Problem of the reception of Austrian and Hungarian legal orders was one of the most serious of them. "Act on establishment of independent Czechoslovak state" Nos. 11/1950 Coll. of Laws, whose an unofficial name was the "Reception Act" became the basis and the "normative focus" of Czechoslovak legal order. The "Reception Act" was proclaimed in a day of revolutionary establishment of new Czechoslovak republic - 28th October 1918. The Reception Act was very concise normative work, it was consisted of an introduction and five articles. The introduction of the Act dealt with the purpose of issuing the Act and the legislative intent - to secure material (contains) legal continuity in a law development between Austrian and Hungarian legal orders and between new Czechoslovak legal order. Continuity of the legal orders in a material sense was realised by art. 2 and by art. 3 Reception Act. In the moment of reception (a midnight 27th - 28th October 1918) legal rules valid in Austria-Hungary numbed and they became the components of Czechoslovak legal order. It was difficult legal situation, because two dissimilar legal orders (Austrian and Hungarian) were valid in Czechoslovak republic, Austrian legal rules

were in validity on Czech's territory and Hungarian legal rules were valid on Slovak's territory. The differences included various law forms (Austrian written civil law - Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch and Hungarian unwritten customary law) and various capacity of these law rules.

Main sources of Hungarian private law to the moment of its reception were: unwritten customary law, binding decisions of Curia Regis since y. 1912, laws and decrees. These sources of Hungarian private law became the components of Czechoslovak system of laws, in spite of the Reception Act did not include the customs and the decisions of Curia Regis to its contents. Judicial practice had to refuse a strict interpretation of the Reception Act. On the contrary an extensive interpretation of the Reception Act (the word "laws" in the text of the Reception Act mean "legal rules" with an authority of law) took place in the judicial practice. This viewpoint of Czechoslovak Supreme court was not justified in view of § 98 and § 102 Constitution of ČSR. In sense of this constitutional provisions judges ought to have to try and to adjudicate independently, they were bound only by law. The customary law and the decisions of Curia Regis were in validity in Slovakia, but their crucial position was died away.

During whole existence of ČSR an uniform Civil Code was not passed and former (taken over) rules remained in validity. Unification efforts were only partly successful in the specified areas of private law. The first uniform Czechoslovak Civil Code Nos. 151/1950 Coll. of Laws was passed in 1950 and it came into effect 1st January 1951.

⁶⁸ HORÁK, J.: Některé otázky ohledně pramenů občanského práva v praxi na Slovensku a Podkarpatské Rusi. 1925, s. 17.

⁶⁹ Tamže, s. 16-17.

⁷⁰ Tamže, s. 17.

prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc., JUDr. Miroslava Vráblová

Katedra propedeutiky právnických predmetov,

Katedra trestného práva a kriminológie

Právnická fakulta Trnavskej univerzity

KRIMINOLÓGIA A JEJ VÝZNAM PRE ČINNOSŤ PRÁVNÍKA

Neprejde ani deň, aby sme sa nestali svedkami významne narastajúceho násilia, kriminality, ako aj množstva ďalších spoločensky nežiaducich javov v spoločnosti. Túto skutočnosť kritizujú politici, pedagógovia, právnici, masovokomunikačné prostriedky, cirkvi, občianske združenia i občania.

Kriminalita je sprievodným javom každej spoločnosti. Tento negatívny sociálno-patologický jav narušuje harmonický vývoj v spoločnosti, ohrozuje základné práva a slobody jednotlivca, vyvoláva v spoločnosti atmosféru strachu, neistoty a nedôvery. Kriminalita aj dnes ostáva stále aktuálnym problémom, pretože sa nepodarilo eliminovať príčiny a zmeniť podmienky tak, aby chránili spoločnosť i jednotlivca pred jej pôsobením. Tento jav sa stal predmetom záujmu viacerých vedných disciplín, ktoré sa svojimi poznatkami vzájomne dopĺňajú a v záujme hlbšieho preniknutia do zložitého javu kriminality organizujú a uskutočňujú jej vedecké skúmanie. Tieto poznatky vo svojom výskume využíva interdisciplinárna veda, ktorá vznikla z dôvodu potreby spoločnosti poznať, vysvetliť a riešiť kriminalitu a jej príčiny, ako aj hľadať cestu a prostriedky ako jej čeliť. Reč je o kriminológii. Ide o samostatnú vedu skúmajúcu **podstatu trestného činu ako sociálneho javu, jeho charakter, príčiny a podmienky vzniku, osobnosť páchatela, vzťah medzi páchatelom a obeťou, ako aj stav, štruktúru a dynamiku zločinnosti, význam a zmysel trestania a tiež formy prevencie.** Predmet kriminológie treba rozšíriť aj na iné sociálno-patologické javy predstavujúce „podhubie“ kriminality, ktorými sú alkoholizmus, toxikománia, prostitúcia či chudoba, ako aj kriminologické aspekty jednotlivých druhov trestnej činnosti.

Kriminológia skúma kriminalitu ako spoločenskú realitu, ako skutočne existujúci (reálny) fenomén, ktorý má aspekty spoločenské i osobnostné, sociologické, psychologické, psychiatrické, pedagogické, trestnoprávne. Práve preto je kriminológia považovaná za empirickú, multidisciplinárnu vedu. Skutočnosť, že sa pohybuje na rozhraní viacerých vedných disciplín, ktorých poznatky preberá, dokumentuje a porovnáva, jej otvára širší priestor poznávania. Multidisciplinárna povaha kriminológie vedie k diskusiám o otázke samostatnosti tejto vedeckej disciplíny. K jej osamostatneniu a konštituovaniu ako samostatného vedného odboru došlo v druhej polovici 19. storočia. Po viac ako storočnom úspešnom rozvoji je dnes kriminológia uznávaná ako samostatná vedecká a pedagogická disciplína, ktorá sa prednáša a skúša na univerzitách. Túto skutočnosť potvrdzuje

existencia kriminologických výskumných inštitútov, množstvo kriminologických učebníc a monografií.

V oblasti vysokoškolského vzdelávania patrí kriminológia medzi študijné predmety prednášané na právnických fakultách, ako aj na Akadémii Policajného zboru v Bratislave. Predstavuje študentom súčasné kriminologické problémy, zoznamuje ich s výsledkami zahraničných i domácich kriminologických výskumov, no súčasne aj upozorňuje na slabiny kriminologického skúmania a nabáda ich ku kritickému mysleniu. Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave zaradila kriminológiu medzi povinné študijné predmety pre 5. ročník (IX. semester). Cieľom tohto predmetu je osvojenie si potrebných kriminologických vedomostí študentmi práva. Tento cieľ nie je samoučelný. Ide predovšetkým o to, aby im získané poznatky ako budúcim právnikom umožnili hlbšie analyzovať spoločenské a osobnostné súvislosti trestného činu, spravodlivo zhodnotiť jeho nebezpečnosť, ako aj načrtnúť možnosť sociálnej kontroly. Do rámca tohto predmetu sú zaradené aj poznatky z penológie. Táto sa obvykle považuje za súčasť kriminológie, aj keď zároveň sa stále viac objavujú názory o jej relatívnej samostatnosti. Penológia je veda o výkone trestu a o jeho účinkoch. Vedomosti z penológie vhodne dopĺňajú komplex kriminologických poznatkov a účinne sa podieľajú na naplňovaní prezentovaného výchovno-vzdelávacieho cieľa. Študenti majú možnosť absolvovať prednášky, ktoré sú však nepovinné. Povinnú účasť si vyžadujú semináre, na ktorých je najdôležitejšia aktivita samotných študentov. Študenti si vyberajú ponúknuté témy, verejne ich prezentujú a spoločne o nich diskutujú. Obsah výučby rámecujú nasledovné témy:

1. Predmet kriminológie, jej metodológia a metódy.
2. História kriminológie, jej vzťah k iným vedám a jej praktický význam pre právnicka.
3. Základné kriminologické teórie, vývoj, charakteristika, súčasný stav.
4. Kriminológia a kriminologické výskumy v Slovenskej republike (vrátane porovnania so svetom).
5. Trestná činnosť, jej kvantitatívna a kvalitatívna charakteristika.
6. Vplyv prostredia na zločinnosť. Sociálnopatologické javy a ich vplyv na trestnú činnosť.
7. Páchateľ trestných činov.
8. Obete trestnej činnosti.
9. Prognózovanie zločinnosti.
10. Prevencia trestnej činnosti.
11. Kriminologické aspekty vybraných druhov trestnej činnosti.
12. Úvod do penológie (definícia a úlohy, vzťah k iným vedám, človek a trestný čin, dopad a výkon trestu odňatia slobody, možnosti a metódy resocializácie).

Mimoriadne dôležitú úlohu pri osvojovaní kriminologických poznatkov zohráva štúdium povinnej a odporúčanej literatúry. Medzi povinné tituly patria: NOVOTNÝ, O. – ZAPLETAL, J.: Kriminologie. Praha, Eurolex Bohemia 2001; TURAYOVÁ, Y. a kol.: Vybrané kapitoly z kriminológie. Bratislava, PF UK 1999; FÁBRY, A.: Penológia. Bratislava, PF UK 2000. Z odporúčaných titulov vyberáme: GRATZER, A.: Vybrané metodologické problémy kriminologického výskumu. Bratislava, APZ 2001; KEISER, G.: Kriminologie. Praha, C.H.Beck 1994; KUCHTA, J. a kol.: Kriminologie I. a II. část. Brno, PF MU 1999; MADLIAK, J.: Kriminológia. Košice, ATOM Computers 1998 a ďalšie. Podmieňujúcimi predmetmi sú trestné právo (hmotné a procesné), kriminalistika, čím sa vytvára priaznivá pôda pre výučbu ďalších forenzných disciplín.

Z pedagogických skúseností vieme, že dobrý zámer pedagóga je dôležitý, ale predstavuje len jednu stránku problému, či len polovicu úspechu. Akokoľvek ide o odborný pohľad založený na vedeckých poznatkoch, pedagogických skúsenostiach, je to vždy pohľad „zhora“. Preto rovnako dôležité pre úspech predmetu je pohľad „zdola“, t.j. ako ho vnímajú študenti, aký majú k nemu vzťah a osobitne ako hodnotia jeho užitočnosť pre svoju budúcu právnickú prax. Na význam kriminológie pre činnosť právnicka sme sa opýtali študentov 5. ročníka, ktorí prostredníctvom vypracovania zápočtových prác uvažovali nad využitím poznatkov tejto vednej disciplíny v právnej praxi. Uskutočnili sme analýzu 68 zápočtových prác, aby sme si vytvorili obraz, aké postavenie má kriminológia podľa barometra študentov. Ich názory boli pochopiteľne rôzne. Branislav Bušo odvážne vyjadril postoj časti študentov, ktorý zaregistroval vo svojom študentskom prostredí. „Kriminológiu považujú študenti za nepotrebný a nechcený predmet, ktorý treba pretrpieť, veď preda v praxi sa s ním už nikdy viac nestretnú.“ Hoci sa B. Bušo nevydáva za nadšenca kriminológie, nebráni sa novým poznatkom z tejto oblasti. Podľa jeho názoru, ak právnici správne a efektívne využijú poznatky z kriminológie, porozumejú im, uvidia vzájomné súvislosti s inými vednými disciplínami. Na druhej strane je skupina študentov, ktorá považuje hodiny kriminológie za „určité oživenie práva v zmysle snahy o pochopenie dôvodu vzniku trestnej činnosti, ako aj konania jednotlivých páchatelov a v možnosti logického rozmyšľania“ (J. Slaninová, 2003).

Viac ako polovica študentov (59 %) zaujala k predmetnej otázke neutrálne stanovisko, keď vo všeobecnej rovine uvažujú nad využitím poznatkov kriminológie v právnej praxi. Praxou máme na mysli predovšetkým políciu, prokuratúru, trestnú justíciu, sociálnych pracovníkov pôsobiacich na súde, sociálnych kurátorov, probačných úradníkov, väzenských pracovníkov, justičnú správu, ako aj obhajcov v trestných veciach. Opodstatnenie a využitie poznatkov kriminológie vidia aj v zákonodarstve, ktoré je zdrojom poznatkov pre legislatívne zmeny a zároveň prostriedkom posúdenia účinnosti platnej trestnoprávnej legislatívy. Zmeny trestnoprávných noriem by mali podľa nich vychádzať z kriminologických analýz stavu kriminality, jej vývoja a faktov. Kriminológia má možnosť poukázať

aj na účinnosť zavedených či upravených trestnoprávných inštitútov, ich následné doplnenie či zrušenie.

Hlbšie sa nad významom kriminológie zamýšľa zvyšná časť študentov (38 %). Kriminológiu nepovažujú len za „hopu poučiek, delení, štatistických údajov, ktoré sa musia naučiť naspamäť“, ale za špecifický predmet s nezastupiteľným významom pre právo. Prínos kriminológie zreteľne vidia pri realizácii trestnoprávných noriem orgánmi činnými v trestnom konaní, kedy právnici vystupujú v pozíciách vyšetrovateľov, prokurátorov, sudcov či obhajcov. Uvažujú nad významom kriminologických poznatkov pre konkrétne profesie. Vyšetrovateľ využíva kriminologické poznatky pri objasňovaní kriminalisticky relevantnej udalosti, zisťovanie kriminalistických stôp. Sleduje správanie páchateľa, jeho verbálne i neverbálne prejavy, ale aj to, ako prežíva situáciu. Ak sa vyšetrovateľovi podarí správne odhadnúť reakciu správania obvineného, na jej základe upraviť metódu výsluchu, rýchlejšie a efektívnejšie rieši otázku klamstva a pravdy vo výpovedi. Podľa povahy trestného činu, intenzity útoku možno tiež určiť, či daný trestný čin spáchal muž alebo žena. (M. Burian, 2003)

Poznanie podstaty kriminality, osobnosti páchateľa a jeho vzťahu k spáchanému trestnému činu, k obeti sú predpokladom správnej kvalifikácie skutku. Sudca rozhodujúci o vine a treste by mal svoju pozornosť venovať osobnosti páchateľa, prihliadnuť k okolnostiam, za ktorých bol trestný čin spáchaný, aké pohnútky, dôvody ho viedli k jeho spáchaniu. Podľa študentky Z. Šverčíkovej kriminológia umožňuje nahliadnuť do duše páchateľa. Hľadá odpovede na otázky: „Prečo páchateľ spáchal trestný čin? Prečo práve tento druh trestného činu? Ako ho spáchal? Čo pri tom prežíval? Oľutoval?“ Zastáva názor, že práve kriminologické analýzy osobnosti pomôžu správne zvoliť druh trestu, ochranného opatrenia konkrétnej osobe páchateľa. Viacerí študenti považujú uloženie spravodlivého trestu za jeden z najdôležitejších cieľov kriminológie. Apelujú na presadzovanie ľudského prístupu pri rozhodovaní o jeho uložení.

Na základe týchto vedomostí možno posúdiť možnosť nápravy páchateľa a jeho opätovné zaradenie do spoločnosti. Kriminologické poznatky by mali byť teda využívané nielen pri rozhodovaní o treste či podmienечnom prepustení, ale aj pri určení špeciálnych prístupov k niektorým kategóriám páchateľov (najmä mladistvým, toxikomanom). Podobne ich možno využiť pri spracúvaní programov zaobchádzania s odsúdenými vo väzenských zariadeniach, pri výchovnom pôsobení, pri postpenitenciárnej starostlivosti.

Analýza zápočtových prác upozornila aj na odmietavé názory či postoje ku kriminológii. Existuje malé percento študentov (3%), ktorí patria k odporcom kriminológie a výrazne popierajú jej význam. P. Hadviger tvrdí, že kriminológia nemá miesto v praxi právnicka. „Pre činnosť sudcu, obhajcu, prokurátora by nemali byť zaujímavé pohnútky páchateľa trestného činu, či prostredie, v ktorom vyrastal. Podstatné by malo byť skúmanie, či sa podozrivý dopustil spáchania trestného činu, alebo nie, preu-

kázanie predmetného trestného činu a následné odsúdenie páchateľa.“ Aj keď ide o ojedinelý názor, treba ho vziať do úvahy a dôkladne sa nad ním zamyslieť.

Zaujímavé sú aj názory študentov, ktorí praktický význam kriminológie diferencujú podľa rolí, ktoré právnik vykonáva v praxi. Napríklad podľa názoru Z. Šiškovéj v záujme zachovania spravodlivosti využíva poznatky kriminológie v trestnom konaní aj obhajca. Práve on má v obhajobe svojho klienta poukázať na jeho osobnosť, rodinné pomery, životné podmienky, vzdelanostnú úroveň. Snaží sa priblížiť skutočnosti, ktoré negatívne ovplyvnili jeho život, za neexistencie ktorých by inak trestný čin nespáchal. Taktiež dohliada na vhodnosť uloženého trestu. Napríklad v prípade mladistvých nie je vhodné uložiť trest odňatia slobody, ak spáchal trestný čin „z mladíckej nerozvážnosti“ a umiestnenie do nápravno-výchovného zariadenia by mohlo zmařit výchovný účel trestu.

Rezonujúcimi témami medzi študentmi boli osobnosť páchateľa (konkrétne ženy – páchateľky trestných činov), postavenie obete, prevencia, kontrola kriminality, či kriminologický výskum. Študentka R. Bánošová trvá na tom, že poznatky o psychike, osobnosti a motívoch páchateľiek by mal súd vziať do úvahy pri ukladaní trestov. V rámci penitenciárnej starostlivosti by sa mali ženy zaradiť podľa ich prispôsobivosti, stavu ich psychiky a jej záťaže, závažnosti spáchaného trestného činu, či veku. Viacero študentov upozorňuje na citlivý prístup k obeťiam. Význam viktimológie (náuke o obeti trestného činu), ktorá je súčasťou kriminológie, vidia študenti v pomoci pri odhaľovaní neznámych páchateľov trestných činov na základe interakcie páchateľa a poškodenia obete, pri analýze motívacie trestného činu z hľadiska správania obete, či pri posúdení rozsahu poškodenia obete. Taktiež poukazujú na dôležitý význam prevencie pri odstraňovaní, oslabovaní či neutralizovaní kriminogénnych faktorov s cieľom zastaviť rast kriminality. Prevenciu chápu ako dôležitý doplnok uplatňovania trestného práva, pričom sa neobmedzujú len na odstrašujúci účinok trestu, ale uskutočnenie mimotrestných preventívnych činností, na ktorých sa podieľa široký okruh subjektov. Priorita prevencie pred represiou vyplýva z jej orientácie do budúcnosti.

Zaujímavý je názor niektorých študentov na vzťah trestného práva a kriminológie. Považujú kriminológiu len za akýsi „prívesok“ či pomocnú vedu významnejšej vednej disciplíny, t.j. trestného práva, hoci vedia, že sa oficiálne deklarujú ako samostatné vedné odbory. V kontraste s týmto tvrdením analýza objavila aj iné názory. Hoci platné trestné právo predstavuje pre kriminológiu cenný návod, kriminológia sa neobmedzuje vo svojom skúmaní len na trestným právom vymedzené formy kriminality. Na základe výsledkov výskumu dáva podnety na zavedenie nových trestnoprávných inštitútov. Upozorňuje na zanedbávané oblasti trestnej politiky, ktorým nie je venovaná dostatočná pozornosť a ku ktorým treba prihliadnuť pri ďalších zákonodarných úpravách a projektoch. Kriminológia je empirickou vedou, ktorá zhodnocuje svoje nálezy v zákonodarstve, teda získané a overené poznatky sa pokúša prenášať do správnych, legislatívnych

a súdnych rozhodovacích procesov. Kriminologické poznatky, ak tu existuje ochota trestnoprávnej praxe, môžu byť dobrou radkyňou trestnej politiky a dynamizovať trestnoprávny proces rozhodovania.

Aj napriek veľmi blízkeho vzťahu kriminológie a trestného práva si študenti uvedomujú odlišnosť ich myslenia. Trestnoprávna veda je normatívnou vedou, ktorá analyzuje delikt z hľadiska normatívnych definícií, ako aj procesné predpoklady a spôsoby trestného postihu. Nazerá na trestnú činnosť ako na trestnoprávny jav. Upravuje zákonné podmienky trestnej zodpovednosti, postup orgánov činných v trestnom konaní, tresty, ochranné opatrenia. Do praxe uvádza základné právno-politické princípy a zaisťuje ochranu ich dodržiavania. Kriminológia však nazerá na kriminalitu z iného zorného uhla. Skúma ju ako jav reálnej skutočnosti. Získava poznatky, pomocou ktorých by bolo možné kriminalitu regulovať, ide najmä o návrhy opatrení na prevenciu kriminality, spracovanie prognóz vývoja kriminality, vyhodnocovanie účinnosti opatrení či overenie nových modelov riešenia.

Veľmi často sme sa pri analýze zápočtových prác stretli s názorom, že trestnoprávna veda a kriminológia sa navzájom dopĺňajú a rozvíjajú, sú vo vzájomnej interakcii. „*Trestné právo bez kriminológie je slepé, kriminológia bez trestného práva je bezbrehá.*“¹ Poznatky z kriminológie umožňujú lepšie pochopenie psychiky páchatela, podmienok a príčin páchania trestných činov a iných okolností, čo možno využiť pri formulovaní trestnoprávných noriem tak, aby trestné právo korešpondovalo so spoločenskými potrebami. Kriminológia tiež prispieva k lepšiemu fungovaniu trestnoprávnej kontroly, ku kvalifikovanému ukladaniu sankcií, pričom trestnoprávna prax je prameňom poznatkov pre kriminologický výskum. Na druhej strane trestné právo preberá pre svoje potreby empirické poznatky a kriminologické zovšeobecnenia. Tieto myšlienky plne korešpondujú s názorom študentky S. Manovej, ktorá označuje kriminológiu ako „*zdroj kritiky a skvalitňovania trestného práva*“.

Študenti sa pri prezentácii teoreticky správneho postoja často obávajú, že súčinnosť medzi týmito vednými disciplínami, resp. medzi kriminológmi a právnikmi nemá vždy optimálnu podobu. Poznávajú, že niektorí právnikmi poukazujú na zbytočnosť, bezvýznamnosť kriminologických poznatkov. Oproti tomu niektorí kriminológovia zase poukazujú na rutinu sudcov, prokurátorov a policajtov, ktorí sa bránia novým pohľadom na trestné právo, novým opatreniam a odporúčaniam. Študenti intuitívne cítia, že najväčším nebezpečenstvom pre vyvážený a vzájomne užitočný vzťah trestného práva a kriminológie je „zlá“ prax. To, že v prevažnej väčšine (aj keď zatiaľ teoreticky) chápu tento vzťah zmys-

lupne, je značným impulzom pre rozvoj a skvalitnenie výučby kriminológie na našej právnickej fakulte. Chceme preto v závere článku obohateného o postrehy našich študentov zdôrazniť, že kriminologické poznatky sa síce v trestnej politike neprejavujú okamžite, no z hľadiska dlhodobej perspektívy môžu významne ovplyvniť trestnoprávne reformy. Ako príklad uvádzame kriminologické výskumy zo 70. a 80. rokov o príčinách juvenilnej delikvencie a o „účinnosti“ trestných sankcií v tejto oblasti, ktoré výrazne ovplyvnili podobu trestného zákonodarstva nad mládežou v Rakúsku.² Význam kriminologického výskumu možno vidieť aj v tom, že odstraňuje mylné názory (najmä o domnelých príčinách zločinnosti), zaplňuje medzery vzniknuté odstránením zastaraných úprav. Zdokonaľovanie trestného práva, ku ktorému došlo v priebehu 20. storočia (zvláštne trestné právo mladistvých, obmedzenie trestov odňatia slobody a zavádzanie alternatívnych trestov, zavádzanie podmieneného odsúdenia, probácia a podmienené prepustenie, väzenské reformy, zrušenie trestu smrti), je zásluhou spolupráce kriminológie, penológie a trestnoprávnej vedy. Dnes sa už málokto odváža tvrdiť, že k ochrane spoločnosti pred kriminalitou postačí trestnoprávna zodpovednosť páchatelov a že kriminológia patrí medzi „*pomocné vedy trestného práva*“.

Faktom je tiež skutočnosť, že kriminológia ako neprávna veda nemá v Slovenskej republike postavenie, aké by si zaslúžila a neteší sa takému záujmu právnikov ako iné vedné odbory. Preto treba dôsledne analyzovať názory, ktoré vedome či nevedome znižujú jej význam pre spoločnosť. Táto veda má nezastupiteľný význam, ponúka analýzy, závery a riešenia, z ktorých právo následne vychádza. Preto orgány činné v trestnom konaní (policajný orgán, vyšetrovateľ, prokurátor, súd), ako aj právnikmi a ostatní zložky spoločnosti by nemali byť zamerané len na literu zákona v boji proti kriminalite, no mali by sa podieľať na jeho kriminologickej analýze a využívať kriminologické poznatky. Toto úsilie by efektívne pomohlo naplniť primárny cieľ kriminológie a trestného práva, ktorým je eliminácia kriminality. Tento cieľ si zaslúži významnú pozornosť a snahu o spoluprácu na všetkých úrovniach.

RESUMÉ

Kriminológia je samostatná veda, ktorá skúma podstatu trestného činu ako sociálneho javu, jeho charakter, príčiny a podmienky vzniku, osobnosť páchatela, vzťah medzi páchatelom a obeťou, ako aj stav, štruktúru a dynamiku zločin-

¹ JESCHECK, H. - H., WEIGEND, Th.: Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. Berlin, Duncer und Humboldt 1996, s. 41.

² KUCHTA, J. a kol.: Kriminologie - I. část. Brno 1999, s. 10.

nosti, význam a zmysel trestania a tiež formy prevencie. Kriminológia je veda, ktorá sa zároveň zaraduje medzi študijné predmety právnických fakúlt.

Táto vedecká a pedagogická disciplína je multidisciplinárnou náukou, ktorá má aspekty trestnoprávne, sociologické, psychologické, psychiatrické, pedagogické a iné. Je vedou empirickou, uznávanou u nás i vo svete, ktorej výsledky kriminologických výskumov slúžia ako podklad pri riešení otázok legislatívneho, kriminalisticko-metodologického i preventívneho charakteru.

Pohľad kriminológov, vrátane učiteľov kriminológie, nemusí byť totožný s názorom študentov, ktorí majú povinnosť osvojiť si poznatky kriminológie. Preto sme sa študentov 5. ročníka opýtali, v čom vidia praktický význam kriminológie pre činnosť právnicka. Uskutočnili sme analýzu 68 zápočtových prác a na jej základe prezentujeme ich názory na tento predmet. V článku uvádzame bohatú škálu názorov študentov, od pozitívnych po negatívne. Všetky považujeme za veľmi dôležité pre skvalitnenie výučby kriminológie na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. Názory študentov nielen zreálnujú pohľad na tento predmet, ale sú zároveň zdrojom pozitívnej motivácie jeho rozvoja. Stále viac študentov po kontakte s kriminologickými poznatkami si uvedomuje skutočnosť (na ktorú dávnejšie upozorňujú kriminológovia), že „*trestné právo bez kriminológie je slepé, kriminológia bez trestného práva je bezbrehá*“. Ak sa v tomto poznaní upevňuje vzťah vzájomnej spolupráce a úcty učiteľov a študentov, je kriminológia na dobrej ceste stať sa užitočným predmetom vo vysokoškolskej príprave právnikov.

Zoznam použitej literatúry

- KAISER, G.: Kriminologie. Praha, C.H.Beck 1994.
 KUCHTA, J. a kol.: Kriminologie – I. část. Brno, Masarykova univerzita 1999.
 NOVOTNÝ, O. – ZAPLETAL, J.: Kriminologie. Praha, Eurolex Bohemia 2001.
 ŠTIAVNICKÁ, J.: Aktuálne otázky kriminológie. Trestní právo č. 78/03, s. 23.
 TURAYOVÁ, Y. a kol.: Vybrané kapitoly z kriminológie. Bratislava, PF UK 1999.
 Informačný balík ECTS – Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Trnava 2003.
 BUŠO, B.: Praktický význam kriminológie pre činnosť právnicka (zápočtová práca). Právnická fakulta TU 2003.
 SLANINOVÁ, J.: Praktický význam kriminológie pre činnosť právnicka (zápočtová práca). Právnická fakulta TU 2003.
 BURIAN, M.: Praktický význam kriminológie pre činnosť právnicka (zápočtová práca). Právnická fakulta TU 2003.
 ŠVERČÍKOVÁ, Z.: Praktický význam kriminológie pre činnosť právnicka (zápočtová práca). Právnická fakulta TU 2003.
 HADVIGER, P.: Praktický význam kriminológie pre činnosť právnicka (zápočtová práca). Právnická fakulta TU 2003.

ŠIŠKOVÁ, Z.: Praktický význam kriminológie pre činnosť právnicka (zápočtová práca). Právnická fakulta TU 2003.

BÁNOŠOVÁ, R.: Praktický význam kriminológie pre činnosť právnicka (zápočtová práca). Právnická fakulta TU 2003.

MÁNOVÁ, S.: Praktický význam kriminológie pre činnosť právnicka (zápočtová práca). Právnická fakulta TU 2003.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel ist insbesondere für die Studenten der Juristischen Fakultät bestimmt. Er geht von der Auffassung der Kriminologie als Wissenschaft über die Kriminalität, über ihre Täter und Opfer sowie über ihre Kontrolle aus.

Es betrachtet die Kriminologie als selbständige, multidisziplinäre und empirische Wissenschaft. Auch die Viktimologie und Pönologie werden als ein Bestandteil der Kriminologie angesehen.

Die Kriminologie wird vor allem an den juristischen Fakultäten und in der Polizeiakademie praktiziert. Die Grundlage dieses Artikel sind die Meinungen der Studenten zu der Aufgabe der Kriminologie in der Praxis.